

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS

BORBÉLY TAMÁS

Debrecen

2016

DEBRECENI EGYETEM

KERPELY KÁLMÁN DOKTORI ISKOLA

Doktori iskola vezető:

Prof. dr. Nagy János
az MTA doktora

Témavezető:

Prof. dr. Nagy János
az MTA doktora

**A VOLT JUGOSZLÁVIA TAGÁLLAMAINAK GAZDASÁGPOLITIKAI
ÖSSZEHASONLÍTÁSA AZ UNIÓS CSATLAKOZÁS TÜKRÉBEN**

Készítette:

Borbély Tamás
doktorjelölt

Debrecen

2016

A VOLT JUGOSZLÁVIA TAGÁLLAMAINAK GAZDASÁGPOLITIKAI ÖSSZEHASONLÍTÁSA AZ UNIÓS CSATLAKOZÁS TÜKRÉBEN

Értekezés a doktori (PhD) fokozat megszerzése érdekében
regionális tudományok tudományágban

Írta: Borbély Tamás

Készült a Debreceni Egyetem **Kerpely Kálmán Doktori Iskolája**
keretében

Témavezető: Prof. dr. Nagy János Dsc

A doktori szigorlati bizottság:

	név	tud. fokozat
elnök:	Sinóros-Szabó Botond	Dsc.
tagok:	Stark Antal	Dsc
	Horváth Gyula	Dsc

A doktori szigorlat időpontja: 2015. szeptember 21.

Az értekezés bírálói:

név	tud. fokozat	aláírás
.....
.....

A bírálóbizottság:

	név	tud. fokozat	aláírás
elnök:
tagok:

titkár:

Az értekezés védésének időpontja: 20... ..

TARTALOM

1. BEVEZETÉS	3
1.1. <i>Témafelvetés</i>	4
1.2. <i>Hipotézis</i>	5
1.3. <i>Célkitűzés</i>	5
2. IRODALMI ÁTTEKINTÉS	7
3. ANYAG ÉS MÓDSZER	13
3.1. <i>Az értekezés főbb megállapításai</i>	13
4. EREDMÉNYEK	16
4.1. <i>A történelmi múlt</i>	16
4.1.1. Jugoszlávia gazdasága a második világháború és 1990 között	16
4.1.2. Horvátország szerepe a Jugoszláv gazdaságban.....	23
4.1.3. A háború és annak gazdasági hatásai	26
4.1.4. Az átalakulás évei.....	33
4.2. <i>A felzárkózás gazdaságpolitikája</i>	34
4.2.1. Árfolyam politika	34
4.2.2. Monetáris politika.....	39
4.2.3. Az effektív felzárkózás fiskális politikája	43
4.2.3.1. Költségvetési bevételek.....	44
4.2.3.2. Adóbevételek.....	47
4.2.3.3. A fiskális és monetáris politika összehasonlító elemzése	49
4.2.3.4. Nemzetközi összehasonlítás.....	56
4.3. <i>Fiskális és monetáris stimulusok összegzése</i>	57
4.3.1. Államadósság	58
4.3.1.1. Nemzetközi összehasonlítás.....	59
4.3.2. Külföldi működő tőke.....	60
4.4. <i>A horvát gazdaságpolitika EU érettsége</i>	62
4.4.1. A horvát fejlesztéspolitika EU érettsége	65
4.5. <i>Horvátország és a válság</i>	68
4.6. <i>Valahol Európában</i>	70
4.7. <i>A csatlakozás után</i>	73
4.8. <i>Válság után válság</i>	75
4.9. <i>A horvát gazdaság kilátásai</i>	80

4.10.	<i>Szerbia</i>	82
4.10.1.	Szerbia gazdasága	82
4.10.2.	Mezőgazdaság.....	84
4.10.3.	Szerbia ipara	85
4.10.4.	Privatizáció	86
4.10.5.	Külkereskedelem és külföldi működő tőke	87
4.10.6.	Szerbia és az Unió.....	89
4.10.7.	A válság hatásai Szerbiában.....	90
4.10.8.	A 2015-ös év, és ami utána jöhet.....	94
4.10.9.	Válság a válság után – Migráció.....	96
4.11.	<i>Szlovénia gazdasága</i>	98
4.12.	<i>Montenegró gazdasága</i>	101
4.12.1.	Montenegró költségvetése	101
4.12.2.	Montenegró adósságállománya.....	103
4.12.3.	Gazdasági növekedés	104
4.12.4.	A munkaerő piac	105
4.12.5.	Montenegró és a válság.....	106
4.12.6.	Montenegró napjainkban	108
5.	KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK.....	110
6.	AZ ÉRTEKEZÉS ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEI	114
7.	GYAKORLATBAN ALKALMAZHATÓ EREDMÉNYEK.....	116
8.	ÖSSZEFOGLALÁS (MAGYAR NYELVEN)	117
9.	ÖSSZEFOGLALÁS (ANGOL NYELVEN)	119
10.	IRODALOM.....	121
11.	PUBLIKÁCIÓK AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN	127
12.	FÜGGELÉK	129
13.	NYILATKOZAT	132

1. BEVEZETÉS

A volt Jugoszlávia második, vagyis 1945-ös megalakulásától kezdve erős ellentétek alakultak ki a tagállamok között különös tekintettel a gazdaságban betöltött szerepük illetve az ország költségvetéséhez való hozzájárulásuk és az abból visszajutott pénzeszegek tekintetében.

Az egyes tagállamok a nagy közös tortából egyenlőtlen arányban részesültek, ami egy idő után felerősítette a szeparatista törekvéseket. Jugoszlávia felbomlásáig ezek a törekvések egyre-másra kaptak erőre és a gazdasági függetlenségi törekvésekből valós nemzeti függetlenedési törekvések lettek.

Az államszövetség erőszakos szétbomlása és Belgrád hatalmának megrendülése ugyan tönkretette a tagállamok gazdaságát, ám a kilencvenes évek eleji függetlenségi törekvések megvalósulása után néhányan a helyes útra terelték gazdaságukat.

Szlovénia és Horvátország példaértékű fejlődésbe kezdett, ami a kétezres évek elejére, közepére megtorpant.

Szerbia gazdasága folyamatos leszakadást mutatott, míg Bosznia-Hercegovináé az ipar teljes lerombolásával végképp a partvonalra került. Montenegró folyamatos fejlődést produkált és az euró önkényes bevezetésével az európai gazdaság elfogadott szereplője lett, ami elsősorban turizmusának köszönhető. Egyre közelebb került Európához Macedónia is, míg Koszovó folyamatos viták táptalajává vált.

Az európaiság, az európai gazdasági közösséghez való csatlakozás minden volt Jugoszláv tagállam politikai retorikájában meghatározó szerepet tölt be.

Az értekezés az alábbi kérdésekre keresi a választ:

- Mennyire van közel Európa ezekhez az egymástól minden tekintetben elkülönülő és szerves egésznek nem alkotó gazdaságoktól.
- Mennyire tekinthető a Nyugat-Balkán európainak gazdasági és politikai értelemben.
- Szüksége van-e a szlovén és a horvát példán tanulva Európának további – gondban lévő – gazdaságokra.

A Nyugat-Balkán, mint régió és, mint Magyarországgal javarészt szomszédos vagy közös történelmet viselő országok halmaza az elmúlt 3 évben kiemelt figyelmet érdemelt ki mind az Európai Unió, mind pedig Magyarország stratégiai, geo- és gazdaságpolitikai célkitűzéseiben.

Ez, a javarészt a volt Jugoszlávia szocialista tagállamrendszerét alkotó elegy elválaszthatatlan és elidegeníthetetlen része az európai, a magyar és a globális érdekeknek, értékeknek és jövőképeknek.

A belgrádi vezetésű volt szocialista államszövetségből ketten – Szlovénia és Horvátország – már az EU teljes jogú tagjai. Macedónia, Montenegró és Szerbia társulása pedig már megkezdődött, habár ennek végső dátuma még nem eldöntött. Bosznia-Hercegovina és Koszovó kérdése már nehezebb kérdés.

Horvátország uniós csatlakozása egyrészt Magyarország hathatós közreműködésével jöhetett létre, másfelől viszont történelmi mértékben rendezte át a volt Jugoszlávia tagállamainak státuszát.

1.1. Témafelvetés

A fent említett történelmi, gazdasági és sorsközösség bemutatása, a de- jure egységes Jugoszlávia tagállamainak különböző szerepe az államszövetség gazdaságában, politikájában és mindennapi életében kevésbé kutatott és számunkra, magyarok számára, uniós polgárok számára is érdekes, értékes téma.

Szövetségi tagállamokból, független államok lettek, amelyek egy újabb szövetség irányába tendálnak, a mesterségesen létrehozott jugoszláv államszövetségből, az érdekek és közös irányelvek által létrehozott Európai Unió felé törekednek.

Ez azonban minden tagállamnak külön-külön más és más erőfeszítést, eltökéltséget és politikai, gazdasági szemléletváltását igényel, mindemellett más-más érdekeket jelenít meg.

Miután kutatási területem hangsúlyozottan a Balkánra irányul, számos, személyes tapasztalatot gyűjtöttem háborús és békés körülmények között egyaránt, így vizsgálataim és mélyinterjúim egyaránt hozzájárultak értekezésem elkészítéséhez.

1.2. Hipotézis

A dolgozat módszertanában kiemelt szerepet játszanak azon hipotézisek, amelyek gyakorlati célokat is szolgálnak.

Feltételezéseim az alábbiak:

1. A volt Jugoszláviát gazdaságilag fellendítő országok, egymaguk is képesek stabil gazdaságot létrehozni illetve meg tudják állni helyüket az európai, nemzetközi gazdasági helyzetben.
2. Az úgynevezett fejlettebb vagy az államszövetséget eltartó gazdaságok (Horvátország, Szlovénia) képesek GDP arányos költségvetési hozzájárulásukat arányosan továbbvinni a volt Jugoszlávia felbomlása után.
3. A szerb gazdaság megerősödve önfenntartóként nem képes talpra állni Jugoszlávia szétesése után.

Értekezésemben – kutatásaim alapján – a fenti kérdésekre kerestem a választ.

1.3. Célkitűzés

Értekezésemben célom:

- a volt Jugoszláv tagállamok gazdaságpolitikájának bemutatása, összehasonlítása az államszövetség megalakulásától kezdve egészen a napjainkig;
- a jugoszláv államszövetség gazdaságpolitikájának és gazdasági viszonyainak feltárása, az egyes tagállamok gazdaságpolitikájának fejlődése bemutatásával és útjának vizsgálatával Európa, az európai unió felé;
- a korábbi tagállamok válságkezelő intézkedéseinek vizsgálata, valamint a gazdasági válságok hatásai ezen gazdaságokra;
- regionális összehasonlítás a főbb makrogazdasági mutatók és stratégiák tekintetében;
- következtetések levonása a lehetséges perspektívákról, a fejlődés további útjairól.

A kutatásban és az értekezés megírásában elsősorban az motívált, hogy gyakorlati tapasztalataimat, a háborús övezetekben és békés időszakokban tett személyes látogatásaimat, interjúimat, riportjaimat, összefoglaló – a Hír Televízió Hírvilág című műsorában riportfilmeimben is közzétett – tapasztalataimat elméleti kontextusba helyezzem.

Dolgozatomban, vizsgálataimmal és javaslataimmal a szélesebb szakmai közvélemény, a felsőoktatásban dolgozók és hallgatók számára kívántam összefoglaló információkat nyújtani és tapasztalataimat tudományos értékkel közreadni.

2. IRODALMI ÁTTEKINTÉS

A dolgozat logikai menetének és felépítésének megfelelően, mely szerint:

- a korábbi, egységes Jugoszlávia történelmi múltjának elemzése a II. Világháború és 1990. között,
- a volt jugoszláv tagállamok gazdasági és politikai helyzetelemzése, a szerb-horvát háború és annak gazdasági hatásai,
- a szétesést követő felzárkózás gazdaságpolitikája és az Európai Unióhoz való közeledés illetve csatlakozás hatásai vizsgálata alapján

a felhasznált irodalom fokozatosan tolódott el a globális tudományos-szakmai művek tanulmányozásától és felhasználásától a lokális és konkrét gazdasági elemzések, főleg és hangsúlyozottan is a nemzetközi – döntően angol és horvát nyelvű – irodalmak hasznosításáig.

A 4.1.-4.4. fejezetekben a történelmi áttekintés és a volt Jugoszlávia helyzet elemzését számos monográfia és tanulmány vizsgálja, amelyeknek feldolgozása nagymértékben segítette kutatásomat és értekezésem szakmai, gazdaságpolitikai következtetéseinek megalkotását.

A 4.5.-4.12. fejezetekben az egyes, egykori tagországok önállóvá válását követően készült szakirodalmak felhasználása, elsősorban az adott államok szakmai szervezetei által elkészített elemzések, kutatások hasznosításával történt. Ezen fejezetek elkészítése során nagy segítségemre voltak a Világbank által készített elemzések és az Európai Unió illetékes szervezeteinek a Balkánra vonatkozó szakmai anyagai.

1. Jugoszlávia

A volt Jugoszlávia 1945. november 29-én alakult meg Jajcán. A kommunista állam elnöke Ivan Ribar, miniszterelnöke Josip Broz Tito lett. A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság hivatalosan három hónappal később 1946. január 31-én vált egységessé. Ez egy föderatív alapon szerveződő szocialista állam volt, de nem kötelezte el magát a sztálini Szovjetunióknak.

A hidegháború alatt semleges maradt. 1961-ben az egyiptomi Gamal Abden-Nasszer, az indiai Nehru és Tito alapították a harmadik világ országaival szoros kapcsolatokat ápoló el nem kötelezett országok mozgalmát.

A megalakulás első éveit a szovjet típusú 5 éves terv és az önkéntes háborús helyreállítási munkák jellemezték. A vidéket árammal látták el és elindult az ipari termelés is. A gazdaság szervezett volt, a tervgazdálkodás és piac-szocialista gazdálkodás keveréke, ahol a gyárakat államosították, de a dolgozók osztaléket kaptak a vállalat profitjából (*Druzic, 2001*).

A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság javarészt a kevert gazdasági modell és a hatvanas évektől intézményi szinten engedélyezett külföldi munkavállalás hatására a jugoszláv fejlődés 1945 és 60 között az ipar területén Japán és Németország után a harmadik, a mezőgazdaságban Izrael után a második leggyorsabb volt a világon (*Nikic, 2003*).

A sok pozitívum mellett azonban állandó problémát jelentett a munkanélküliség és bár a gazdaság növekedett és bizonyos területeken Európa és a világ élvonalába emelte Jugoszláviát a negatív mutatók terén is oda került a szövetségi állam.

Miközben a munkavállalók végzettségi szintje folyamatosan emelkedett, a munkanélküliség is az egyik legnagyobb volt Európában. Mivel Jugoszlávia az el-nem kötelezett országok szövetségének nem csak alapító tagja, de vezetője is volt így mind a Keleti mind pedig a Nyugati piacok nyitva álltak előtte.

A Jugoszláv vállalatok rengeteg építési és újjáépítési programot hajtottak végre Afrikában, Európában és Ázsiában. 1965-ben bevezették az új dínárt. A korábbi fizetőeszköz dollárhoz mért árfolyama 700/1-hez volt, vagyis 1 amerikai dollár 700 dínárt ért. Az új fizetőeszköz már 1/12,5-arányban került beváltásra vagyis 1 dollár 12 és fél jugoszláv dínárt ért (*Lampe et al., 1990*).

A fent említett külföldi munkavállalás engedélyezése az 50-es években kezdődött, amikor a jugoszláv polgárok nagy számban kezdték el a határt illegális átlépni. A hatvanas évek közepén, Jugoszlávia felfüggesztette a kivándorlási restrikcioakat és a javarészt jól képzett és tapasztalt munkavállalók nagy része indult el a Német Szövetségi Köztársaság felé.

A 70-es évekre a munkaképesek 20 százaléka, vagyis közel 1,1 millió ember dolgozott külföldön (*Messina, 2007*). A migráció javarészt a vidék elnéptelenedésének és a városok túlnépesedésének volt köszönhető (*Zivic et al., 2001*). Tíz év alatt, 1961 és 1971 között a Német Szövetségi Köztársaságban nyilvántartott jugoszlávok száma tizenhatezerről négyszáztíz ezerre növekedett (*Messina, 2007*).

A 70-es években az olajválság felerősítette a gazdasági problémákat, a külső államadósság 20 százalékra emelkedett, a nyolcvanas évek elejére pedig több mint 20

milliárd dollárra rúgott (*Boduszynski, 2010*). A nyolcvanas években a jugoszláv gazdaság belépett az azóta is folyamatosan tartó válság korába. A dinár veszített az értékéből, a korábbi 15 dinár/ dolláros árfolyamból 1370 dinár/dollár lett, az exportbevételek fele az adósságszolgálatra költődött, a munkanélküliek száma pedig elérte az 1,3 milliót. A külső államadósság 40 milliárd dolláron tetőzött (*Boduszynski, 2010*). A szövetségi köztársaság a nyolcvanas években több segélyt is felvett a Nemzetközi Valutaalaptól.

A nyolcvanas évek utolsó évében az infláció 1000 százalékos lett (*Dragicevic, 2000*). A folyamatos gazdasági krízishelyzet megmutatta, hogy a Jugoszláv államvezetés kezdi elveszíteni hatalmát a válsághelyzet kezelésére.

1990-ben Ante Markovic miniszterelnök új privatizációs programot vezetett be, aminek keretében maguk a munkavállalók válhattak az állami vállalat tulajdonosaivá (*Radosevic, 1998*). 1990 Áprilisában a havi infláció nulla százalékos lett, az export és az import is növekedésbe kezdett és a devizatartalékok is 3 milliárd dollárra nőttek.

Ugyanakkor az ipari termelés közel 9 százalékos esést mutatott és a magas adószázalék miatt egyes vállalatoknak még a befagyasztott bérek kifizetése is megterhelő volt (*Lampe, 1990*).

Az 1990-es év második felére az infláció újra növekedésbe kezdett. Szeptemberben 8 százalékos volt az emelkedés, az éves pedig 120 százalékra nőtt. A Markovic féle ismételt megszorító politika ellenállásba ütközött a szövetségi hatóság által. A Markovic által még 1989-ben bevezetett infláció csökkentő programot Szerbia és a Vajdaság is visszautasította.

Szerbia import vámot vezetett be a Horvátországból és Szlovéniából érkező termékekre, emellett 1,5 milliárd dollárt elvettek a jegybankból, hogy finanszírozzák a béremeléseket, a nyugdíjakat és az év végi jutalmat a kormányzati dolgozók számára. Emellett kisegítették a veszteséges szerb vállalatokat is (*Lampe, 1990*). Jugoszlávia gazdasági növekedése 1990-ben -11,6 százalék volt (*CIA World Factbook, 1990*).

A gazdasági egyenlőtlenségek felerősítették a 90-es évek Jugoszláviájában a nemzeti érzelmű ellenállást is, ami Jugoszlávia széteséséhez és véres háborúhoz vezetett.

A Jugoszláv háború, a folyamatos piacvesztés és rossz gazdasági vezetés valamint az átláthatatlan privatizáció további gazdasági problémákat okozott a volt Jugoszláv tagállamok összességének. Egyedül Szlovénia volt képes növekedni.

A háború miatt Horvátországban a közvetlen károk elérték a 43 milliárd dollárt (*Bellamy, 2003*). Horvátország csak 2003-ban volt képes elérni az 1990-es GDP növekedését.

2. Horvátország

A 90-es évek eleje magas inflációt hozott. 1991-ben a kormány bevezette a horvát dinárt átmeneti fizetőeszközként, de az inflációt ez sem állította le. Az inflációellenes kormányzati stabilizációs lépések 1993-ra a havi inflációt 38,7-ről 1,4 százalékra csökkentette az év végére pedig defláció állt fenn. 1994-ben Horvátország bevezette a kunát (*Druzic, 2001*).

A makrogazdasági stabilizációs programok hatására az 1990-es évek közepére növekedésnek indult a horvát gazdaság. Ennek egyik hajtóereje a helyreállítási munkálatokban keresendő. A magánszektor általi befektetések és a lakossági fogyasztás is növekedésnek indult 1995-1997-ben (*Druzic, 2001*).

1998-ben bevezetésre került az ÁFA Horvátországban. Ebben az évben a költségvetés szufficitet produkált, amit az adósság visszafizetésére fordítottak (*OECD Economic Outlook, 1998*). 1998-ban azonban újabb recesszió köszöntött a horvát gazdaságra, ami 1999-ig tartott, amikor is újra növekedésnek indult a gazdaság, hogy aztán év végére újra - 0,9 százalékos növekedéssel zárjon. 1999-ben a kormány megszorításokat vezetett be fiskális szinten és 7 százalékkal csökkentette a kiadásokat (*Druzic, 2001*).

A 2000-es évek elején ismét növekedés állt be, az infláció és a kuna azonban sérülékeny maradt (*CIA World Factbook, 2002*).

A 2003-as évben érte el a horvát gazdaság az 1990-es szintet, a munkanélküliség azonban továbbra is magas maradt és csak 2008-ban volt képes csökkenni, 8,6 százalékra (*OECD Economic Outlook, 2009*). Ebben az évben minden makrogazdasági adat pozitív előjelű volt, az államadósság azonban növekedett.

A gazdasági válság a többi országhoz képest később érte el Horvátországot. 2009-ben lassult a gazdaság és ez a 2010-es évre is áthúzódott. 2011-ben a gazdasági növekedés 0 százalékos volt. A válság hatására a munkanélküliség ismét növekedésnek indult, újabb 100.000 ember veszítette el a munkáját (*Dalic, 2011*).

Míg 2007 év végén a munkanélküliség 9,6 százalékos volt, addig 2014 januárjára már 22,4 százalék (*CNB Annual Report, 2015*).

2013 július elsején Horvátország csatlakozott az Európai Unióhoz. A horvát gazdaság erősen függ az európai meghatározó gazdaságoktól és minden negatív trend hatással van rá. Az uniós csatlakozás pedig nem hozta meg a várt növekedést és eredményeket eddig a pontig.

3. Szerbia

Jugoszlávia felbomlása után Szerbiát az addigi eltartott státusza helyett a gazdasági szankciók jellemezték. A 2000-es években Slobodan Milosevic korábbi Jugoszláv elnök elűzése után gazdasági liberalizáció kezdődött az országban és viszonylag gyors gazdasági növekedésre állt az ország.

A gazdasági válságot megérezte Szerbia is és csak 2011-ben volt képes növekedni 2 százalékkal (*Serbian Ministry of Finance annual report, 2012*). 2012-ben azonban újabb recesszióba süllyedt az ország, 1,5 százalékos GDP csökkenéssel. 2013-ben Belgrád Európa legjobb öt országa között volt a gazdasági növekedés tekintetében, 6 százalékos növekedéssel (*OECD Economic Outlook, 2014*).

1990 óta több mint 32000 ember hagyja el az országot és próbál szerencsét külföldön. Az elvándorlásnak azonban pozitív hozadéka is van a szerb gazdaság számára. A hazautalt deviza ugyanis a GDP 10-15 százalékát teszi ki (*World Bank Snapshot, 2014*).

4. Szlovénia

Szlovénia, Jugoszlávia lakosságának csak az egy tizenegyed részét adta ugyanakkor a legproduktívabb tagállama volt az államszövetségnek. Az össz GDP egyötödét és az export egyharmadát Szlovénia adta Jugoszláviának (*Tavcar et al., 2007*). Szlovénia 2004-ben csatlakozott az Európai Unióhoz és gyakorlatilag azonnal az EERM rendszerhez. 2007 év elején vezették be az eurót.

A 2000-es évek közepén gazdasági válság sújtotta az országot. 2009-ben a GDP/capita 7,9 százalékkal esett. A lassú növekedés az exportnak volt köszönhető, de a gazdaság újra recesszióba süllyedt 2011-ben (*World Bank Snapshot, 2012*).

A visszaesés hatására csökkent a belső fogyasztás és az export mértéke is. A belső fogyasztás csökkenése javarészt a fiskális megszorításoknak, a költségvetési kiadások befagyasztásának és a gazdasági reformok elmaradásának volt köszönhető.

A költségvetés az elmúlt években folyamatosan deficitet mutatott. 1999 és 2007 között a GDP 23 százaléka volt a hiány. A szlovén államadósság mértéke pedig 2011 januárja óta ismeretlen.

A szlovén állami számvevőszék 2010. szeptemberben a GDP 54,2 százalékára tette az adósságot, a Pénzügyminisztérium szerint azonban ez csak 41,6 százalék volt (*OECD Economic Outlook, 2014*). A Finance szlovén gazdasági magazin számításai szerint viszont

az államadósság 63 százalékos. 2011. januárban az Állami Számvevőszék nem fogadta el a minisztérium által közölt adatokat és a pénzügyminiszter Franc Krizanic távozását kezdeményezte.

3. ANYAG ÉS MÓDSZER

A kutatás elméleti háttérét a feldolgozott szakirodalom, gyakorlati háttérét a több mint 15 éves gyakorlati, televíziós, és egyéb médiákban szerzett tapasztalataim illetve a balkáni országokban tett hivatalos és magán látogatásaim, vezető politikusokkal, gazdasági szakemberekkel készített interjúim képezik.

A dokumentum elemzés a makrogazdasági adatok feldolgozására épült, amelyeket az egyes volt jugoszláv tagországokra lebontva – külön-külön – vizsgáltam.

A civil szervezetek vezetőivel, elemzőkkel és kormánytagokkal készített mélyinterjúim jelentős mértékben segítettek a helyzet feltárását, elemzését és következtetéseim levonását.

A kutatás módszertana az elméleti háttérre alapozva, a globális megközelítés irányából a konkrét hipotézisekre vonatkozó elemzések, javaslatok elkészítésére irányult.

A külső környezeti változások vizsgálata adat-és trendelemzésekkel történt. Néhány esetben, például a "migrációs" kérdés tekintetében a mélyinterjúk, a kormányzati kommunikáció, a civil szervezetek beszámolóí és a nemzetközi szervezetek által közzétett információk segítettek a konklúziók levonásában.

A kutatást nehezítette, hogy egyes tagállamokban az információhoz való hozzáférés még mindig akadályokba ütközik. Ezek esetében (Montenegró, Szerbia) a legfrissebb adatsorok is néhány évesek és megbízhatóságuk is megkérdőjelezhető.

A nemzetközi szervezetek adatai is sokszor csak becslésekre tudnak támaszkodni.

3.1. Az értekezés főbb megállapításai

Doktori disszertációm főbb megállapításai közé tartozik, hogy a volt Jugoszláviát, mint államszövetséget képes volt a szlovén és a horvát gazdaság eltartani és kvázi nettó befizetőként működni 45 éven keresztül, de ez a tendencia a szövetség felbomlásával nem vált egyenesen arányossá.

A két ország önmagát sem tudja eltartani mióta független lett, gazdasági hullámvasúton ül, amit javarészt örökölt, bizonyos tekintetben – Horvátország esetében mindenképpen- a háború okozta károk (legyenek azok lelki, fizikai, infrastrukturális

és/vagy gazdaságiak) olyan módon vetették vissza az országot, hogy a kilábalás évtizedeket vesz igénybe.

Az is megállapítható, hogy az a fajta poszt-szocialista, nagyvonalú gazdaságpolitikai intézkedési módszer és hozzáállás a legkevésbé jugoszláv volt jugoszláv tagállamokat is inkább a Balkán felé sodorja, mintsem Nyugat-Európa felé.

Az uniós csatlakozás pedig, mind Horvátország, mind pedig Szlovénia esetében is csak rövidtávú és látszati sikereket hozott.

A horvát gazdaság gyenge, az olasz és görög gazdaságokkal egy lapon említendő, míg a szlovén erős kezdés után egyfajta kamikaze mélyrepülésbe kezdett, amiből csak nehezen tud ideig-óráig kijönni.

Horvátország gyakorlatilag a csatlakozás első percétől kezdve megsértett minden Uniós makrogazdasági és gazdaságpolitikai normát.

Az egyetlen siker az uniós pénzek valamilyen szintű áramlása, ám ezzel arányosan a horvát munkaerő is áramlik át az unió országaiba, leginkább a tradicionálisan „horvát célpont” Ausztriába és Németországba, de a megtermelt jövedelmet nem az állam és nem is az otthon maradtak költik el Zágrábban, Splitben vagy Eszéken, hanem azok megtermelői Münchenben, Cottbusban, Berlinben, Ingolstadtban, Bécsben, Salzburgban vagy Innsbruckban.

A nem uniós tag volt jugoszláv tagállamok közül, a mesterségesen vezetővé tett és azóta folyamatosan területet és befolyást veszítő Szerbia minden úton és módon megpróbál Európa közelébe férközni, de export-orientált gazdasága több sebből vérzik. Amit az egyik oldalon az olasz FIAT megteremtett a másikon a strukturális reformok hiánya és a korrupció valamint a volt szocialista államberendezkedés utolsó bástyái elvisznek.

Montenegro pedig az önkényesen bevezetett euróval és az unió tengerparti gazdaságainak valamint a kontrollálatlan külső tényezőknek köszönhetően potenciális turisztikai bestsellerré válással igen jól pozícionálja magát. Montenegró egy olyan ország, ahol egy éven belül megfigyelhető a három százalék körül recesszió és a következő évben a három százalék fölötti növekedés is.

Ezeknek a – javarészt saját maguk által – kivézetetett gazdaságoknak a nyakába szakad a nemzetközi migrációs válság, aminek keretében nem csak gazdaságilag nyomorulnak meg az országok, de még régi sebeket feltépve egymással szembe is kerülnek. Az amúgy sem nyugodt Balkán elkezdett újra forrongani. Határok lezárásával, gazdasági embargóval és egymás kölcsönös megvetésével.

Elemzéseim és mélyinterjúim alapján kijelenthető, hogy semmit sem változott a helyzet a volt Jugoszlávia tagállamaiban az elmúlt 20 év során. A nettó befizetők továbbra is fizetnek igaz most nem Belgrádnak, hanem Brüsszelnek és Washingtonnak, az unió és az IMF miatt és ugyanolya sebezhetőek, korrumpáltak és életképtelenek, mint akár az 50-es, akár a 60-as vagy 80-as években.

4. EREDMÉNYEK

4.1. A történelmi múlt

Jugoszlávia, mint a mesterségesen generált államszövetségek többsége magában hordozta az etnikai és fejlettségi különbségek által generált ellentéteket illetve azoknak a teljes szétszakadáshoz vezető kockázatát. Mégis elmondhatjuk azt, hogy déli szomszédunk kvázi függetlensége a szovjet bloktól és erős húzása a nyugati hatalmak felé erős gazdaságok épített fel egy meglehetősen viharos időben. Ahhoz, hogy a mai Horvátország gazdaságát megértsük, mutatóival és lehetőségeivel tisztában legyünk azt kell először megvizsgálni, hogy a történelem lencséjén keresztül hogyan is nézett ki a volt Jugoszlávia gazdasági szerkezete, hogyan nyomta ez valamint a 90-es évek elején kitört honvédő háború a billogját –mert ez jóval erősebb volt, mint bélyeg- a tengerpartokkal, szigetekkel, hegyekkel, síkságokkal rendelkező Horvátország poszt jugoszláv korszakára. Hogyan lett a tervgazdaságból egy néhol sántító, toldozott-foltozott piacgazdaság, amely aztán majdnem a vesztébe sodorta a gazdaságot. Miért kellett a függetlenné vált tagállamoknak jóval több államadósságot örökölnie, mint a többi tagnak és hogyan élte-éli ezt túl ez az alig 5 milliós ország. Milyen lehetőségei lehetnek és vannak az uniós integráció után Horvátországnak és tud-e ezekkel élni. Ezekre a kérdésekre is megpróbáltam választ keresni.

4.1.1. Jugoszlávia gazdasága a második világháború és 1990 között

Az azonos gyökerek ellenére a Jugoszláv Szövetségi köztársaság közgazdasági értelemben szinte mindenben különbözött a Szovjetuniótól és a többi Kelet-Európai szocialista országtól, különösképpen az 1948-as Jugoszláv-Szovjet szakítás után. A megszállás majd a felszabadítási küzdelmek a második világháborúban Jugoszlávia infrastruktúráját teljesen tönkretették. Még a legkiépítettebb részei az országnak is teljesen elvidékiesedtek és az a kis ipar is, amivel az ország rendelkezett nagymértékben elpusztult, megsemmisült.

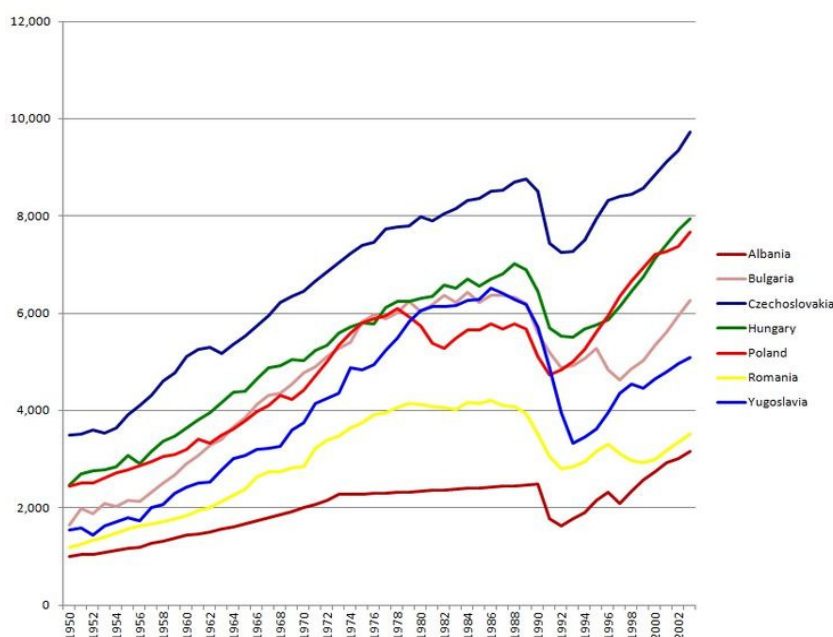
A háború utáni első évek a szovjet típusú ötéves tervek átvételét és a teljes voluntarizmuson alapuló újjáépítési munkálatokat hozták el. A vidék elektronizálása megkezdődött és a nehézipar is kialakult. A gazdaság szerkezete a tervgazdaság és a

decentralizált, munkás irányítású szociális piacgazdaság keveréke volt: a gyárakat államosították és a munkásoknak joga volt a saját profitjuk egy bizonyos hányadához.

A magánszemélyek által birtokolt munkaközösségek tulajdonosként négy embert foglalkoztathattak. A földek részben államosításra és szétosztásra kerültek és részben össze is vonták őket. A gazdálkodó háztartások 10 hektárig birtokolhattak személyenként földet és az úgynevezett termelő szövetkezetek a mezőgazdasági társaságok vagy a helyi tanácsok birtokába tartoztak. Ezek eladhatták a földjeiket vagy vásárolhattak hozzá még, de ki is adhatták bérbe azokat az embereknek.

Miután Jugoszlávia szakított a Szovjetunióval, a nyugat érkezett az ország segítségére, mégpedig olyan módon, hogy hiteleket és katonai segítséget nyújtott az államnak.

Az 1950-es években a szocialista öngazgatás került bevezetésre, amely a gazdaságra gyakorolt állami nyomást csökkentette. A nép által tulajdonolt vállalatok vezetőit a munkástanácsok ellenőrizték, amelyet a munkások összessége alkotott fejenként egy szavazattal. A munkástanácsok gyakran a vezetőket is megválasztották, titkos szavazással. A kommunista párt minden vállalaton belül megjelent és a legbefolyásosabb alkalmazottak váltak a legszívesebben taggá így a vezetőség gyakran bár nem mindig közülük került ki. Az 50-es években Jugoszlávia bruttó hazai összterméke a 22. helyen állt Európában (1. ábra).

1. ábra: A Jugoszláv GDP alakulása 1950-től (Világbank)

A hatvanas évek közepén bekövetkezett recessziótól eltekintve az ország gazdasága félelmetes tempóban növekedett. A munkanélküliség alacsony volt, a munkásság képzettségi szintje pedig folyamatosan növekedett. Jugoszlávia semlegességének és az „El nem kötelezettek mozgalma”- elnevezésű szervezetben való vezető szerepe miatt, az ország vállalatai exportáltak mind keletre, mind pedig nyugatra is. A Jugoszláv cégek végezték el számtalan hatalmas infrastrukturális és ipari projekt építését többek között Afrikában, Európában és Ázsiában.

1965-ben bevezették az új dínárt. A korábbi fizetőeszközt, amiből 700 egység ért 1 amerikai dollárt felváltotta az új, amelyből 12,5 ért ugyanennyi amerikai devizát.

A jugoszlávok szabadon emigrálhattak a hatvanas évek óta, elindult az úgynevezett vendégmunkás élet Nyugat-Európába, leginkább a Német Szövetségi Köztársaságba. A külföldön való boldogulás keresés egyik fő okozója az agráriumok megszüntetése, a vidéki lét felszámolása és a nagyobb városok sűrűbbé tétele volt. Az emigráció közreműködött a munkanélküliség szinten tartásában és a tőke forrásaként valamint devizaként is megjelent (Massey és Taylor, 2004).

A rendszert beépítették a gazdaságba. 1961 és 1971 között a Német Szövetségi Köztársaságban dolgozó Jugoszlávok száma 16.000-ről 410.000-re nőtt.

A 70-es években a gazdaságot újraszervezték Edvard Kardelj munkás kollektíva teóriája szerint, vagyis, hogy a befektetett munkán alapszik a társadalom által birtokolt vállalatokban a döntéshez való jog és a profitból történő részesülés. Minden vállalat átalakult a munkás kollektívák szervezetévé. A legkisebb, munkás kollektíva alap szervezet egy kis vállalatra vagy egy nagyvállalat egyik osztályára vonatkozott. Ezeket vállalkozásokba szervezték, amit másként munkásszervezetnek is neveztek, ezeket aztán a munkás kollektívák vegyes szervezetébe tömörítették, ahová nagy vállalatok vagy teljes ipari szektorok tartoztak. A munkás kollektívák alap szervezete időnként még kisebb munkaegységekből állt össze, de ezeknek nem volt pénzügyi szabadságuk. A munkásszervezetek vegyes szövetsége alkalmasint az üzleti társaságok része volt, egy teljes ipari egységet képviselve. A legfelsőbb döntéshozatal a vállalkozásokon alapult, vagyis ezek folytatták a versengést egy kiterjedt formában miközben részei voltak egy vegyes szövetkezésnek. A vezetők kinevezése és a stratégiai döntések elkészítése a vegyes szövetségeken belül a méretükön és fontosságukon, de a gyakorlatban gyakran a politikai és személyes befolyásrendszeren alapult.

Annak érdekében, hogy minden dolgozó ugyanolyan hozzáférésben részesüljön a döntéshozatal terén, a munkás kollektívák alap szervezeteit a közszférában így az

egészségügyben és az oktatásban is bevezették. Az alapszervezetek általában egy tucat emberből állt, akiknek megvolt a saját munkás szervezetük, akiknek a beleegyezésére volt szükség a stratégiai döntések és a közintézmények, vállalkozások vezetőinek kinevezésében.

A dolgozókat szakszervezetekbe tömörítették, amelyek az egész országban jelen voltak. Munkabeszüntetést bármely munkavállaló vagy munkavállalói csoport kezdeményezhetett és ezek jellemzőek is voltak egy bizonyos időben. A politikai eltökéltségtől független munkabeszüntetések általában azonnali vezetőcserét és béremelést eredményeztek. Azonban a politikai motiváltságtól fűtött sztrájkokat komoly büntetés követte. A munkabeszüntetések minden időszakra jellemzőek voltak, de a legnagyobb számban a 80-as években jelent meg, amikor több egymást követő kormányzat is úgy próbálta megoldani a romló gazdasági helyzetet, hogy a Nemzetközi Valutaalap által előírt program megoldására törekedett.

Az 1970-es évektől a mezőgazdaságban dolgozók 29 százaléka agrártermékek importőrévé vált.

Az olajválság alatt és után, az 1970-es években az államadósság nagymértékben megnőtt és a nyolcvanas évek elejére elérte a több mint 20 milliárd dollárt. Milka Plancic és Branko Mikulic kormányai újratárgyalták az államadósságot, amelynek ára a stabilitási politika bevezetése volt, ami a gyakorlatban több megszorítást tartalmazott és a sokkterápia néven vált ismertté. A nyolcvanas években a jugoszláv lakosság megismerkedett a benzinkorlátozás fogalmával (40 liter/autó/hónap), a gépkocsi heti hat napig tartó használatával, amelyet a rendszámtábla utolsó száma határozott meg, számos korlátozással az import termékek területén. Hiány keletkezett kávéból, csokoládéból és mosószerből. Néhány száraz nyár alatt a kormány, miután nem kapott kölcsönt, amiből áramot importálhatott volna arra kényszerült, hogy áramkimaradásokat generáljon.

Korábban Jugoszlávia egy regionális ipari erő és gazdasági sikertörténet volt. Két évtizeddel 1980 előtt a bruttó hazai össztermék növekedése átlagosan 6,1 százalék volt, az egészségügyi ellátás ingyenes, az írás-olvasástudás 91 százalék, a várható élettartam 72 év volt. De egy évtizednyi nyugati gazdasági segédkezés és öt év dezintegráció, háború, bojkott és embargó után a volt Jugoszlávia gazdasága összeomlott.

A Jugoszláv gazdaság összeomlása egyrészt a semlegességnek köszönhető, amely azt idézte elő, hogy mindkét szuperhatalom irányából megnyíltak a lehetőségek a hitelfelvételre. Ez a kapcsolat az Egyesült Államokkal és a Nyugattal sokkal hamarabb megnyitotta Jugoszlávia piacait, mint Közép- és Kelet Európában. A belgrádi el nem

kötelezettség és az Európai Közösséggel, valamint az Egyesült Államokkal kiterjedt kereskedelmi kapcsolat ellenére a Reagan kormányzat a Jugoszláv gazdaságot a „Titkos Érzékeny” kategóriába sorolta az 1984-es Nemzeti Biztonsági Döntési Direktívában (NSDD 133).

A nyugati kereskedelmi korlátozások drámaian visszavetették a gazdasági növekedést. Ennek ellensúlyozására Jugoszlávia számos hitelt vett fel a Nemzetközi Valutaalaptól és ennek köszönhetően óriási IMF adósságba esett. A hitelek feltételeként az IMF Jugoszlávia „liberalizálását” várta el. 1981-re Jugoszlávia 19,9 milliárd dollár államadósságot halmozott fel. A legnagyobb probléma azonban a munkanélküliség volt. 1980-ra 1 millió ember volt állástalan. A reálbérek 25 százalékkal zuhantak 1979 és 1985 között. 1988-ra az emigráns utalványozás több mint 4,5 milliárd dollárt tett ki és 1989-re a külföldről hazautalt pénz 6,2 milliárd dollár volt, ami 19 százalékát tette ki a világ összes pénzügyi utalványozásának.

1989-ben a berlini fal leomlása előtt a Jugoszláv szövetség vezetője Ante Markovic Washingtonba utazott, hogy Bush elnökkel egyeztessen egy újabb pénzügyi mentőcsomagról. A segítségért cserébe Jugoszlávia beleegyezett egy még lendületesebb gazdasági reformba, amely egy új leértékelt devizát, még egy bérfagyasztást, állami költségcsökkentést és a közösen tulajdonolt, munkás vezetésű vállalatok eltüntetését tartalmazta. A belgrádi nomenklatúra a nyugati tanácsadók segítségével lefektették Markovic küldetésének az alapjait azáltal, hogy már előre megtettek néhány elvárt reformot köztük a külföldi befektetési törvényhozás liberalizációját.

Új törvényhozást vezettek be a kialakult hiperinfláció kezelésére, de a kormányzat nagyrészt úgy próbált meg harcolni a krízissel, hogy újabb és újabb pénzt bocsátott ki, ami az inflációt csak tovább pörgette. A 80-es évek végén a gazdaság helyzetét vicchez hasonlították az emberek. Néhány elhált próbálkozás – amit az infláció leküzdésére használtak – után, Branko Mikulic kormányát Ante Markovic-é a pragmatikus reformistái követte. Ő egy évet töltött azzal, hogy új üzleti törvénykezést vezessen be, amely csendben eldobta a munkás kollektívák elvét és bevezette a privát tulajdont az üzletben. Míg az állami vállalatok részben privatizálására kerültek, nagyrészt befektetési céllal addig szociális tulajdonlás és a munkástanácsok intézménye megmaradt.

1989 szeptemberében Ante Markovic bemutatta új gazdasági reformprogramját. Tízezer dínárból egy dínár lett és hét új dínár ért egy német márkát. Az infláció hirtelen leállása kis levegőt hagyott a bankoknak. A deviza tulajdonlása és a váltása szabályozatlan volt, ami valóságos átváltási számmal együtt vonzóvá tette a devizát a bankok számára. A

nyolcvanas évek végén teljesen tisztává kezdett válni, hogy a szövetségi kormány veszít abbéli hatalmából, amely a program befogadásához kellett.

A kilencvenes években a Nemzetközi Valutaalap irányította a Jugoszláv nemzeti bankot. Az IMF szoros monetáris politikája megbénította az ország lehetőségeit arra, hogy finanszírozza a gazdasági és szociális programjait. Az állami bevételek, amelyek mint transzferek, a tagköztársaságok és megyék költségvetésébe kellett volna menjenek, egyenesen arra fordítottak, hogy Belgrád adósságát törlesszék a Párizsi és Londoni klubokkal szemben. A tagköztársaságok magukra maradtak a túlélésben. 1989-től, 1990 szeptemberéig több mint ezer vállalat ment tönkre. 1990-re az éved GDP növekedés összeomlott és egy negatív 7,5 százalékot mutatott. 1991-ben a GDP további 15 százalékkal csökkent, míg az ipari termelés 21 százalékkal zsugorodott.

Azok a reformok, amelyeket Belgrád hitelezői erőltettek a kormányra a Jugoszláv gazdasági szerkezetre mérték a legnagyobb csapást azon belül is a nép által birtokolt és munkások által vezetett vállalatokra. A reformok célja deklaráltan az volt, hogy privatizálni lehessen a Jugoszláv gazdaságot és lerombolják a privát szektort. Ahelyett, hogy puhítottak volna reformokon Jugoszlávia kétségbeesett volt és nem volt képes visszautasítani a hitelezők kívánságait. A nyugat általi külső nyomásra Markovic kormánya átadta a pénzügyi vezetést és törvényhozást, ami a „fizetésektelen” vállalatok csődjéhez és végső likvidáláshoz vezetett. Az új törvények szerint, ha egy vállalat nem volt képes 30 napos határidő alatt kifizetni a számlát vagy 30 napig egy 45 napos időintervallum között a kormányzat csődeljárást indíthatott ellene az elkövetkezendő 15 napban.

A szocialista gazdaságon végrehajtott reformok a Nemzetközi Gazdasági Együttműködések Jugoszláv Bankjának likviditását célzó új banki törvényeket is tartalmazták. Két éven belül az országban található bankok több mint fele eltűnt, helyüket újonnan alapított ügynevezett független profit orientált szervezetek vették át.

Az IMF csomag meggyorsította a Jugoszláv nehézipar összeomlását. Más állami vállalatok úgy tudtak csak túlélni, hogy nem fizettek a munkásoknak. Több mint fél millió munkás, aki a vállalatok fizetési listáján szerepelt nem kapott állandó fizetést a 90-es években. 1990 szeptemberéig több mint 600.000 jugoszláv veszítette el az állását és ez még csak a kezdet volt. A Világbank adatai szerint további 2435 ipari vállalat köztük az ország legnagyobbja volt likviditási gondban. Ahogy 1991 beköszöntött, a reálkeresetek szabadesést mutattak és a munkanélküliségi ráta is drámaian növekedett.

A tagköztársaságok kormányai megtagadták a szövetségi adó befizetését vagy import vámot vetettek ki (határőrsegek és a vámhatóságok a köztársaságok fennhatósága alatt álltak), és a Szerb kormány még egy szövetségi pénznyomó üzemet is használatba vett, hogy magának egy rövidtávú hitelt adjon. A szövetségi kormány arra kényszerült, hogy megemlje az átváltási rátát 9-ről, 13 dinárra német márkánként. A gazdasági küzdelem csak felerősítette az amúgy is merev viszonyt a tagköztársaságok között illetve a tagköztársaságok és Belgrád között.

1991 júniusában Markovic, az utolsó esélyért küzdött, hogy megmentse a szövetséget, tárgyalásokat kezdett a szövetségi bevételekről, amelyet a szlovéniai vámhivatalok nem akartak kiadni. De ebben az időben Szlovénia már a többi tagköztársasághoz csatlakozott, hogy kivívják a gazdasági függetlenségüket a szövetségi államtól. Mind Franjo Tudjman horvát és Slobodan Milosevic szerb vezető csatlakozott a szlovén vezetőkhez a Jugoszláv kormány által kezdeményezett kemény reformok ellenében.

A többpárti választásokon 1990-ben a gazdaságpolitika volt előtérbe helyezve a politikai vitákon, ahogy a szeparatista koalíciók elűzték a kommunistákat Horvátországban, Boszniában és Szlovéniában. Csakúgy, ahogy a gazdasági összeomlás felerősítette a szeparatista törekvéseket, úgy a szeparatizmus is felturbózta a gazdasági válságot. Az összefogás a tagköztársaságok között lényegében eltűnt, és ahogy egyikük a másik torkának esett, mind a gazdaság, mind pedig a nemzet maga elindult lefelé egy gonosz spirálon. A hatás erősödött, ahogy a köztársasági vezetés szándékosan növelte a szociális és gazdasági szakaszokat, hogy erősítsék a saját kezeiket.

Az elszakadó vezetőkhez hű milíciák szimultán megjelenése csak siettette a káoszba esést. Ezek a milíciák, a sűrűsödő atrocitásaikkal, nem csak, hogy etnikai vonalon szétválasztották a lakosságot, de összetörték a munkásmozgalmakat. Szlovénia, Horvátország és végül Bosznia véres polgárháborúkat vívott a maradék Jugoszláviával (Szerbia és Montenegró) vagy a szerb radikálisokkal vagy mindkettővel.

A délszláv háborúk, a folyamatos piacvesztés csakúgy, mint a rossz vezetés és vagy a nem átlátható privatizáció további gazdasági bajba sodorta az összes hajdani tagköztársaságot a kilencvenes években. Csak Szlovénia gazdasága nőtt szilárdan egy sokk és válság után. Az általam vizsgált Horvátország függetlenségi háborúja 43 milliárd dollárnyi közvetlen kárt eredményezett. Horvátország 2003-ban érte el az 1990-es GDP-jét, ezt rajtuk kívül eddig egyetlen volt Jugoszláv tagállam sem mondhatja el magáról.

4.1.2. Horvátország szerepe a Jugoszláv gazdaságban

A második világháború után a parasztság tette ki a horvát lakosság több mint felét. A gazdaság tehát tradicionálisan egy mezőgazdaságra és állattenyésztésre berendezkedett gazdaság volt. 1945 előtt az iparosodás lassú volt és többnyire a textil- és fűrészmalomokban, téglatelepekben és élelmiszer előállító üzemekben merült ki. Az iparosodás felgyorsulása és megosztottsága a második világháború után alakult ki. Az erőszakos industrializáció, kiterjedt urbanizálás és növekvő külkereskedelem hatására a második világháború utáni időszak kommunista vagy más néven szovjet típusú gazdaság hatását keltette a 40-es években. Az ötvenes, hatvanas években a Jugoszlávia bevezette a piaci szocializmust, amely árliberalizmussal és a kapitalista világgazdaságba való integrációval járt. A jugoszláv fejlődés 1945 és 60 között az ipar területén Japán és Németország után a harmadik, a mezőgazdaságban Izrael után a második leggyorsabb volt a világon.

A decentralizáció 1965-ben érkezett, amely olyan szektorok növekedését engedélyezte, mint például a turizmus. A horvát ipar bevételeit a volt Jugoszlávia szegényebb régióinak fejlesztésére fordította a szocialista állam. Ezzel Horvátország végérvényesen elkönnyvelhette, hogy több pénzt fizetett a közös kasszába, mint amennyit bármikor is kapott belőle (*1. táblázat*).

Ez és a megszorító programok valamint a 80-as évekbeli hiperinfláció nyugtalansághoz vezetett a volt Jugoszlávia két leggazdagabb tagállam Horvátország és Szlovénia valamint a többi köztársaság között (*2. táblázat*).

1. táblázat: GDP per fő a nagy városokban (1990 CIA WORLD FACTBOOK)

Város	Lakosok száma	GDP per fő	Köztársaság
Belgrád	1.552.151	147%	Szerbia
Zágráb	777.826	188%	Horvátország
Sarajevo	527.049	133%	Bosznia
Skopje	506.926	90%	Macedónia
Ljubljana	326.133	260%	Szlovénia
Újvidék	299.294	172%	Szerbia
Nis	253.124	110%	Szerbia
Split	221.456	137%	Horvátország
Banja Luka	195.692	97%	Bosznia
Pristina	155.499	70%	Koszovó
Karguljevac	144.608	114%	Szerbia
Rijeka	143.964	213%	Horvátország
Podgorica	136.473	87%	Montenegro

2. táblázat: GDP/ tagállam (IMF/Világbank – 1990)

Köztársaság			Gazdaság	
	Köztársaság	Lakosok száma	GDP/USD millió	GDP/USD fejenként
1	Szlovénia	1.982.000	13,740	6940
2	Horvátország	4.784.000	25,640	5350
3	Szerbia	9.534.000	27,930	2930
-	Vajdaság	1.996.000	7,660	3380
-	Közép-Szerbia	5.582.000	16,910	3030
-	Koszovó	1.956.000	3,360	1770
4	Bosznia- Hercegovina	4.364.000	10,870	2490
5	Montenegro	652.000	1,520	2330
6	Macedónia	2.021.000	4,420	2180
T	Jugoszlávia	23.451.000	84,120	3587

Lényegében ennek tudható be a függetlenségi mozgalmak megerősödése. A 80-as évek végére a mezőgazdaság, a halászat és az erdőszet dominanciája csökkenő tendenciát mutatott, mintegy 15 százalékot a bruttó hazai össztermék arányában és az emberek, mintegy 5 százalékát foglalkoztatva. A gyárpar, az energiaipar és a bányászat ugyanakkor a GDP 30 százalékát adta és körül-belül ugyanilyen százaléku embert foglalkoztatott. Demográfiailag és gazdaságilag Horvátország egyedi példa volt Jugoszláviában a relatíve magas vendégmunkás vándorlás tekintetében Európa többi részére. Egy 20 éves időintervallum alatt, 1960-tól kezdődően nagyjából 400.000 ember vándorolt ki Horvátországból. Ennek a népvándorlásnak az lett az eredménye, hogy 1990-re az úgynevezett kemény valutás, vagyis konvertibilis külföldi átutalások elérték a 2000 millió dollárt évente. Egy másik különleges karakterizációja a horvát gazdaságnak a függése a szolgáltatásoktól. 1990-re a GDP 20 százalékát tette ki csak a turizmus, nagyjából 3000 dollár keményvalutát hozva az országnak (3. táblázat).

3. táblázat: Horvát bruttó társadalmi termék (jelenlegi áron, százalékos struktúrában)

(Jakov Sirotkovic (1996:131))

	1978	1983	1987	1989
Bruttó nemzeti össztermék	100	100	100	100
Anyagköltség	51,2	57,6	53,8	48,6
Hazai termék	48,8	42,4	46,2	51,4
Értékcsökkenés	4,3	5	4,8	4,5
Nemzeti jövedelem	44,5	37,4	41,4	46,9
Nettó bérek	17	15,5	15,7	16,2
Terméktöbblet	27,5	21,9	25,7	30,3
Adók és kamatok	11,6	16,3	21,5	35*
Tartalék	15,9	5,6	4,2	-4,9*

A szolgáltató szektor és a külföldi hazautalások több keményvaluta bevételt hoztak Horvátországnak, mint az export, ami nagyjából 4000 dollár volt 1990-ben. A Jugoszlávia területének 21,2 százalékát elfoglaló és lakosságának a 19 százalékát adó Horvátország a 80-as évek végén generálta a gazdasági vagyoneelosztások aránytalanságát. Ez az

aránytalanság 1990-re abban mutatkozott meg, hogy a jugoszláv GDP 25,4, a mezőgazdasági termelés 21,4, az ipari termelés 22,6 százalékát adta egymaga. 1990-ben a Jugoszlávia GDP-je 17.600 dollárt tett ki, a horvát GDP pedig nagyjából 3500-at, vagy másként fogalmazva 1.000 dollárral magasabb volt, mint a Jugoszláv átlag. A munkanélküliségi ráta ugyanakkor a jugoszláv átlagnak megfelelő 12 százalék volt. Horvátország külkereskedelmi mérlege 9000 dollár volt, ami a GDP 50 százalékának felelt meg 1990-ben. A jugoszláv export 20,4, az import 22,2 százalékkal 1990-ben a külkereskedelem 1100 millió dollár deficitet könyvelhetett el, amit a Horvát Köztársaság szolgáltatási bevételeiből finanszírozott Jugoszlávia. 1990-re Horvátország az államadósság 25 százalékáért volt felelős, ami nagyjából 4500 millió dollárt jelentett a 18.500-ból. Horvátország részesedése a külföldi működő tőke beáramlásból 20 százalékos volt Jugoszlávián belül (Druzic, 2001).

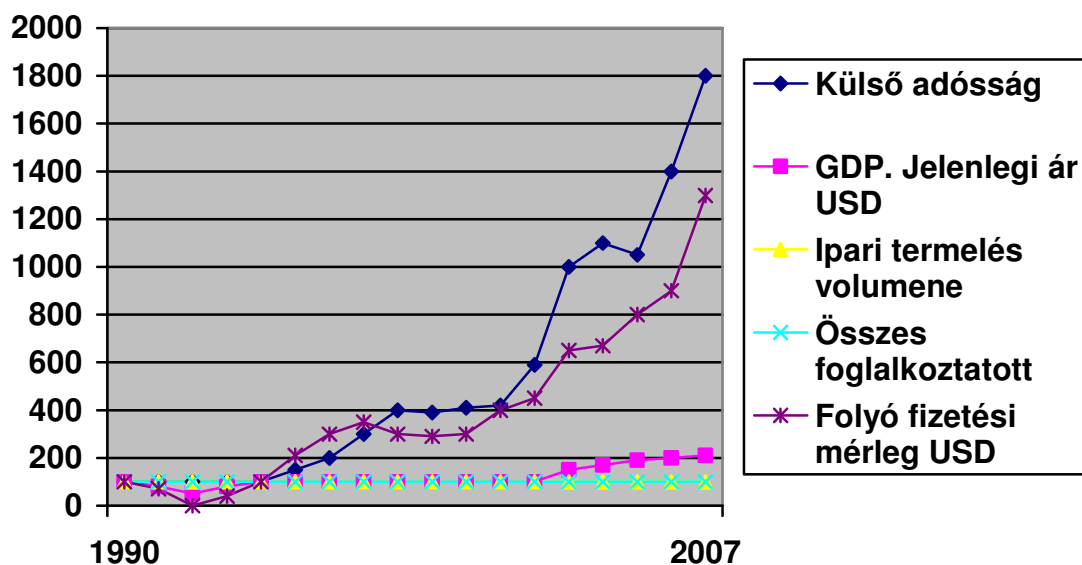
4.1.3. A háború és annak gazdasági hatásai

A Szlovéniánál az össz-Jugoszláv gazdaságtól jobban függő Horvátország nagyon megszenvedte a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság végleges összeomlását 1991-ben. Ugyanebben az időben az ország elveszítette több más külföldi piacát is, többnyire a volt szocialista országok közül Kelet-Európában illetve a volt Szovjetuniót is (ami úgyszintén felbomlott 1991-ben). Az 1990/1-es évben a GDP 20,9 százalékos esést produkált. Ennek velejárójaként az egy főre vetített GDP is 3.500-ról 2.800 dollárra csökkent. A következő évben, vagyis az 1991/92-esben a GDP további 9,7 százalékos esést (5-ös táblázat). Összességében tehát a 90-es évek elején mérhetetlen gazdasági veszteségek érték az országot, nagyjából 22.000 millió dollár értékben 1992 év végére. Az elveszített export és termelés mellett ez a visszaesés javarészt az infrastruktúra és a termelőképesség széles skálájú leromboltságának valamint az ország legfőbb háború sújtotta területeiről menekült gazdaságilag improduktív emberek ellátásának volt köszönhető.

A másik teher az amúgy is meggyengült horvát gazdaságon a 90-es évek első felében a brutális mértékében megemelkedett katonai kiadások, amelyek 1994-re meghaladták az összes kormányzati költség 60 százalékát. Egy relatíve felkészületlen országból, ami Horvátországot katonailag 1991-ben jellemezte egy de facto háborús gazdaság született. Ennek az átalakulásnak legfőbb mozgatórugóját az adta, hogy 1991-ben a horvát fegyveresek súlyos vereséget szenvedtek az országban élő szerb felkelőktől, akiket a Jugoszláv Néphadsereg támogatott és segített. A kormány a területek egyharmadát

veszítette el az önkényesen kikiáltott Szerb Krajnai Köztársasággal szemben. Gazdaságilag az észak-dalmát és szlavóniai területek elvesztése további gazdasági zuhanásba taszította az országot, amit az is jelzett, hogy 1992-93-ban a GDP további 3,7 százalékkal esett. 1991-92-ben a mindennél fontosabb turisztikai szektor, ami a horvát Adria tengerpartjait jelentette gyakorlatilag teljesen összeomlott a szerb felkelőkkel történő csatározások végett. Ráadásul a szakadár Krajnai Szerb Köztársaság megfosztotta Horvátországot a legfontosabb szállítmányozási útvonalától, vagyis a Zágráb-Split tengelytől, amelynek végállomása a legnagyobb dalmát kikötők egyike. Egyedül csak Isztriában nem érintette a háború a turizmust. Nyugat és kelet Szlavóniában a konfliktus megfosztotta az országot a legtermékenyebb mezőgazdasági területeitől, a legproduktívabb ipari centrumaitól és nagyon fontos petróleum és természetes gázlelőhelyeitől a 90-es évek nagy részére. Az egyetlen pozitív hozadéka ennek az időszaknak a növekvő keményvaluta mennyiség volt, amely az UNPROFOR megjelenése által keletkezett a Krajnai Szerb Köztársaságban 1992-ben. 1992-93-ban Horvátország belekeveredett egy másik konfliktusba is a boszniai muzulmánokkal a szomszédos Bosznia-Hercegovinában. Ennek hatására újabb gazdasági veszteségek keletkeztek ezek jó része pedig a gazdasági izoláltságból.

Csak 1994-95-ben volt képes minimális szinten a GDP és a GDP / capita feltámadni. 1994-ben 0,6, 1995-ben pedig 1,7 százalékkal emelkedett a bruttó hazai össztermék. 1995 végére a fejenkénti GDP 3.300 dollárra emelkedett. A GDP növekedés 1996-ban és 1997-ben is folytatódott 4,2 illetve 6,5 százalékkal. Horvátország 1990-es teljes külkereskedelmi mérlege csak 1994-ben vált túlszárnyalhatóvá, amikor 9.400 millió dollár realizálódott. Ebben az időszakban a háború okozta nemzetközi izoláció meggátolta az országot bármilyen külföldi kölcsön felvételében és jelentősen megnövelte a szolgáltatási bevételeket illetve a külföldi működő tőke beáramlást. Ez azt jelentette, hogy Horvátország keményvaluta tartaléka a kilencvenes évek elején 500 millió dollár alatt maradt. Csak 1993-ban kezdtek el ezek a tartalékok növekedni, amikor is értékük meghaladta a 2500 millió dollárt. Horvátország kiutalt és elismert külföldi adósság helyel-közzel azonos mértékű maradt 2.500-3.000 millió dollár a kilencvenes évek első felében, ám ebbe még nem tartozott bele 1.500-1.900 millió dollárnyi ki nem utalt volt Jugoszláv külső adósság. 1995 végére Horvátország összes államadóssága 3.662 millió dollár volt, ez növekedett aztán 1997-re 5.900-ra (2. ábra).

2. ábra: Makro indikátorok (Horvát Statisztikai Hivatal, Horvát Nemzeti Bank)

A jugoszláv-éra végén a mezőgazdaság és az erdőgazdálkodás a GDP több mint 12,4 a foglalkoztatottság 3,4 százalékát adták. 1995-re leginkább a terület, a munkaerő és a termelés elvesztése miatt Szlavóniában. 15 százalékos csökkenéssel 1991-ben a mezőgazdasági termelés további csökkenést generált 1994-95-ig, amikor is egy lassú stabilizáció vette kezdetét, amit egy még lassabb 3 százalék körüli növekedés követett évente. Ennek egyetlen negatív következménye maradt fent, 1994-re Horvátország nem maradt önfenntartó az élelmiszer előállításban.

Meghatározó természetes gáz és petróleum előállítóként a volt Jugoszlávia szükségleteinek 25 százalékát látta el az ország. Horvátországnak óriási energia deficitje volt a kilencvenes években főként azért, mert a kelet-szlavóniai legnagyobb petróleum és természetes gáz készletek a szerbek kezére jutottak. A horvát természetes gáz- és petróleumtermelés 1994-ben jóval kevesebb, mint fele akkora volt, mint 1990-ben. Nem mellesleg pedig a Krajnai Köztársaság megnehezítette a petróleum importot is, hiszen 1991-ben lezárta az adriai vezetékét, egy stratégiai energiaipari eszközt, amely összeköti a nagy petróleum import terminált Rijekában a szárazföldi feldolgozókkal és Magyarországgal északi irányban. Ennél is rosszabb az, hogy helyi áram előállítás is súlyosan sérült többek között azért, mert a Krajnai Köztársaság több erőműre is rátette a kezét a 90-es években. Csak 1995-ben a szerb Krajnai Köztársaság megszűnésével oldódtak meg a problémák és nyerte vissza az ország a teljes energetikai, közlekedési és

mezőgazdasági potenciálját. Az áram előállítás 4,9 százalékkal 1995-ben és 25,3 százalékkal növekedett 1996-ban. Horvátország azonban függő maradt az importált üzemanyag tekintetében, amely 1996-ban az összes import 11 százalékát adta. 1998 áprilisában Horvátország áramvásárlási megállapodást kötött Bosznia-Hercegovinával.

A GDP forrásainak tekintetében korábban második helyezett turizmus – sokáig ugyanis az ipar volt a legfőbb bruttó hazai összterméket adó ágazat – a kilencvenes évek nagy részében csak Isztriára korlátozódott. 1994-re ez a korlátozott helyi turizmus mindössze 1000 millió dollár bevételt hozott, vagyis egyharmadát annak, amit 1990-ben a turizmusból kerestek. A 90-es évek második felében, az infrastrukturális problémák és a többi volt jugoszláv tagköztársaságban zajló politikai feszültségek dacára a Horvát turizmus elkezdett feléledni. Ez azonban a magas értékű turizmusra koncentrált szemben az 1970-es és 80-as évekkel, amikor az úgynevezett tömezturizmus volt a fő bevételi forrás. Az új magas értékű turizmus azonban körül-belül 2500 millió dollár bevételt hozott 1997-ben, ami a GDP nagyjából 10 százalékának felelt meg. Nem volt tisztázott az, hogy vajon Horvátország visszanyeri-e a szolgáltatási szektor háború előtti szintjét az 1990-es évek második felében vagy nem. 1994-95-ben a szolgáltatási szektor a hivatalos adatok szerint a GDP 15 százalékát tette ki, ám ez az arány akár ennél nagyobb is lehetett köszönhetően a hatalmasra duzzadt nem adózó és feketegazdaságnak. 1995-ben ez a nem hivatalos vagy más néven feketegazdaság a felmérések szerint a GDP körül-belül 30 százalékát tette ki javarészt az eltitkolt privát szolgáltatási szektor különféle területeiről. Ide sorolhatók a turizmuson kívül a vendéglátás, kézműves ipar, nagy és kiskereskedelem és az építőipar. Egy hirtelen növekedés az importban 1995-ben felgyorsította a kis és nagykereskedelem növekedését. Egy másik hirtelen és nagymértékű növekedést produkáló szolgáltatási szektor volt az építőipar, köszönhetően a háború által megrongált vagy éppen földig rombolt ingatlanok újjáépítésének. 1996-tól a horvát építő és szállítmányozó ipar szereplői arra számítottak, hogy nyerni fognak a boszniai újjáépítéseken is. A 90-es évek végére jelentős úthálózat építés vette kezdetét, különös tekintettel az Isztriát, közelebről Rijekát Zágrábbal összekötő autópályára és a transzeurópai csomópontra 2000-ben. Ugyanebben az évben Horvátország és Magyarország megállapodást kötött egy direkt vasúthálózat létrehozásáról Rijeka és Budapest között. 2001-ben a magyar kormány beleegyezett, hogy megépíti a Zágráb-Budapest autópálya magyar szakaszát. Infrastrukturális befektetések és privatizációs előkészületek kezdődtek a telekommunikációs szektorban (1996-ra a 100 főre eső telefonvonalak száma dupla annyi volt, mint 1990-ben).

A jugoszláv korszakban gazdasági központként funkcionáló Horvátország szemben az 1990-es évek előtti GDP arányos 30 százalékos hozzájárulásával az összes munkaerőhöz, illetve a gyártó és feldolgozóiparhoz, óriási veszteségeket könyvelt a 90-es években. Ez javarészt azzal magyarázható, hogy az ország elveszítette a jugoszláv és külföldi piacokat is valamint energetikai szűkösséggel és pénzügyi problémákkal kellett szembenéznie. A horvát gazdasági de facto „ipartalanítás” 1991-ben kezdődött, amikor az ipari termelés az előző évihez képest 29 százalékos zuhanást produkált. Az ezt követő évről-évre bázisú termelési adatok további 15, illetve 6,1 százalékos csökkenést mutatnak 1992 és 1993-ban, ami ahhoz vezetett, hogy a horvát ipari termelés az 1990-es adat 40 százalékát sem érte el 1994-re. Ennek az egyik okozója a gyorsan és nagymértékben megnövekedett munkanélküliség volt a kilencvenes évek elején. Mindössze a könnyűipar illetve a fogyasztási termékek területén volt tetten érhető egy stagnálás vagy egy kismértékű növekedés a kilencvenes évek folyamán. A dekád közepén a textilipar volt az egyetlen olyan szektor, amely gyors növekedést tudhatott magáénak. Ez pedig egy markáns eltolódást okozott a magas hozzáadott értékű termékek gyártásától, az alacsonyabb értékű exporttermelés felé. A kilencvenes évek második felére maradt ipari átrendeződés, ilyen volt például az állami szektor, de egyes szegmensek, mint például a gyógyszeripar erős és folyamatos növekedést könyvelhettek el. A kilencvenes évek elején elszenvedett csökkenések után, az ipari szektor 1996-ra és 97-re már 5,1 illetve 6,3 százalékos növekedést mutathatott fel. Az ipari GDP növekedése tovább folytatódott 98-ban egy alacsonyabb értékén 3,4 százalékos fejlődést ért el ám ez 0,7 százalékkal visszaesett 1999-ben. 2000-ben aztán a szektor a GDP 31,4 százalékát és a foglalkoztatottak 28,8 százalékát adta. 2001-ben az ipari termelés 4,3 százalékkal növekedett.

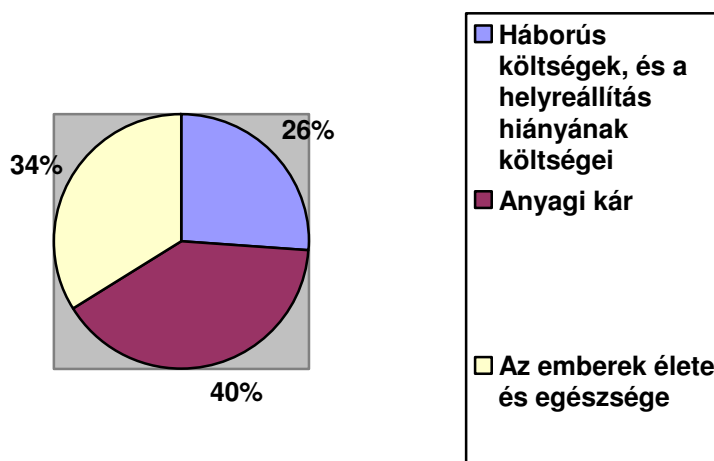
A háború összességében mintegy 37 milliárd dollár veszteséget okozott az államnak. Ebből mintegy negyven százalékot tett ki a tárgyi veszteség (4. táblázat).

A direkt tárgyi veszteségeknek köszönhetően 1990 és 1999 között visszaesett a vagyontárgyak értéke, a gazdasági, szociális, kulturális és természeti javak értéke is 11,6 százalékkal (3. ábra).

4. táblázat: A háború okozta közvetlen károk (2000-ben)

(A Horvát kormány háborús károkat felmérő állami bizottsága: Háborús károk Horvátországban, Final Report, Zagreb 1999)

	HRK	USD	Arány
Vagyoni kár	95.202.202	14.968.899	40,2
A háború költségei	61.675.982	9.697.481	26,1
Emberi élet és egészség	79.553.384	12.508.393	33,7
Total	236.431.568	37.174.774	100

3. ábra: A közvetlen károk formái (A Horvát kormány háborús károkat felmérő állami bizottsága: Háborús károk Horvátországban, Final Report, Zagreb 1999)

A becsült veszteségek egyharmada az emberi életet és az egészséget érintette. A háború és a gazdaság nem megtérülő költségei összesen 11,6 milliárd dollárt tettek ki ez a teljes direkt veszteség 26 százaléka. Az úgynevezett elsődleges gazdasági infrastruktúra hálózat szenvedte el a legnagyobb közvetlen károkat hozzávetőlegesen 3 milliárd dollár értékben. Ennek közel 53 százalékát a Horvát energiaipar, 13,5 százalékát pedig az INA tette ki. A horvát olajipari vállalat (INA) és társcegei 123 millió dollár értékben veszítettek javaik értékéből Horvátországon kívül és további 17 millió dollár értékében Bosznia-Hercegovinában. 102 millió dolláros veszteséget könyvelhettek el Sisak-Moslavina megyében, ami a Sisa és Kutina Petrokemija vállalatnak köszönhető (5. táblázat).

5. táblázat: GDP megyénkénti megoszlása 2005 (Horvát Statisztikai Hivatal)

Helyezés	Megye	Lakosok száma	GDP (millió euró)	GDP euró/kapita
1	Zagreb	779.145	10,070	12,908
2	Istria	205.825	1,884	9,126
3	Primorje-Gorski kotar	306.159	2,547	8,337
4	Lika-Senj	53.006	378	7,136
5	Varazdin	185.756	1,261	6,787
6	Koprivnica-Krizevci	125.352	845	6,744
7	Dubrovnik-Neretva	123.047	785	6,382
8	Zadar	160.506	945	5,887
9	Medjmurje	120.790	684	5,662
10	Sisak-Moslavina	182.615	1,001	5,478
11	Karlovac	142.313	777	5,460
12	Split-Dalmatia	459.818	2,472	5,374
13	Zágráb megye	309.369	1,640	5,294
14	Bjelovar-Bilogora	133.198	704	5,285
15	Osijek-Baranja	329.465	1,736	5,260
16	Krapina-Zagorje	143.465	732	5,101
17	Pozega-Slavonia	84.897	411	4,835
18	Virovitica-Podravina	93.952	451	4,803
19	Sibenik-Knin	114.344	498	4,368
20	Vukovar-Srijem	195.771	788	4,028
21	Brod-Posavina	177.558	654	3,785
Totál	Horvátország	4.442.000	31,263	7,038

A legnagyobb hányada a közvetlen, de a teljes veszteségnek is a Vukovar-Srijem, Sisak-Moslavina, Osijek-Baranja és Zadar megyékben érhető tetten, ami a gazdasági infrastrukturális szervezetet illeti. A teljes veszteség azokat a vállalatokat illetően, akik nem rendelkeztek elsődleges gazdasági infrastruktúrával, 2,2 milliárd dolláros értéket értek el. Az ipar is bányászati vállalatok 41,1, a mezőgazdasági és halászati 27,2, a kereskedelmi

vállalatok pedig 11,5 százalékos veszteséget könyvelhettek el. A veszteség több mint egy negyedét három Vukovar-Srijem megyei vállalat, a Borovo, a Vupik és Belje szenvedte el.

A teljes háborús károkozás az összes lakhatási készletben 4,8 milliárd dolláros értéket jelentett. A lakóingatlanok 14,9 százaléka semmisült meg. Zadar, Sisak-Moslavina és Vukovar-Srijem megyék szenvedték el a legnagyobb károkat ebből az aspektusból is.

1990 és 99 között a teljes háborús károk, harci kiadások sora elérte a 23,02 százalékot. A legnagyobb költséget a hadsereg, az aknamentesítés a menekültek ellátása és a költségvetés jelentette.

4.1.4. Az átalakulás évei

A társadalmi vállalatok átalakítási törvénye, melyet a Horvát parlament 1991. április 18-án fogadott el gyors átalakulást hozott azáltal, hogy megengedte bármely dolgozó vagy korábbi dolgozó részvényvásárlását 20.000 német márka értékhatárig, a társaság értékének maximum 50 százalékáig. A 3619 vállalat közül 2900 jelentkezett a horvát privatizációs alapnál az autonóm átalakításra, és 1997 végére az Alap jóváhagyta és befejezte az átalakítást és privatizációt 2533 vállalat esetében belső kereskedés vagy közösségi vásárlás útján. Minden olyan vállalat esetében, amely az átalakítási folyamatban részt vett 80,8 milliárd kuna alaptőkét állapítottak meg 1997. December 31-én. A társadalmi tőke amely részt vett az átalakításban értékében folyamatos változást mutatott. A privatizált vállalatok értéke 89.2 milliárd kuna volt az Alap 2000 novemberi beszámolója alapján, amelyben azt írja a grémium, hogy az állami portfólió konszolidációjának első fázisának eredményeként a nominális állami portfólió 86,4 millió kuna értéket indikál 1992 januárjában. A 80,8 milliárd kunát az alábbi módon lehet szétbontani:

- 5,3 milliárd kuna hitelezői követelés átalakítása tulajdonosi hányaddá,
- 0,9 milliárd kuna a Horvát Privatizáció Alap tulajdonából meghatározó papírok vásárlása,
- 0,8 milliárd kuna a választott rekapitalizációs modell alapján rekapitalizálva,
- 3,9 milliárd kuna a korábbi tulajdonosok által lefoglalva,
- 69,9 milliárd kuna a Horvát Privatizációs Alap portfóliójából a dolgozók és volt dolgozók, valamint egyéb horvát állampolgárok számára eladás céljára felajánlva.

Az eladásra elkülönített 69,9 milliárd kunából 32,9 milliárdot kis befektetők vásároltak meg, 1,2 milliárdra nyilvános tendert írtak ki, 12 milliárdot a nyugdíjalapokba

helyezték át, és a fennmaradó 24 milliárdot a Horvát Privatizációs Alap portfóliójának megalapozására használták.

9,9 milliárd kunát gyűjtött be a Horvát Privatizációs Alap a részvények eladásából 1997-ig, a befagyott deviza letétszámla 70,2 százalékon, a kötvények 4,5, a kunában történő fizetések 14,3, a devizában pedig 11 százalékon álltak.

A horvát emigránsok részvétele az átalakulás és a privatizáció folyamatában alacsonynak bizonyult. Az előzetesen várt 100 milliárd dollárt 62 millióra kellett csökkenteni. Az állami portfólió a legnagyobb változtatások tárgya volt ebben az időben. Az eredeti 24 milliárd kunás HPA portfóliót 10,4 milliárddal növelték megállapodásbeli kötelezettségek miatt. 1998 decemberében 3,8 milliárddal csökkent nagyrészt egy 12,3 milliárdos transzfernek köszönhetően, amit a Privatizációs törvény szabályozott (1,2 milliárd a horvát függetlenségi háború veteránjainak és az elesett katonák családjainak, 6,5 milliárd a gazdasági felépülésre, 2,4 milliárd az újjáépítési vállalkozóknak stb.) és 13,2 milliárd voucher privatizációra.

2000 júniusában az állami portfólió 24 milliárd kunára növekedett, ami nyolc állami részvényes portfólió egyesítésének volt köszönhető. A nyolc vállalat: a horvát nyugdíj biztosító, a horvát egészségbiztosító, a bank fellendülés állami ügynöksége, horvát erdők, horvát elektromos áram ipar, a horvát fejlesztési és újjáépítési bank, a horvát vasút és az INA.

A szabályozások és kiegészítések magas száma a privatizációs és átalakítási folyamatokat illetően azt mutatja, hogy kizárható a teljes törvényhozási felkészültség és előkészítés. A kivételek és gyengeségek megoldása egyenként, a felmerülés esetében is idejében történt meg. A másik oldalról ez a törvényhozási bőség a privatizáció és átalakítás jogi szabályozásában atipikus jogi zavart és átláthatatlanságot eredményezett az egész folyamatban.

4.2. A felzárkózás gazdaságpolitikája

4.2.1. Árfolyam politika

A horvát függetlenség első éveit a Jugoszláviától történt elszakadás után a hiperinfláció határozta meg, amely az előző évtized rohanó inflációjának a folytatása volt. 1990-ben négy éves hiperinflációs időszak kezdődött, amikor az éves áremelkedés közel

729 százalékra rúgott. Mindemellett ez az időszak a munkanélküliség növekedésével és a gazdasági aktivitás csökkenésével járt, ami az ipari termelés és a kereskedelem zuhanásában mutatkozott meg. A teljes gazdasági növekedésben azonban ez nem egyedül Horvátországra volt jellemző az átalakulás éve alatt.

Azon közgazdasági teória, melyet Phillips görbeként ismerünk, azt mondja, hogy van inverz korreláció a munkanélküliség és az infláció között, vagyis minél alacsonyabb a munkanélküliség szintje recesszió idején, annál alacsonyabb az infláció is, nem igaz Horvátország esetében. Például a hiperinfláció idején a munkanélküliség csökkent, ami nem magyarázza a drasztikus áremelkedések okait (6. táblázat).

6. táblázat: Átalakuló európai országok – összehasonlító gazdasági mutatói (WIIW, Croatian Chamber of Economy)

Ország	GDP, 2006 1990=100 index	Bruttó ipari termelés 2006 1990=100 index	Infláció arány (%) 2006	Munkanélk üliségi ráta (%) 2006	Folyó fizetési mérleg, % GDP, 2006	GDP per capita 2006 EU27=100
<i>Cseh ország</i>	131.4	121.2	2.5	7.1	-3.1	79.1
Magyarország	138.5	216.9	3.9	7.5	-6.5	65.3
<i>Lengyelország</i>	179.1	244.7	1.0	13.9	-2.3	53.0
<i>Szlovákia</i>	138.5	132.8	4.5	13.3	-8.3	62.8
<i>Szlovénia</i>	151.7	110.0	2.5	6.0	-2.5	88.8
<i>Bulgária</i>	111.1	88.7	7.3	9.0	-15.7	37.0
<i>Románia</i>	119.5	77.9	6.6	7.3	-10.3	37.7
Horvátország	113.4	85.0	3.2	11.1	-7.9	50.0
<i>Oroszország</i>	96.7	77.2	9.8	6.8	9.7	42.3
<i>Ukrajna</i>	67.1	100.9	9.1	6.8	-1.5	29.6

Az anti-inflációs program legfőbb célja – az infláció csökkentése és az árfolyam stabilitás helyreállítása – gyakorlatilag azonnal teljesült a rögzített árfolyamnak (ez egyébként 1994 óta nem is változott látványosan), a béreknek és fizetéseknek valamint a monetáris növekedési rátának köszönhetően. A módszer, amit használtak ismert volt világszerte. Majdnem minden országban ahol alkalmazták rövid-távon pozitív hatásokat váltott ki a gazdaság és a stabilitás terén. Ami viszont a legtöbb félelmet váltja ki a jelen módszer használatakor az a devizaárfolyam. Ugyanis kérdéses a devizaárfolyam rendszer

kiválasztása (fix vagy hullámzó) és annak rövid és hosszú távú gazdasági hatásai. Szerzte a világon nagyszámú teoretikus és empirikus tanulmány foglalkozik az árfolyamgazdasággal. Ezeket, Gordan Druzic közgazdász akadémikus szerint azonban figyelmen kívül hagyta a horvát állam a gazdaságpolitika megtervezésénél.

Horvátországban az anti-inflációs program bevezetése óta napjainkig egy hullámzó árfolyam politika használatát részesítik előnyben. Az árfolyam sáv átláthatatlan, vékony határok között változik és a valóságban az árfolyam egy nominális horgony. Az árfolyam szisztéma kiválasztása nem egyszerű folyamat, mert rengeteg tényezőtől (a gazdaság mérete és nyitottsága, az export szerkezet, fejlettségi szint, munkaerő mobilitás, stb.) és a gazdaságpolitika céljaitól függ. Az árfolyam politika szemszögéből ezeket a célokat úgy határozhatjuk meg, mint dezinfláció, nemzetközi versenyképesség javulás és a hazai monetáris politika függetlensége. Annak fényében, hogy az árfolyam rögzítésének alkalmazása általában rövid távú előnyökkel jár különösen azokban az országokban ahol magas az infláció, de hosszútávon kevés gazdaságos hatása van, kérdéses, hogy ez a fajta alkalmazás milyen távon működjön, meddig tartson. A gazdasági referenciák nem adnak alapos választ erre a kérdésre. Radosevic szerint általánosságban vita tárgyát képezi, hogy az alkalmazás hossza összefüggésben van az igazi árfolyam elfogadott szintjével és a gazdaság nyitottságával. Jeffrey Sachs-nak érdekes az álláspontja. Az amerikai közgazdász szerint az átalakuló gazdasággal rendelkező országoknak tanácsos a kezdeti időszakban a fix árfolyam bevezetése, de csak egy-két évig a hazai deviza elismertségének növekedése miatt. Ezért a fokozatos átalakulás során (dezinfláció és remonetarizálás után) egy flexibilisebb árfolyamot szükséges alkalmazniuk. Azonban gyakran a dolgok máshogy alakulnak, inkább a Michael Rosenberg féle változó árfolyam PPP modell felé, ami arra a következtetésre vezet, hogy egy túlértékelt deviza néhány évig tartható fent, ameddig az alap makro indikátorok romlásnak nem indulnak például a folyó fizetési mérlegben hiány keletkezik, lassul a gazdasági növekedés és a munkanélküliség növekszik.

Horvátország esetében elmondható, hogy ezt a határt régen átlépte, különös tekintettel a folyó fizetési mérleg veszteségére és a munkanélküliség növekedésére. Gordan Druzic akadémikus közgazdász feltette a kérdést: ha ez így van, akkor miért van szüksége a Horvát gazdaságnak az árfolyam rögzítésére?

Az erre a kérdésre adandó válaszok egyik az erősen hangsúlyozott politikai elkötelezettség a meglévő árfolyam szintek megőrzésére bármi áron a gazdaságpolitikán belül. Mind az euró, mind pedig a dollár árfolyama 1993 októbere és 2007 között kisebb

változásokat élt meg, mint a svájci frank, amelynek értéke szignifikánsan megnövekedett, ha a horvát kunához mért konverziót tekintjük (7. táblázat).

7. táblázat: Makroökonómiai indikátorok 1990-2007

(Horvát Statisztikai Hivatal évkönyvek 2000 és 2007, 12/2000 havi statisztikai riport, Horvát Nemzeti Bank 1998, 2000 és 2001 éves riportok, valamint a 2008 és 2003 bulletin)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
GDP jelenlegi áron USD milliárd	24.8	18.2	10.2	10.9	14.6	18.8	19.9	20.1	21.6	19.9	18.4	19.9	23.0	29.6	35.6	38.9	42.9	51.3
GDP növekedés %		-21.1	-11.7	-8	5.9	6.8	5.9	6.8	2.5	-0.9	2.9	4.4	5.6	5.3	4.3	4.3	4.8	5.6
Árfolyam HRK/USD	0.01	0.02	0.26	3.58	5.99	5.23	5.43	6.16	6.36	7.12	8.28	8.34	7.87	6.70	6.03	5.95	5.84	5.37
Ipari termelés volumene	100	72	61	57	56	56	58	62	64	63	64	68	72	75	77	81	85	90
Export USD milliárd	4.0	3.3	4.6	3.9	4.3	4.6	4.5	4.0	4.5	4.3	4.4	4.7	4.9	6.2	8.0	8.8	10.4	12.4
Import USD milliárd	5.2	3.8	4.5	4.7	5.2	7.5	7.8	9.1	8.3	7.8	7.9	9.1	10.7	14.2	16.6	18.5	21.5	25.8
Kereskedelmi mérleg USD milliárd	-1.2	-0.5	0.1	-0.8	-0.9	-2.9	-3.3	-5.1	-3.8	-3.5	-3.5	-4.5	-5.8	-8.0	-8.6	-9.7	-11.1	-13.4
Folyó fizetési mérleg USD milliárd		-0.6	0.3	0.6	0.7	-1.4	-1.0	-2.5	-1.5	-1.5	-0.5	-0.7	-1.9	-2.2	-1.9	-2.6	-3.3	-4.4
Külföldi működő tőke Horvátországban USD milliárd	-	-	-	0.14	0.11	0.11	0.49	0.54	0.94	1.45	1.11	1.58	1.10	2.05	1.08	1.79	3.42	4.93
Külső államadósság USD milliárd	-	2.7	2.6	2.6	3.0	3.8	5.3	7.5	10.7	10.2	11.4	12.0	15.8	24.9	31.2	30.5	38.5	48.4
Foglalkoztatottak teljes száma	1,568	1,432	1,481	1,447	1,437	1,417	1,330	1,311	1,385	1,364	1,341	1,348	1,359	1,393	1,410	1,421	1,468	1,517
Munkanélküliek száma ('000)	161	254	267	251	243	241	261	278	288	322	358	380	390	330	310	309	292	264
Munkanélküliségi ráta	8.9	14.0	15.3	14.8	14.5	14.5	16.4	17.5	17.2	19.1	21.1	22.0	22.3	19.2	18.0	17.9	16.6	14.8

A második válasz a klasszikus közgazdaságtan. Ugyanis nem egy egyszerű feladat a fix árfolyamból a hullámzóbb árfolyamba átalakítani a rendszert úgy, hogy az inflációt sem szabad elengedni. Ez vonatkozik a makrogazdasági célok kiválasztására is, amelyek gyakran kölcsönösen ellentétei egymásnak például: teljes foglalkoztatottság, árstabilitás, gazdasági növekedés és kiegyensúlyozott gazdasági kapcsolatok külföldi országokkal. Néhány átalakuló ország tapasztalatai azt mutatják, arra a tanulságra vezetnek, hogy lehetséges a fixből a relatíve flexibilisebb árfolyam rendszerbe áttérni a nem kívánt inflációs növekedések nélkül is, amelyből az olvasható ki, hogy korlátozó monetáris politikával és egyéb alternatív nominális horgonyokkal elérhető az árstabilitás.

A többi átalakuló ország így Magyarország is egy attraktívabb árfolyam politikát alkalmazott annak érdekében, hogy csökkentse a produktivitásbeli különbséget a fejlett országokhoz képest egy magasabb ERDI (nominális árfolyam és a vásárlóerő paritáson mért reálárfolyam hányadosa) által (8. táblázat).

8. táblázat: ERDI (Nominális árfolyam és a vásárlóerő paritáson mért reálárfolyam hányadosa) Euro alapon (WIIW)

Country	1993	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Cseh Közt.	3.38	2.90	2.69	2.69	2.50	2.53	2.30	2.12	1.94	1.98	1.85	1.76	1.68
Magyarorsz.	2.30	2.46	2.37	2.27	2.34	2.32	2.23	2.12	1.89	1.89	1.70	1.64	1.72
Lengyelo.	2.60	2.47	2.26	2.23	2.15	2.23	2.03	1.80	1.89	2.14	2.05	1.78	1.75
Szlovákia	3.28	2.99	2.52	2.40	2.41	2.58	2.44	2.42	2.37	2.19	1.89	1.89	1.81
Szlovénia	1.82	1.59	1.45	1.45	1.42	1.42	1.45	1.45	1.42	1.43	1.34	1.38	1.37
Bulgária	4.10	4.15	4.90	4.13	3.53	3.45	3.32	3.17	3.03	3.04	2.68	2.78	2.66
Románia	4.87	4.77	4.20	3.66	2.96	3.34	2.92	2.85	2.86	2.90	2.60	2.10	1.96
Észtorsz.	5.53	3.09	2.44	2.34	2.18	2.12	2.08	1.97	1.90	1.83	1.70	1.69	1.62
Horvátorsz.	2.14	1.67	1.65	1.83	1.77	1.83	1.79	1.72	1.73	1.75	1.65	1.58	1.52
Macedónia	3.31	2.15	2.16	3.12	3.41	3.33	3.13	3.10	3.08	3.14	2.66	2.64	2.64
Oroszorsz.	7.24	3.49	2.77	2.15	3.12	4.35	3.18	2.80	2.82	2.94	2.56	2.11	1.80
Ukrajna	8.45	6.06	4.46	3.80	4.53	5.72	5.39	4.81	4.90	5.62	5.38	4.28	3.82
Ausztria	0.91	0.88	0.92	0.96	0.97	0.98	1.00	0.99	0.98	0.97	-	-	-

Horvátország és Szlovénia voltak egyedül azok az országok, ahol az indexértékek folyamatosan 2,0 alatt maradtak (Magyarország 2000-ig 2 fölötti értékeket produkált, 2001 óta 1,64 és 1,89 között) 1995 óta, ami azt is mutathatná, hogy a munkaerő termelékenység területén Horvátország, Szlovénia után a legközelebb áll az EU munkaerő termelékenységi rátájához. A valóság azonban nem ez. Ez a fajta árfolyam politika drámaian megváltoztatta

a horvát gazdaságot. Dominánssá vált az importon alapuló kereskedelmi szektor és ez növekedést generált a külkereskedelmi mérlegben, a folyó fizetési mérlegben és az adósság mértékében.

4.2.2. Monetáris politika

Az 1993-as stabilitási program bevezetése után a központi bank intervenciókat alkalmazott a devizapiacra meghatározóan azért, hogy vagy bankoktól, vagy maguktól a kormányoktól devizát vásároljon a nemzetközi piacokon tapasztalható magas szintű deviza bőségből kifolyólag. A devizabőség növekedése az intenzív tőkebeáramlásból eredt – horvát ex-patrióták utalásaiból, a tradicionális személyi deviza megtakarításokból, kezdődő külföldi működő tőke beáramlásból és a külföldi befektetésekből az adósok hitelein és kötvényein keresztül. Az 1990-es évek monetáris politikája tehát a nettó deviza eszközök növelésén alapult a jegybankon keresztül, amit belső monetáris keringetéssel elsősorban szigorú tartalékképzési törvénykezéssel alapuló rendszerrel vittek véghez, ami tekintélyes mennyiségű lekötött anyagi javakat eredményezett. Ez a fajta monetáris politika, amely a kuna árfolyam stabilitásának javítását és az árstabilitást tekintette prioritásnak a nemzeti bank szigorú eszközeivel (lekötött tartalékok, későbbi állampapír aukciók az elsődleges kibocsátások monetáris hatásainak semlegesítő eszközeiként) egy teljes évtizedet túlélte. A nyílt piaci műveletek eszközei a 2004 előtti időszakban nem voltak ismertek. A kapcsolat a jegybank lekötött banki eszközei és a források mennyisége között korlátozó monetáris politikát kívántak meg. Ez arra utalt, hogy az államháztartási fogyasztás magas mértéke és az államháztartási hiány külföldi finanszírozásának túlsúlya miatt a horvát állam túlnyomó többségben korlátozó monetáris politikát alkalmazott a hullámzó árfolyam menedzsment rövid ideje alatt annak érdekében, hogy a lehető legnagyobb mértékben fenntartsa az árstabilitást. A korlátozó monetáris politika szintjét a monetáris multiplikátor értékkel határozhatjuk meg (a forrás mennyiségének és az elsődleges forrás aránya). Minél magasabb ez az érték, annál nagyobb a bank függetlensége, ezáltal több forrás generálható a másodlagos és a harmadlagos kibocsátások során. A monetáris multiplikátor érték 1994-ben volt a legmagasabb, amikor is 1,41 volt, ezután folyamatos csökkenés állt be. Ilyetén módon a korlátozó monetáris politika nem vált kevésbé korlátozóvá egészen 2000-ig, amikor is minden monetáris aggregátum dinamikus növekedésnek indult. Ezzel párhuzamosan a hitelezési aggregátumok is elkezdtek ugyanennek az évnek a végén növekedni, a stagnálás második szakasza után. Ugyanebben az időben a megfelelő fiskális

alkalmazkodás okán (csökkentett tényleges állami kiadások, csökkentett államadósságot jelentenek a jegybanknak), a nemzeti bank a kötelező tartalékon keresztül növelte a banki likviditást (kamatvágással 30,5 százalékról 1999 végétől 23,5 százalékra 2000 év végéig).

A nemzetközi tartalékok, amelyek 9,3 milliárd dollár értéket képviseltek 2007 év végére sarkalatos részei annak a monetáris politikának, aminek egy alapvető célja van – az árfolyamok és a pénzügyi stabilitás helyreállítása. A külföldi tartalékok mértéke gyakorlatilag határtalan mozgásteret biztosít a jegybank számára, hogy az árfolyamokat kényelmesen helyreállítsa azáltal, hogy a kunát érő bármilyen rossz szándékú nyomás esetén azonnal megoldást nyújtson a devizák eladásával, mivelhogy bármilyen a kunára nehezedő nyomás megoldhatóvá válik a nemzeti fizetőeszköz mértékének növelésével. Ez a rendszer vitathatatlanul működőképes azonban ennek ára, funkcionális tartóssága és szándékai vita tárgyát képezik. Az első probléma abból adódik, hogyha megnövelik a devizatartalékok mértékét. Az emberek többsége úgy gondolja, hogy a devizatartalékok az államnál vannak, a jegybank tulajdonában. Ezzel szemben a devizatartalékok többsége banki vagyont tartalmaz, amelyeket a jegybank kivesz és immobilizál, amely a gyakorlatban nagy különbségeket okoz a monetáris és a kamat aggregátumok között. A teljes likvid eszközök a banki megtakarításokon (devizában és kunában) és a befizetéseken (nagyraoszt giro számlás pénz befizetések) alapul. A teljes likvid eszköz 1999 és 2001 között számottevően növekedett, 87,2 százalékkal. Ez a növekedés egy 94,3 százalékos deviza befizetés bővülés miatt keletkezett, amelyet személyes deviza befizetések tettek ki javarészt 2001-ben ez pedig egy kényelmesebb euró átváltási rátának volt köszönhető az EMU tagállamainak pénzeire vonatkozóan. 2002 decemberében a teljes likvid eszközök 9,5 százalékkal magasabbak voltak, mint 2001 decemberében. 2003 decemberében 11 százalékra emelkedtek, 2004 decemberében 8,6 százalékkal, és 2005 decemberében pedig még 10,5 százalékkal. A növekedés 2006-ban gyorsult fel. 2006 decemberében a teljes likvid eszközök (M4) 18 százalékkal, 2007-ben pedig 18,3 százalékkal növekedtek (9. táblázat).

9. táblázat: Teljes likvid eszközök (M4) HRK-ban, millióban (CNB)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
M4	56,659.31	73,061.09	106,071.35	116,141.78	128,893.14	139,947.66	154,646.98	182,458.61	215,822.07
I. Pénz M1	13,858.94	18,030.26	23,703.52	30,869.79	33,888.69	34,562.05	38,817.14	48,520.95	57,878.27
I.1. Látra szóló betét	7,891.50	11,386.00	15,180.60	21,166.20	23,314.96	23,591.33	26,653.30	33,911.68	41,870.80
I.2. Deviza bankon kívül	5,958.90	6,636.70	8,507.40	9,680.90	10,573.14	10,955.65	12,163.84	14,609.26	16,007.46
2. Lékötött és takarékbetét	5,397.50	7,651.10	10,213.10	13,001.10	18,370.74	22,479.23	27,992.06	44,836.84	53,644.90
3. Deviza letét a bankokban	36,996.00	46,901.60	71,836.90	72,054.60	76,035.31	81,742.90	86,760.78	88,256.67	103,090.09
4. Állampapír és pénzüpiaci eszközök	436.8	478.2	317.8	216.3	598,397	1,163.48	1,076.99	844.14	1,208.81

Ez a növekedés javarészt egy 5,3 százalékos bővülésnek volt köszönhető, amely a banki megtakarításokban illetve azok idejében keletkezett valamint, a források 2.4-szerése való duzzadásból 2001 és 2007 között. 2006-ig a kiutalások alacsonyabbak voltak, mint a teljes likvid eszközök mértéke és egyáltalán nem fedezte a belföldi követelések állománya. Ezt pedig elsősorban a külföldi követelések nagymértékű növekedése idézte elő, a tőke, amely a bankok és a jegybank külföldi eszközeinek és kötelezettségeinek különbségéből adódik. A bankok a hazai eszközök és a kiutalások közötti különbséget külföldi kötelezettségekkel, tartozásokkal (kölcsönök és külföldi tulajdonú bankok befizetései horvát leányai részére) fedezték. Valójában a külföldi követelések jelzik a Horvátországból más országokba kiáramló tőkét. 1999-ban a teljes likvid eszközök a magasnak számító 29,4 százalékról a majdnem hihetetlen 45,9 százalékra emelkedtek, ezzel szemben 2005-ben és 2006-ban lezuhant 15,1 százalékra, majd 2007-ben újra növekedés állt be 22,9 százalékra változott. A külföldi eszközök többsége tartalmazza a Horvát Nemzeti Bank kiutalásait és majdnem minden külföldi tartozást ideértve a banki tartozásokat is. A teljes eszközök a 2000 és 2007 közötti időszakban 136,5 százalékkal emelkedtek, a HNB eszközei 137,2 százalékkal, a banki eszközök pedig 135,1 százalékkal növekedtek. 2002-ben a teljes külföldi eszközök mértéke 5,7 százalékkal csökkent, a HNB külföldi eszközei viszont 7 százalékkal emelkedtek, míg a külföldi eszközök 20,8 százalékkal csökkentek. Hasonló volt a helyzet 2005-ben, amikor is a külföldi eszközök mértéke 2,7 százalékkal csökkent, a HNB külföldi eszközei 11 százalékkal emelkedtek, míg a külföldi banki eszközök 18,3 százalékkal csökkentek. Az összkép azonban azt mutatja, hogy a Horvát Nemzeti Bank csökkentette a részesedését a teljes eszközök 65 százalékáról 59 százalékra 1999-től 2007-ig.

A banki külföldi eszközök csökkentése és a külföldi tartozások 50,2 százalékos növekedése 2002-ben a nettó külföldi eszközök 32,6 százalékos csökkenését okozta. A külföldi eszközök csökkenő tendenciája tovább folytatódott 2002 és 2005 között is, elsődlegesen azért, mert a bankoknál 91,6 százalékos külföldi tartozásnövekedés állt be. Egy 10,9 milliárd kunás banki külföldi tartozáscsökkentés 2007-ben tőkeáramlás növekedést eredményezett Horvátország és a külföld között 11,8 milliárd kuna értékben. Ez a 2006-os adathoz képest 79 százalék.

A legfőbb paradox a horvát monetáris politikában az 1999-2005 közötti időszakban az volt, hogy dacára annak, hogy a teljes likvid eszközök szignifikánsan nagyobbak voltak a kiutalásoknál ezeket a kiutalásokat a nettó belföldi eszközök nem tudták kezelni. Inkább a bankok külföldi hiteleket vettek fel. Ez a paradox akkor vált igazán abszurdá, amikor évek alatt a bankok külföldi hitelei nagyjából egyelőek voltak a külföldi bankok felé intézett befizetéseik mértékével. Sőt 2002-ben túl is lépték a befizetéseket 34,8 százalékkal, 2003-ban 42,6 százalékkal, 2004-ben 40,4 százalékkal, 2005-ben 88,7 és 2006-ban 92 százalékkal. Ennek folyományaként a banki működési költségek és a kamatok megnöttek a horvát piacon.

Mint ahogy azt fentebb állítottuk a nettó külföldi eszközök nagyobb hányada a Horvát Nemzeti Bank külföldi eszközeit tartalmazta, ami nem jelent mást, mint külföldi tartalékokat. A pozitív hatások mellett (árfolyam stabilitás és külső likviditás), ez a monetáris és hitelpolitika néhány negatívumot is magában hordozott, mind a bankszektor, mind pedig az egész gazdaság számára. A bank szektor már betervezett veszteségei mellett ez a folyamat nem csak a kamatráták emelkedését, de az úgynevezett passzív és aktív kamatrátákat, vagyis az úgynevezett kamatszórás megjelenését is okozta. Meghatározott időszakokban az aktív és passzív kamatráták közötti különbség a világ legmagasabbjai között volt.

A magas kamatráták mérsékeltek a kiutalásokat. A kockázatuk növekedett, ahogy egy alacsony produktív gazdaságot elszegényített a fiskális politika és a nemzetközi versenynek is kitéve egy elfogadható kuna árfolyam mellett is (és ezen felül képtelen volt beépíteni a költségekbe a fiskális teher árát, a magasabb fizetéseket deviza névértéken és kamatok) kevésbé volt képes finanszírozni a kamatok, nemhogy fizetni a kölcsönöket. Amióta az elszegényedett vállalkozásoknak juttatott kihelyezések megnövekedtek, a bankok egyre nagyobb buzgalommal fordultak a lakosság és az állam felé a hitel utánpótlásokért.

4.2.3. Az effektív felzárkózás fiskális politikája

Különböző érvelések és viták keletkeztek a költségvetés szerepéről, de a fiskális politika a közgazdasági gondolkodás történetében az, ami sosem változott nagyon egészen a mai napig. Alapvetően két különböző nézet létezik. Az egyik az úgynevezett klasszikus iskola ami a következő alapokon nyugszik:

- egyensúlyozott költségvetés: a valóságban egy olyan költségvetés, amely többletet termel az adósság csökkentésére;
- államháztartási semlegesség: az állam nem használhat forrásokat a gazdasági célok eléréséhez;
- a lehető legkisebb adószint: az állami kiadások szabályozása a szükséges kiadásokra szorítkozva.

A liberális kapitalizmus idején nem volt szükség arra, hogy bármiféle elhajlást is eszközöljenek ezektől az alap normáktól, bár ez is megtörtént néhány esetben. A legnagyobb változások a költségvetés szerepében a gazdasági fejlődés tekintetében a gazdasági válság után történt meg (1929-33), amikor a fizetőképes kereslet anti-ciklikus szabályozójának egyik eszköze lett. Elmondható, hogy azóta is az országok túlnyomó többségében tendenciává vált, hogy megnöveljék az állami szektor méretét, lemérve az állami bevételek és kiadások részét a GDP-ben. Összehasonlítva az állam egy erősebb szerepével és a közgazdaság, mint tudomány fejlődésével próbálkozások kezdődtek annak felderítésére, hogy megválaszolható legyen a gazdaságpolitika hatása a gazdasági növekedésre.

Lehetetlen volt választ adni a fenti kérdésre a neoklasszikus növekedési modellekben, mivelhogy a technológiai fejlődés külső hatásoknak volt köszönhető. Csak a külső hatások által generált növekedési modellek fejlődésével a 80-as években – amelyek a technikai fejlődést külső hatásokra bízták – kezdtek el fontosabb szerepet játszani a nemzeti politikák a gazdasági növekedés determinálásában. A teoretikus elemzésekben és aztán később az empirikusokban is speciális figyelmet szenteltek az adózás és a kiadások hatásainak elemzésére a gazdasági növekedésben, a makro ökonómiai elemzések középpontjába állítva a fiskális politikát.

Ugyanakkor ezek az endogén növekedési modellek és az empirikus tapasztalatok nem adtak választ azokra a nagyon fontos kérdésekre, amelyek az állami szektor és a gazdasági növekedés korrelációját firtatták. Bár néhány empirikus tanulmány mutatott negatív összefüggéseket az állami fogyasztás és a növekedés között, de Jonathan Temple

brit közgazdász szerint ugyanez általánosságban nem bizonyosodott be és hiba volna azt állítani, hogy egy kis állami szektor és egy gyors növekedési eredmény között korreláció mutatható ki a statisztikákban.

A horvát költségvetési rendszerfejlődés négy részben vázolható fel.

- A függetlenségtől 1994-ig: Horvátország felvállalta az összes állami funkciót és elkezdte kiépíteni saját költségvetési rendszerét: elsőként a rendszer nem volt sem átlátható, sem pedig konzisztens, ami a háborúnak volt köszönhető. Így a hivatalos statisztikák is körültekintésre adhatnak okot ebben az esetben.
- 1994-től 1997-ig: az államháztartási rendszer kialakítás befejeződött a háborús veszteségek, újjáépítések és a fejlődés finanszírozásának terhe miatt.
- 1998-tól 2003-ig: az államháztartási rendszer küzd az európai uniós rendszer adaptálásáért.
- 2003-tól napjainkig: az Európai Unió elérésére tett erőfeszítések erősebbek lettek és a maastrichti kritériumok elérése érdekében az átláthatóság, statisztikák és a költségvetési alapok kontrollálása prominensebbé vált.

A statisztikai hitelesség problémái mellett az új metodika bevezetése is nehezebbé teszi a költségvetési rendszer régebbi számainak vizsgálatát. Ez különösen igaz az 1986 és 2001 közötti GFS metódusok esetében, amelyek tekintélyes különbséget mutatnak az állami bevételek és kiadások tekintetében és a költségvetési deficit-szúficit kérdésében is új mértékek és kategóriák, sorok jelentek meg. Sajnálatos módon visszamenőlegesen a statisztikák csak 2002-től lettek az új módszer szerint számolva, ezáltal az összehasonlítások nevezett időszakról visszafelé az időben nagyon kevés teret engednek.

4.2.3.1. Költségvetési bevételek

A költségvetési bevételek mértékét meghatározzák a bruttó hazai össztermékhez mért arányai. Az államháztartás bevételei növekedő pályán voltak egészen 2000-ig, a GDP arányában is kivétel ez alól az 1997-es év. Az aránycsökkenés 1997-ben kapcsolatban áll a GDP méretének meghatározásának statisztikai kérdésével is. Az új kormányzat érkezésével 2000-ben a konszolidált államháztartási bevétel csökkentésre került első ízben és így a GDP arányában is 48,9 százalékra esett (*10. táblázat*).

10. táblázat: Konszolidált központi kormányzati bevételek (Horvát Pénzügyminisztérium, Statisztikai Hivatal)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Központi költségvetés	23,143	27,981	31,367	33,846	43,809	46,357	44,636	52,408	69,651	74,677	80,464	85,655	95,234	108,297
Költségvetésen kívüli felhasználók	13,660	15,191	16,896	19,466	21,068	20,912	21,833	19,612	5,413	6,109	6,556	6,990	5,159	5,040
Helyi költségvetés	3,392	4,369	6,122	6,855	7,861	7,741	8,152	6,824	7,832	8,528	9,408	10,459	11,901	13,379
Összes bevétel és támogatás	40,194	47,440	54,385	60,200	72,738	75,001	74,621	78,844	82,896	89,315	96,427	103,104	112,294	126,716
Bevétel GDP arányosan	46.0	48.2	50.4	48.6	52.9	53.0	48.9	47.6	45.7	45.0	45.3	44.6	44.8	46.1

A bevételek csökkenő pályája a GDP arányában a 2000 és 2005 közötti időszakban is tetten érhető, amikor további 3,9 százalékkal csökkent. 2006-ban és különösen 2007-ben az általános forgalmi adó és az energetikai valamint az ételimport jövedéki adó bevételek növekedésének köszönhetően (az energia és étel árak jelentősen nőttek a világpiacon) a konszolidált államháztartási bevétel a GDP arányában 46,1 százalékkal növekedett.

Az adóbevételek részesedése tette ki a legnagyobb hányadot a konszolidált államháztartásból a maga több mint 83 százalékaival. Az állami költségvetési bevételek az 1994-es 23 milliárd kunáról 46 milliárdra nőttek 1999-ben, vagyis megduplázódtak (11. táblázat).

11. táblázat: A központi kormányzat költségvetési bevételeinek struktúrája (Horvát Pénzügyminisztérium)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
I. Teljes bevétel	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1. Adóbevétel	96.7	95.1	91	92.6	92.1	82.7	89.4	88.4	97.3	92.9	94.8	95.4	97.0	93.6
1.1. Társadalombiztosítási hozzájárulás								12.7	36.1	35.1	36.5	36.4	35.6	36.7
2. Nem adó bevétel	1.8	2.8	5.4	6	3.8	3.7	3.6	3	2.4	2.5	4.7	4.2	2.1	1.9
3. Tőke bevétel	1.5	2.1	3.6	1.4	4.1	13.6	7	8.6	0.3	4.6	0.5	0.3	-	-

Miután a bevételek 3,7 százalékkal csökkentek 2000-ben, 19,2 százalékkal (ez valójában 4,7 százalék a társadalombiztosítási hozzájárulás nélkül) növekedtek 2001-ben, további 30,6 százalékkal 2002-ben (a társadalombiztosítási hozzájárulás nélkül a valóságban ez egy 4,4 százalékos bevételecsökkenés) és újabb 12 százalékkal 2003-ban. Az adóbevételek, amelyek a teljes állami költségvetés bevételeinek nagy részét adják 1994 és 2007 között 41,9 milliárd kunával növekedtek (társadalombiztosítási hozzájárulás nélkül) vagyis 187 százalékkal. 16 milliárd kuna, vagyis 38,2 százalék (éves szinten ez 11,4) mérhető 1994 és 1999 között és 25,9 milliárd kuna, vagyis 61,8 százalék (éves szinten ez 6,7) mutatható ki 1999 és 2007 között. A leginkább instabil bevétel a tőkebevétel volt, ami az 1994-es 354 millió kunáról 6,3 milliárdra növekedett 1999-re, 219 millióra csökkent 2002-ben, 3,6 milliárdra nőtt 2003-ban és visszaesett 296 millióra 2005-ben.

A hasonlóságok a központi kormányzat bevételeinek felépítése mutatja a közeli kapcsolatot a konszolidált államháztartási bevételek felépítésével. Az adózás a központi kormányzat bevételeinek 90 százalékát adta 1994 és 2007 között (12. táblázat).

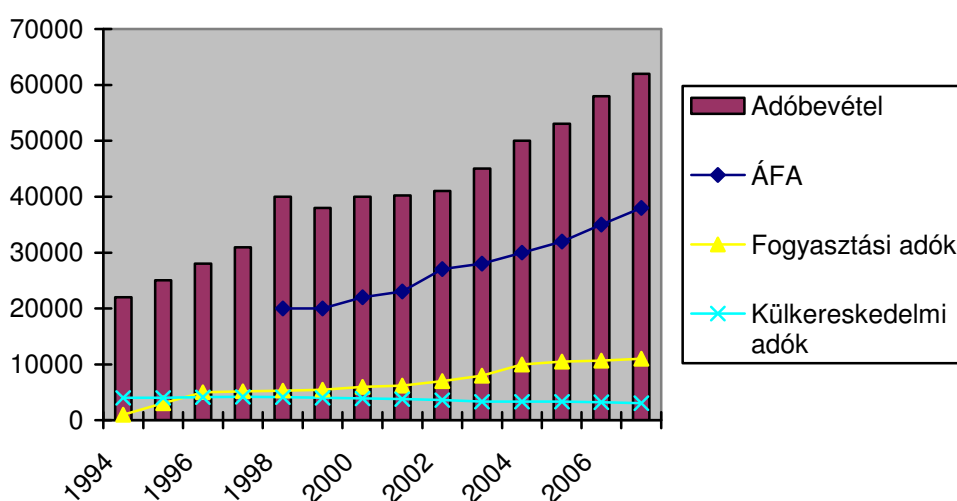
12. táblázat: Konszolidált központi kormányzati bevételek (Horvát Pénzügyminisztérium, Statisztikai Hivatal)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Központi költségvetés	23,143	27,981	31,367	33,846	43,809	46,357	44,636	52,408	69,651	74,677	80,464	85,655	95,234	108,297
Költségvetésen kívüli felhasználók	13,660	15,191	16,896	19,466	21,068	20,912	21,833	19,612	5,413	6,109	6,556	6,990	5,159	5,040
Helyi költségvetés	3,392	4,369	6,122	6,855	7,861	7,741	8,152	6,824	7,832	8,528	9,408	10,459	11,901	13,379
Összes bevétel és támogatás	40,194	47,440	54,385	60,200	72,738	75,001	74,621	78,844	82,896	89,315	96,427	103,104	112,294	126,716
Bevétel GDP arányosan	46.0	48.2	50.4	48.6	52.9	53.0	48.9	47.6	45.7	45.0	45.3	44.6	44.8	46.1

Az adóbevételek aránya 1999, 2000 és 2001-ben csökkent, ami egy nagymértékű tőkebevétel növekedésből származott – 1999-ban 1,8 milliárd kuna, 2000-ben 3,1 milliárd kuna, és 2001-ben 4,6 milliárd kuna. Ennek a növekedésnek az oka leginkább az volt, hogy az állam megvált a telekommunikációs és banki részvényeitől, amelyek az állami portfólióból külföldi tulajdonba kerültek.

4.2.3.2. Adóbevételek

Egy lassú növekedés után 1996-ban (7,8 százalék) az adóbevételek felgyorsultak 1997-re (9,8 százalék) és drámain megnövekedtek 28,7 százalékkal 1998-ban az általános forgalmi adó bevezetésével. Az adóbevételek GDP aránya az adóbevételek növekedésével és a GDP arányának változásával függtek össze. Az 1997-es statisztikai problémáknak, amelyek a GDP méretének meghatározása körül kialakultak az 1997-es évet egyeztetetlenné teszi. Ha kivesszük a statisztikai sorból az 1997-es adatot, akkor azt láthatjuk, hogy a központi kormányzat költségvetési adóbevételei a GDP arányában az 1994-es 25,6 százalékról 26,9 százalékra növekedtek 1995-ben. Később 1996-ban egy kisebb csökkenés következett 26,4 százalékra (ez az alacsonyabb kereskedelmi adóknak köszönhető) majd újabb gyors növekedés 29,3 százalékra 1998-ban az ÁFA bevezetése után. 1999-ben egy 1.6 milliárd kunás csökkenésnek köszönhetően, ami a termékek és szolgáltatásokra kirótt adók bevételeiből származott és egy másik, 400 millió kunás ÁFA bevételcsökkenés miatt 2 milliárd kunás veszteséget könyvelhetett el a költségvetés adóbevételi oldala, ami egy negatív 5 százalékos változást jelentett. A társadalombiztosítási hozzájárulás nélkül az adóbevételek a GDP-nél lassabb mértékben növekedtek 2000 és 2005 között, ami 26,2 százalékos csökkenést okozott 2000-ben, 22.1-et 2005-ben a GDP arányában. 2006 és 2007 újabb növekedést hozott. Előbb 23,3 majd 2007-ben 23,4 százalékot (4. ábra).

4. ábra: Adóbevétel változás a központi kormányzatban (millió kuna)

(Horvát Pénzügyminisztérium)

A határadókulcs (teljes adó növekedés aránya a teljes GDP növekedéshez) megmutatja, hogy a GDP növekedés arányában az adó allokációk az 1994-es 31,8 százalékról 37,3 százalékra növekedtek 1995-ben és egy 22,8 százalékra való csökkenés után 1996-ban, a hihetetlen mértékű 70,6 százalékra növekedtek 1998-ban. 1999-ben az adóbevételek fent említett változásai miatt egy negatív határadókulcsot ért el a kormányzat, vagyis a GDP arányos adóbevételek mértéke csökkent. 2000 és 2007 között a legkedvezőbb év a 2001-es volt, amikor a bevételek növekedése 4,2 százalékot tett ki a GDP növekedéséből a legkedvezőtlenebb pedig a 2006-os, amikor 15,4 százalékkal növekedett.

Hasonló változások történtek az adórugalmasság tekintetében is (az adó mértékének százalékos változása és a GDP változás mértékének hányada). Ha ennek a mértéke magasabb, mint 1 akkor az gyorsabb növekedést mutat az adóbevételekben, mint a GDP növekedésben. Az 1996-os gyorsabb GDP növekedés, mint adóbevétel növekedés után az adórugalmasság megnövekedett 2,59-re 1998-ban. Bár a GDP mérete 1997-ben szintén hatással volt erre a mértékre elmondható, hogy a bruttó hazai össztermék becsült 119 milliárd kunás értékével az adórugalmasság a 2,06-os magasságban lenne. A 2000 és 2004 közötti periódus kedvezőbb változásokat mutat, ahogy az adóbevételek lassabban növekedtek, mint ahogy a GDP nőtt, ám a problémát itt az 1998-as magas bázis jelentette. 2005-ban a nagyjából azonos adóbevételi és GDP növekedési értékek miatt az adórugalmasság újfent romlott és 2006-ban 1,64-re nőtt. Az 1998-as adóbevételi növekedés és az 1999-es csökkenés túlnyomó részt a korábban már említett ÁFA bevezetésnek volt köszönhető.

Az ÁFA bevételek 1998 és 2007 között 86,6 százalékkal, míg a jövedéki adó bevételek 97,5 százalékkal növekedtek. Ezzel párhuzamosan a nemzetközi kereskedelmet terhelő adók több mint a felére csökkentek a WTO, az EU és a CEFTA tagság miatt. A mérték csökkenésnek és a haszon növekedésének köszönhetően a jövedelemadó bevételek 36,8 százalékkal csökkentek 1998 és 2005 között és nominálisan az 1994-es értéken maradtak. A nyereségadó mértéke 1998-tól hullámokban növekedett 2000-ben és 2001-ben.

A fogyasztási adók megosztása (ÁFA, szállítmányozási és jövedéki adók) kétharmad résszel növekedett az adóbevételekből az 1994 és 1997 közötti periódus és 2007 között 77,7 százalékkal.

A teljes adó bevételekből a maga 18,8 százalékos részesedésével 1996-ban rekord részt képező nemzetközi kereskedelmi adó csökkenést könnyelhetett el és a kvótája hétszer

csökkent 2007-ig, amikor is elérte az alacsony 2,6 százalékos szintet. 1996 után a jövedelemadók folyamatosan csökkentették a maguk részét (1996-ban a teljes adóbevétel 14,8 százalékaról az alacsony 2,8 százalékra 2007-ben), ahol a nyereségadó, amely folyamatos növekedést mutatott egészen 1999-ig. 2000-ben, 2001-ben is csökkent és 2002-ben elérte az 1999-es szintet, 2007-ben azonban rekordméretű 13,7 százalékos részesedést ért el az összes adóbevételből.

Általánosságban elmondható, hogy a közvetlen adók mértéke jelentősen kisebb volt, mint a fejlett országokban, ám a fogyasztási adóké a világ legmagasabbjai között voltak számon tartva.

A 2000-2007-es periódus pozitív változásai ellenére a munkát terhelő adók terhe kifejezetten magas és aránytalan volt főként a béreket terhelő hozzájárulások és jövedelemadó miatt, amelyek az OECD országainál jóval magasabbak voltak. Ezeknek a munkát terhelő adóknak a hatásaként megnövekedett a munkanélküliség és az úgynevezett „szürkegazdaság” nem melleleg pedig az állami költségvetés adóbevételei is csökkentek csakúgy, mint a versenyképesség a nemzetközi viszonylatban.

4.2.3.3. A fiskális és monetáris politika összehasonlító elemzése

A horvát adóterhek és közösségi fogyasztás becsült értékét összehasonlíthatjuk a többi országgal. Az eredmények, természetesen a módszereken és a statisztikai hitelességen múlnak. A valósághoz legközelebb álló számítások a GDP arányos közösségi fogyasztás statisztikáinak tekintetében, a központi kormányzat GDP arányos bevételeinek OECD és IMF által végzett számításai. A statisztikák azt mutatják, hogy Horvátország tekintetében a GDP arányában magasabb a költségvetési bevételek mértéke, mint a többi átalakuló országban és az OECD országok átlagában. Az elmúlt 3 évben ez a mérték elérte az Európai Monetáris Unió országainak átlagát is. 1999-ben, amikor Horvátország a legnagyobb költségvetési bevételt jegyezte a GDP arányában (53%), csak Svédország, Norvégia, Dánia és Finnország rendelkezett magasabb részaránnyal a központi kormányzat költségvetési bevételeinek GDP arányos hányadában. 1999 és 2002 között a GDP bevételi arányának csökkenése miatt Horvátországot Ausztria, Belgium és Franciaország is lehalgyta 2002-ben. A GDP arányos abszolút bevételi hányadhoz még társulnak a relatív relációk is, amelyek szintén említést érdemelnek. Ugyanis nem ugyanaz, ha a GDP 50 százaléka akkor kerül a költségvetésbe, amikor a bruttó hazai össztermék per capita 10.000 dollár vagy amikor 30.000 esetleg annál is több. Szintén nagyon fontos, hogy a

fenmaradó GDP megengedi-e a normális újraelosztást (a vállalatok és a polgárok számára), így helyezi át ugyanis a kormányzat a forrásokat (állami kiadáspolitika). Horvátország a maga 61,7 százalékával prominens vezető a közösségi bevételek tekintetében GDP arányosan a Világbank által vizsgált országok közül. A másik oldalról viszont ez hatalmas mértékű GDP kibocsátást jelent a kormányzat részéről, ami válságos hatásokat okoz az egész finansziális folyamatra, ahol a nagyon magas adóterhek hatékonyságot csökkentenek és alacsonyabb növekedést eredményeznek, mint amire lehetőség lenne más körülmények között a horvát gazdaságban (13. táblázat).

13. táblázat: A konszolidált központi kormányzat teljes bevételei a GDP arányában (OECD Economic Outlook, No. 82., Horvát Pénzügyminisztérium és a Horvát Statisztikai Hivatal)

Ország	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Ausztria	50.7	50.3	51.5	51.1	51.1	50.9	49.8	50.7	50.0	49.3	49.0	48.2	47.8	47.4
Belgium	47.3	47.5	48.4	49.0	49.4	49.6	49.1	49.6	49.8	51.1	49.2	49.3	48.6	48.1
Cseh Közt.	...	40.5	39.1	39.4	38.1	38.5	37.9	38.5	39.4	40.5	41.8	40.9	40.2	39.6
Dánia	57.1	56.7	57.2	56.6	56.8	57.2	56.2	55.7	55.1	55.2	57.0	57.5	55.9	55.5
Finnorsz.	57.1	55.3	56.6	55.0	54.2	53.2	55.2	52.7	52.9	52.4	52.4	53.0	52.4	52.1
Franciaország.	48.7	48.9	50.4	50.8	50.0	50.8	50.1	50.0	49.4	49.2	49.6	50.7	50.8	50.5
Németország.	45.6	45.1	46.0	45.7	45.9	46.7	46.4	44.7	44.4	44.4	43.5	43.6	43.8	44.3
Görögország.	36.5	36.7	37.5	39.1	40.5	41.3	43.0	40.9	40.0	39.3	38.2	38.0	39.5	40.3
Horvátország.	46.0	48.2	50.4	48.6	52.9	53.0	49.0	47.6	45.7	45.0	45.3	45.0	44.8	46.1
Magyarország.	51.5	47.6	46.0	42.6	43.1	43.4	43.6	43.1	42.3	41.9	42.4	42.1	42.6	44.6
Írország	42.0	39.1	39.0	38.1	36.8	36.7	36.3	34.3	33.2	33.8	35.2	35.4	37.0	37.0
Olaszország.	44.4	45.1	45.5	47.6	46.2	46.5	45.3	44.9	44.4	44.7	44.3	44.0	45.6	46.2
Hollandia	50.0	47.2	47.5	46.3	45.8	46.4	46.1	45.1	44.2	43.9	44.3	44.9	46.7	45.7
Norvégia	54.0	54.2	54.8	54.5	52.5	53.7	57.7	57.5	56.3	55.5	56.7	57.5	58.8	58.1
Lengyelország.	...	43.3	46.1	41.8	40.1	40.4	38.1	38.6	39.2	38.4	36.9	39.0	40.0	40.4
Portugália	36.6	37.9	39.4	39.5	39.2	40.5	40.2	40.1	41.4	42.5	43.1	41.7	42.5	42.9
Szlovákia	45.8	44.6	43.1	42.1	40.2	40.3	38.3	37.8	36.6	37.7	35.6	35.6	33.9	33.9
Spanyolország.	40.0	38.0	38.4	38.2	37.8	38.4	38.1	38.0	38.4	38.2	38.5	39.4	40.4	40.6
Svédország.	61.1	59.7	61.5	60.9	61.6	61.3	60.9	58.3	56.6	57.2	57.5	58.7	57.9	56.7
Nagy-Britannia	38.2	38.8	38.6	39.1	40.0	40.5	41.0	41.3	39.7	39.5	39.9	41.1	41.9	41.7
USA	33.4	33.8	34.3	34.6	35.1	35.2	35.8	34.9	32.5	31.9	32.1	33.1	34.0	34.6
EMU	46.0	45.6	46.4	46.7	46.3	46.8	46.2	45.4	45.0	45.0	44.7	45.0	45.6	45.7
OECD	38.0	38.1	38.7	38.8	38.9	39.1	39.3	38.8	37.4	37.2	37.2	37.9	38.8	38.9

Az adóterhek mértéke mellett érdekes összehasonlítást lehet tenni az adóbevételek mértéke és struktúrája valamint azok GDP arányos hányada tekintetében. Az adóterhelés növekedés az uniós országokban inkább jellemző, ahol az adóbevételek mértéke 1965 és 2000 között a GDP arányában 27,2-ről 41,6 százalékra növekedett ugyanakkor kevésbé

jellemző az OECD országokban, ahol 1965 és 2000 között 26,6 százalékról 37,3 százalékra nőtt, míg az Egyesült Államokban ennek a növekedésnek a mértéke csak 3 bázisponttal változott. Sajnálatos módon nincsenek összehasonlító statisztikák Horvátország tekintetében a korábbi évekről, de a 2000-es adóbevételek alapján kijelenthető, hogy Horvátország a legfejlettebb európai országok (Svédország, Dánia) körébe tartozik, amelyeket másnéven „segély országoknak” is neveznek (1. melléklet).

A 49,4 százalékos GDP arány a termékek és szolgáltatások adóterhelésének hányadában a teljes adóbevételek körében az 1999-es adatok szerint magasabb, mint az OECD országok (31,7%) és az EU (30,4%) átlaga, vagy közelebbről Írorszáigé (38,4%).

A személyi jövedelemadó az Európai Unió egyik legnagyobb mértékű adóbevételi forrása, 1999-ben a teljes adóbevételek 25,6 százalékát tették ki, míg Horvátországban ez az arány egy alacsonynak mondható, 12,1% (2. melléklet).

Akár azt is mondhatnánk, hogy ezek az eltérések a horvát struktúrában elsősorban a gazdaságpolitikának és annak sarokkövének – az árfolyam politika, ami nem csak a nagyfokú importfüggőséghez vezette a horvát gazdaságot, de az import függőség az állami költségvetést is elérte azáltal, hogy az adóbevételeket és a hiány finanszírozást is magához láncolta – eredménye.

Az adóbevételek struktúrájának vizsgálata azt vetítette elő, hogy ezek a bevételek sokkal kevésbé fontosak Horvátországnak, mint az Európai Uniónak. Az adó ráták vizsgálata során azt vehetjük észre, hogy 2002 Horvátország egyike volt azoknak az országoknak, amelyekben a legkevesebb besorolás volt (Írország után) és a legkevésbé magas adórata (Svédország után). A helyzet sokkal jobb 2005-ben, bár az EU átlaghoz képest Horvátországnak sokkal kevesebb besorolása volt. Ennek ellenére azt lehet mondani, hogy a horvát jövedelemadó rendszer reagál az unió adóváltozásaira, nem vagy kevésbé törődve annak szociális hatásaival. Az EU tagállamok többsége ugyanis csökkentette a magasabb személyi jövedelem adóit és az azokat a besorolásokat, amelyek a természetes személyek jövedelemadója vonatkoztak. Távolról úgy tűnhet, hogy ezeknek az adóknak a tekintetében Horvátország már elérte azt amiért az EU küzd. Bozidar Jelcic horvát akadémikus közgazdász szerint: a horvát jövedelemadó inkompatibilitása az EU által használttal figyelmet sem érdemel a horvát adórendszer bevételi oldalán, miközben az EU tagállamok érdekeltek az adómérték növelésében, az ilyen fajta bevételek 35 százalékos növelésének érdekében. Horvátországban nincsen adó a mezőgazdasági bevételeken, az adózás ezt a szegmenst csak az áfán keresztül érinti (14. táblázat).

14. táblázat: Személyi Jövedelemadó mértékek (Eurostat)

Ország	2002		2005	
	Legmagasabb érték (%)	Kategóriák száma	Legmagasabb érték (%)	Kategóriák száma
Ausztria	50	5	50	4
Németorsz.	48.5	4	42	3
EU 14 átlaga	43.7	5.6	-	-
Írország	42	2	42	-
Horvátorsz.	35	3	45	4
Svédország	25	3	28.9-34.04	-

A 35-ről 20 százalékra történt leszállítása óta Horvátország rendelkezik a legkevesebb társasági adó mértékkel Írország után. Horvátországban ezt a tőkepiacok liberalizálása okozta, ami alacsonyabb optimális adót eredményezett. Joseph Stiglitz Nobel-díjas közgazdász elméletének megfelelően: az optimális adók fordított arányban kell, hogy álljanak a kínálati rugalmassággal. Bár Horvátországban a társasági adó megalkotása nagyobb probléma, mint a társasági nyereségadó maga és jelen pillanatban semmilyen szerepet sem játszik a horvát gazdaság fejlődésében és a külföldi működő tőkében, úgy tűnik, hogy ez az adó is csak az alap EU céloknak kíván megfelelni – a hosszú távú adóteher csökkentésnek. Addig ameddig Horvátország nem lesz teljes jogú tagja az Európai Uniónak addig nem ajánlott az államnak elfogadnia az anyavállalatok és leányaik által tett ajánlásokat a kettős osztalék adóztatás megszüntetésére (Horvátország ennek ellenére le fog mondani arról a jogáról az osztalék adót illetően azon vállalatok esetében, akik EU-s központtal rendelkeznek).

4.2.3.3.1. Általános forgalmi adó

Az Európai Unió tagállamaira vonatkozó adóharmonizációs hatodik ajánlás, melyet 1977-ben fogadott el az Európai Tanács célként jelöli meg a forgalmi adók harmonizációját a tagállamok között. Ez a fajta adónem hordozza magában a legtöbb inkompatibilitást. A legfontosabb ezek közül a bankszektor és a biztosítási szolgáltatásokat érintő ÁFA mentesség, ami a horvát esetben alig éppen érint néhány

intézményt (bankok, befektetési házak, befektetési és megtakarítási szervezetek, biztosítási vállalatokat) és nem minden intézmény veheti igénybe ezt a kedvezményt. Csak Horvátország és Dánia rendelkezik egységes ÁFA kulccsal és Horvátországban a legmagasabb az általános forgalmi adó mértéke Dánia és Svédország után a vizsgált országok között. Az áfa mértékét illetően a horvát adórendszer nem tér el a Hatodik Ajánlásban foglaltaktól és három mértéket határoz meg.

- Sztandard – nem lehet alacsonyabb, mint 15%
- Csökkentett – nem lehet alacsonyabb, mint 5 százalék
- Zéró ráta

A horvát adóspecialisták különböző véleménnyel vannak ezeket a mértékeket illetően, de azt a nézetet vallják, hogy az eredeti horvát áfa koncepció, mint egy kulccsal rendelkező, nulla kulcsot is magában foglaló és az exportot érintő adóelőleg visszafizetést is tartalmazó rendszer elméletileg konzisztensebb volt és ez a konzisztencia lett szétrombolva a nullás kulcs speciális termékekre történt bevezetésével 1999-ben. Ezek az adóspecialisták szükségesnek tartják az alacsonyabb kulcsok bevezetését is a horvát forgalmi adók szintjén. Az általános forgalmi adó teljes adóbevételek szempontjából mért fontossága miatt, minden egyes ezt érintő változtatást körültekintően kell végrehajtani. 2000-ben az áfa bevételek teljes központi kormányzat költségvetési adóbevételeinek 58 százalékát tették ki (21,8 milliárd kuna) és 2003-ban a társadalombiztosítási hozzájárulások költségvetési beszámításával (27,4 milliárd kuna) az áfa bevételek hányada (28,1 milliárd kuna) sosem látott mélységekbe 38,9 százalékra süllyedt. Horvátország az uniós adórendszerbeli harmonizációját a Hatodik Irányelv szerint hajtotta végre és vezette be az alacsonyabb 10 százalékos áfa kulcsot.

4.2.3.3.2. *Jövedéki adó*

A jövedéki adót érintő jogi szabályozások túlnyomórészt harmonizálnak az Európai Unió követelményeivel, olyan eltérésekkel, amelyek kizárólag a mértékben tetten érhetők, ezek alacsonyabbak, mint az EU mértékei (a mérték inkompatibilitás egyébként is téma az unión belül) valamint más a termékbesorolás is. A jövőre való tekintettel úgy tűnik, hogy a jövedéki adó harmonizálása a legegyszerűbb feladat a horvát állam számára az uniós elvárások közül (15. táblázat).

15. táblázat: Jövedéki adóbevételek részesedése az EU-ban és Horvátországban
(Horvát Pénzügyminisztérium, OECD)

	Teljes adóbevétel	GDP-ben
EU	10.3	4.2
Horvátország	10.7	4.2

4.2.3.3.3. Közkiadások

Mint ahogy azt már az adóhatások körében jeleztem a fiskális politika növekedésre ható folyamatát érintő empirikus tapasztalatok nem adtak egyértelmű választ a hosszú távú növekedés és a fiskális politika indikátorai közötti kölcsönhatások tekintetében. Ráadásul Joel Slemrod amerikai közgazdász szerint az eredmények gyakran ellentmondóak az állami kiadások különböző meghatározásai vagy statisztikai hibák valamint a kiadások és közszolgáltatások különböző értékelése miatt. Ilyen a témát érintő empirikus tanulmányokat készített: Devarajan, Swaroop és Zou 1996-ban vagy Knight, Loayza és Villanueva úgyszintén 1996-ban, de ebbe a kategóriába tartozik Ram Rati 1986-os tanulmánya is.

1994 és 1999 között majdnem kétszeres növekedés következett be a konszolidált államháztartás kiadási oldalán, ami GDP arányából kivett részt is növelte az 1994-es 44,1 százalékról 55,2 százalékra 1999-ben. A még nagyobb GDP növekedés a kiadásokkal összehasonlítva a kiadások GDP arányának csökkenését okozták 2000-ben, amit még erősebb csökkenés követett a következő hat évben. Így 2006-ban a kiadások GDP aránya 43 százalékra esett. 2006-ban a költségek lassú növekedésbe kezdett, ami 2007-re 43,2 százalékra mozgott fel. Ha valamilyen szintű többlet keletkezett a költségvetési és elkülönített költségvetési alapokban ideértve a többségi állami tulajdonú közvállalatok és egyéb jogi személyek ráfordításait, amelyek elsősorban a közszükségek finanszírozására voltak hivatottak - állami fizetnivalók az ellátóknak és kintlevőségek az adófizetőknek valamint az értékesítés – a közfogyasztás kiadásai GDP arányosan megnövekedtek. 2004 után a statisztikákat a 2001 GFS módszer alapján számolták és ezek nem voltak kompatibilisek az előző évekkkel (16. táblázat).

16. táblázat: Konszolidált központi kormányzati kiadások millió Kunában
(Horvát Pénzügyminisztérium)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Központi kormányzat	20,617	26,032	27,376	29,409	33,602	35,513	36,341	43,334	66,566	43,385	80,607	85,240	90,525	100,936
Költségvetésen kívüli	14,737	17,977	21,282	25,523	30,103	34,364	37,701	33,641	12,611	12,298	5,080	5,557	6,727	6,015
Helyi költségvetés	3,244	4,131	6,126	6,765	8,354	8,263	8,266	7,089	8,378	9,962	8,599	9,174	10,470	11,819
Teljes kiadás	38,598	48,140	54,785	61,697	72,059	78,140	82,308	84,064	87,554	95,649	94,286	100,511	107,722	118,770
Kiadás a GDP százalékában	44.1	48.9	50.7	49.4	52.4	55.2	54	50.8	48.3	48.2	43.9	43.4	43	43.2

Az államháztartás teljes ráfordítása érzékelhető csökkenést jelez a folyókiadások arányában és növekedést a tőkeberuházásban 1995 után, amely javarészt az újjáépítéssel volt összefüggésben. A folyókiadások szemmel látható csökkenést mutatnak a jóságok és szolgáltatások alapjaiban és a szolgáltatásvásárlásokban és növekedést a segélyek és egyéb transzferek terén, ám a bérek, fizetések és a hozzájárulások aránya a csökkenés ellenére magas maradt. 1995 és 97 között a bérek és fizetések része a GDP-ben kis mértékben csökkentek, 1998 és 2000 között kicsit növekedtek, 2001 és 2003 között ismét negatív előjelet kaptak és 2003-ban körülbelül az 1997-es szinten volt. 2004-ben a bérek és fizetések aránya a GDP-ben növekedni kezdett. A segélyek és egyéb transzferek részaránya az 1995-ös 14,9 százalékról szignifikánsan 21 százalékra növekedett 2000-ben. Ez a növekedés a segélyek és egyéb transzferek területén javarészt a háztartási transzferek (egészségbiztosítás, nyugdíj alap) növekedésének volt köszönhető. 1994 és 1997 között a 28 százalékos éves szinthez képest növekedett és 1999-ben is 17,1 százalékkal. Ezeknek a trendeknek a fenntartása súlyos következményekkel járhatott volna a fiskális egyensúlyra és az egész makro ökonómiai stabilitásra nézve is. Az állami költségvetést érintő változások általában hasonló tendenciákat mutatnak. Ezeket a változásokat 2001 és 2003 között az előbbieken már említett részleges majd később teljes szociális kiadás költségvetésbe történt bevonása okozta. A nyugdíj és egészség biztosítási transzferek veszik ki a legnagyobb részt folyókiadások csoportjából, amely 32,9 százalékos növekedést produkált 1998-ban, 55,1 százalékot 1999-ben és egy hatalmas 77,1 százalékot 2001-ben. Az előbb említett a költségvetést érintő intézményi változásoknak köszönhetően a folyókiadások szerkezete másként lett számolva 2001 óta. A háztartási transzferek tették ki a folyókiadások nagy részét. Ezek részesedése a folyókiadásokból 87,7 százalékra

ugrottak meg 2003-ban és az alapjuk a nyugdíjkból és azok hasznából állt össze. Ezek a kiadások 4,2 százalékot tettek ki a prognosztizált mennyiségből. A háztartási kiadások még egy nagy tételt tartalmaztak: rokkantsági és családi nyugdíjakat (1.95 milliárd kuna 2003-ban).

2001 óta a tőkeberuházások szerkezete is másmilyen számítást igényel. A tőketranszferok a folyókiadások legmagasabb részét tették ki, bár az állami beruházási szerepvállalás csökkenése miatt 2001-ben alacsonyabb értéket mutatott. Tőketranszferok nagy része amely 2,1 milliárd kunát tett ki 2003-ban a következőkből állt össze: a nemzeti kormányzat (538,2 millió kuna) egyéb szintjeinek vállalkozás ösztönzése, sziget fejlesztések, infrastrukturális építkezések; nem-pénzügyi közösségi vállalatoknak (376,5 millió kuna), pénzintézeteknek lakossági megtakarítások ösztönzésére (202,3 millió kuna), stb.

4.2.3.4. Nemzetközi összehasonlítás

A statisztikák azt mutatják, hogy az 1994 és 1998 közötti rövid időszakban Horvátország a GDP egy relatíve kis szeletét kitevő apró költségvetési kiadási hányaddal rendelkezett (1994-ben csak Japánnak és az USA-nak volt kisebb), azok közé az országok közé csatlakozott, akiknek a legnagyobb közösségi fogyasztása a GDP arányában a legmagasabb volt (1999-ben Horvátországot csak Svédország, Szlovákia és Dánia előzte meg). Ez a pozícióváltás különböző trendek eredményeképpen jöhetett létre. Az OECD kimutatásai szerint Csehországon és Japánon kívül minden vizsgált ország csökkentette a kiadások mértékét a GDP-ben az 1994 és 99 közötti időszakban (még Németország is, a Német Demokratikus Köztársaság gazdasági helyreállítási költségeinek dacára), Horvátország viszont növelte azokat a korábbi 44,1 százalékról 55,2 százalékra 1999-ig. Csak 2000-ben osztott Horvátország a csökkenési trendet a kiadások aránya tekintetében és elsődlegesen a gyorsabb GDP növekedés volt fontosabb, mint a kiadásoké, így 48,3 százalékról 43,2 százalékára csökkentették 2002 és 2007 között. Megállapíthatjuk, hogy a jósági és szolgáltatási kiadások a csökkentések dacára is majdnem a teljes közösségi kiadások 50 százalékát érintették, ami Horvátországot azok közé az országok közé helyezte, akiknek a legmagasabb ilyen kiadási aránya van a GDP arányában. Az oktatási és egészségügyi kiadások mellett ezek nem produktívak. A közösségi kiadások felépítését tekintve Horvátország különbözik az Európai Unió átlagától és azon országok átlagától is, ahol kisebb a közszolgáltatások és nagyobb a védelem, a közrend aránya, és ahol valamivel

nagyobb az oktatás és szemmel láthatóan kisebb az egészségügy és a társadalombiztosítás aránya. Az a különbség abból fakad, hogy Horvátország úgy készíti az állami költségvetést, hogy az tartalmazza az egészségügyi transfereket és a nyugdíjbiztosításiakat is ám az ezekre vonatkozó teljes kiadások nélkül, az uniós országoknál ezek a tételek a központi kormányzat kiadási oldalán vannak. Azonban ha ezeket a részeket behelyeznénk a szerkezetbe, az összkép sokkal jobb lenne a védelmi, közrend és közbiztonsági kiadások csökkenésével, de sokkal rosszabb is lenne az oktatási és közszolgáltatási kiadások alacsonyabb szintre hozatalával, ami előzőleg sokkal alacsonyabb volt az EU átlagánál.

Az nyilvánvaló, hogy a horvát az 1999-es 4 százalékos GDP arányos oktatási kiadási mérték sokkal kisebb, mint az uniós 5,7 százalék. A másik oldalon a védelmi, közrendre és közbiztonságra elköltött pénzek viszont a GDP 7,1 százalékát tették ki, ami kétszer olyan magas volt, mint az EU-s 3,4 százalékos átlag. A közszolgáltatások is hatalmas különbséget mutatnak. Horvátországban 2,1 százalékos (2003-ban 1.8), míg az EU-ban 6,9 százalék. Bár 2000-ban a helyzet változott, ez pedig a védelmi, közrendi és közbiztonsági kiadások 6,8 százalékos (4,8 2003-ban) csökkenésének és az oktatási kiadások 4,2 százalékos növekedésének volt köszönhető.

Bassanini és Scarpetta 2001-es kutatása szerint – amely az oktatás gazdasági fejlődésre mért hatásaival foglalkozott – egy év növekedés az átlagos oktatási struktúrában, hosszútávon átlagosan 4-7 százalékos növekedést generál az OECD országaiban.

4.3. Fiskális és monetáris stimulusok összegzése

1994 és 2007 között a horvát konszolidált költségvetés csak kétszer 1994-ben és 1998-ban tudott szufficitet produkálni. Az 1998-as többlet a nem várt magas áfa-bevételeknek volt köszönhető, ami egy rosszul megállapított mértéket is determinált. 1994 és 2000 között a két már említett éven kívül, trendszerű hiánynövekedés jelentkezett, ami 2000-ben kulminálódott, amikor is 7,7 milliárd kunára rúgott, ami a GDP 5 százaléka. 2001 és 2002-ben bár a hiány növekedett tovább, de a gyorsabb GDP növekedésnek köszönhetően a GDP-hez viszonyított aránya 3 százalékra csökkent 2003-ban.

Ha a központi kormányzat bevételei közül kivesszük a privatizációs bevételeket, miután azok nem tekinthetők folyamatos bevételeknek és igazából már nincs is mit privatizálni, láthatóvá válik, hogy már az 1999-es hiány is zavaró volt, amikor elérte a 6,7 százalékot a GDP arányában, ami aztán 2000-re 7,1 százalékossá vált. A kép sokkal

áryaltabbá válik, ha a külföldi hiány alap és a központi kormányzat által generált hiány különbségét hozzáadjuk az így kiszámolt hiányhoz, ami csak 2001 és 2002-ben hiányzott. Ez a különbség, vagyis a hazai költségvetési hiány finanszírozás negatív mértéke a belső államadósság növekedésének esetében azt jelenti, hogy a hazai adósság részben külső adósságok árán lett visszafizetve, ezáltal a belső adósság egy része lett átváltva külső államadóssággá. Ennek a különbségnek a hozzáadásával a hazai deficit 8 százalékot ért el 1999-ben, 8,3-at 2000-ben és egy nagyon magas 10,6-ot 2003-ban.

A kiadások nagyon magas 15,3 százalékos import függési hányada 2000-ben, nagyrészt külföldi tőke által lett finanszírozva. A helyzet egy keveset változott 2005-ben, amikor az állami költségvetés csökkentette a külső adósságát, ezáltal a hazai piacra nyomta az adósságot a külső piacok helyett. Eképpen teljes belső hiány helyett, amelyet az 1995 és 2004 közötti időszakban számoltak, 2005-ben egy belső 4,2 milliárd kunás szufficitet mértek és egy ehhez hasonló trend 2006-ban és 2007-ben is folytatódott.

4.3.1. Államadósság

1994 és 2007 között a Horvát Köztársaság államadóssága 19,4 milliárd kunáról 130,9 milliárdra növekedett, ami 6,7-szeres szorzót jelent és a GDP arányában ez az 1994-es 22,2 százalékról 2005-re 52,6-re emelkedett. 1994 és 1999 között az adósság 3,5-szeresére növekedett és 73,2 százalékkal 2000 és 2007 között. A külső adósság az 1994-es 754 millió kunáról 50 milliárdra nőtt 2004-ben vagyis nem kevesebb, mint 67-szeresére. A külső adósság növekedése 1997-ig javarészt az örökölt külső adóssági követelések átütetemesítésének volt köszönhető (a volt Jugoszlávia adósságai), amelyet a Párizsi és Londoni klubokkal történt megállapodásoknak volt köszönhető. A belső államadósság a bankrendszer helyreállítási költségeinek volt betudható (4,1 milliárd dollár 1991 és 92-ben) ám ez csökkenő pályát mutatott 1998-ig, javarészt az állami tulajdon „befagyott deviza betétekbe” történő eladása miatt. Úgy tűnik, hogy a belső adósság visszafizetések a külső adósság terhére lettek meglépve 1997-től. A bankrendszer helyreállításának másodszori költségei (nagyjából 1,4 milliárd dollár), a 2002 és 2003-as nyugdíjreform költségei és a nagyobb adósság politikája a nemzetközi piacokon 2004 óta nagyban hozzájárultak a belső adósság növekedési periódushoz 1998 és 2001 között. Az állami garanciák, amelyek a horvát viszonylatban az államadósság alkotórészének számítanak miután majdnem teljesen esedékesek és amik jól tetten érhetőek a statisztikai megbízhatóságuk miatt, nem léteztek, mint államadóssági kategória 1996 előtt. 1996 óta növekvő fontosságú részévé váltak az

államadósságnak, főleg 1999-ben, amikor a részesedésük 31,8 százalékos volt (17. táblázat).

17. táblázat: Horvátország államadóssága millió kunában

(Gordan Druzic: Ekonomska politika i poduzetnistvo, HITA, Zagreb 2005)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Központi kormányzat hiánya	19,428	19,021	30,753	33,856	35,684	46,781	60,546	67,217	72,491	81,406	92,671	101,061	102,209	103,970
Kormány által kibocsátott garanciák			970	4,449	13,909	13,149	15,018	17,342	19,394	20,280	18,050	19,358	21,874	26,940
Teljes államadósság	19,428	19,021	31,723	38,305	45,593	59,930	75,564	84,560	91,975	101,686	110,722	120,419	124,084	130,910
Államadósság (% GDP)	22.2	19.3	29.4	30.9	33.1	42.3	49.5	51.1	50.8	51.2	52.0	52.6	49.6	47.6

4.3.1.1. Nemzetközi összehasonlítás

1999-ben Horvátország a költségvetési hiány mértékével a GDP arányában jelentősen eltért az Európai Monetáris Unió átlagától, de nem egynéhány tagjától (Franciaország, Németország és Görögország 2001 és 2003 között). 2004 óta teljes jogú uniós államok (Csehország, Magyarország, Lengyelország és Szlovákia) sokkal jobban eltérnek a maastrichti kritériumoktól, mint Horvátország. A horvát hiány a konszolidált központi kormányzat tekintetében 2005 óta csökkenő pályát mutat és 1,6 százalékosra vált 2007-ben. Hasonló a helyzet az államadóssággal is a GDP arányában. 9 EU tagország rendelkezik nagyobb GDP arányos adóssággal, mint a maastrichti 60 százalékos kritérium (Görögország, Olaszország). Ehhez mérten a Horvát államadósság nem a mértéke, hanem a trendje miatt zavaró. Míg az EU tagállamok többsége Franciaországon és Németországon kívül csökkentették a GDP arányos államadósságot, különösképpen azok, akiknél ez a legnagyobb arányú volt (Írország az 1994-es 89,5-ről 27,6-ra 2005-re), addig a horvát adósság minden évben növekedett.

Horvátország egyike azoknak az országoknak, akiknél az állami bevételek és kiadások a GDP arányában a legmagasabbak. A bevételek és kiadások struktúrája nagyobb probléma, mint a szintjei. Ez nem a horvát gazdaság igényeinek megfelelő, nemhogy az EU elvárásoknak (18. táblázat).

18. táblázat: A deficit/szufficit aránya a GDP-hez mérten a konszolidált központi kormányzat esetében (OECD Economic Outlook, Eurostat, Horvát Pénzügyminisztérium)

Ország	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Franciaország	-5.5	-5.5	-4.1	-3.0	-2.7	-1.8	-1.4	-1.5	-3.3	-4.2	-3.7	-2.9	-2.4	-2.7
Németország	-2.4	-3.3	-3.4	-2.7	-2.2	-1.5	1.3	-2.8	-3.7	-4.0	-3.7	-3.3	-1.6	0.0
Görögország	-9.3	-10.2	-7.4	-4.0	-2.5	-1.8	-4.2	-3.7	-5.0	-5.9	-6.9	-4.4	-2.6	-2.8
Horvátország	1.8	-0.7	-0.4	-1.2	0.5	-2.2	-5.0	-3.2	-2.6	-2.9	-3.9	-2.8	-2.4	-1.6
Magyarország	-11	-7.6	-5.9	-7.2	-8.0	-5.6	-3.0	-4.7	-8.4	-6.4	-5.4	-6.1	-9.2	-5.5
Csehország	-	-13.4	-3.1	-3.4	-5.0	-3.6	-3.7	-5.9	-6.8	-6.7	-2.9	-2.6	-2.7	-1.6
Lengyelország	-	-3.9	-4.7	-4.5	-4.0	-3.2	-2.4	-3.8	-3.2	-4.7	-3.9	-2.5	-3.8	-2.0
Szlovákia	-6.1	-0.9	-7.4	-6.2	-3.8	-7.1	-12.3	-6.0	-5.7	-3.8	-3.1	-2.9	-3.6	-2.2
EMU	-5.1	-5.1	-4.3	-2.6	-2.3	-1.3	0.1	-1.7	-2.6	-3.1	-2.8	-2.4	-1.3	-0.6
OECD	-4.2	-4.0	-3.1	-1.7	-1.2	-0.8	0.3	-1.2	-3.2	-4.0	-3.5	-2.7		

4.3.2. Külföldi működő tőke

Általánosságban az az elmélet az elfogadott, hogy minden tőke, ideértve a külföldit is több, mint kívánatos bármely ország számára, különösképpen ha az tartalmaz úgynevezett „zöldmezős” beruházást is, ami új munkahelyeket és technológiákat teremt. 1993 és 2007 között a teljes külföldi működő tőke Horvátországban 20,8 milliárd dollárt tett ki. A külföldi tőke 1996-ban vált még fontosabbá és az 1996-2007-es periódusban 20,4 milliárd dollárnyi értéket képviselt. A kérdés az, hogy hogyan lehetséges egy magas szintű külföldi befektetési hányad és egy 44,6 milliárdos külföldi adósság növekedés mellett egy viszonylag gyenge 31,4 milliárd dolláros GDP növekedés 1996 és 2007 között, miközben a munkanélküliség 14,5 százalékos volt 1995-ben, 14,8 2007-ben és a munkanélküliek száma 241.000-ről 254.000-re növekedett. Ez a GDP növekedés jórészt azzal magyarázható, hogy a kuna és a dollár árfolyama változott, jelentős éves fluktuációval 5,23 kunáról, 5,37-re. Ugyanakkor ezzel nem lehet magyarázni a munkanélküliség növekedését.

A tulajdonosi beruházások, amik közül a részvény beruházások 10,8 milliárd eurónyi, vagyis majdnem 61,3 százalékot tettek ki 2003 és 2007 között. A 14,1 milliárd eurós tulajdonosi beruházások és 35,4 százaléknyi újra befektetett profit a pénzügyi szektorban talált helyet magának (a teljes befektetések 64 százaléka 2002-ben), 11,8 százaléka a vegyipari termelésben, 10,1 százaléka távközlésben, 5,1 százaléka nagykereskedelemben, 4,4 százaléka nyers petróleum és természetes gáz kinyerésben valamint 33,2 százaléka egyéb szektorban. További 2,7 milliárd euró külföldi működő tőke érkezett 2006-ban és a profit újra befektetése 703,3 millió eurót tett ki. A külföldi működő

tőke nem volt túl nagy hatással a gazdasági növekedésre valamint a munkaerőpiacra kifejtett hatása is irreleváns volt. Sőt a külföldi működő tőke beruházások negatív korrelációban voltak a foglalkoztatásra, a munkanélküliség 1996-tól hirtelen növekedésnek indult akkor, amikor a külföldi működő tőke beruházások intenzívebbé váltak. Ezt a tendenciát az 1990 és 2002 közötti statisztikák is alátámasztják. Ebben az időszakban több mint 20 milliárd dollárnyi külföldi tőke beáramlás (külső adóság és FDI növekedés) mellett a GDP 2,4 milliárd dollárral csökkent (nagyjából 10 százalékos csökkenés), foglalkoztatottság 1,6-ról 1,3 millióra esett vissza a munkanélküliség viszont 161.000-ról 390.000-re nőtt.

Sok elemzés jut arra a konklúzióra, hogy a külföldi működő tőke beruházások irrelevánsak a hazai foglalkoztatottságra. Példának okáért egy felmérés, amely 4 uniós tagország (Franciaország, Németország, Nagy Britannia és Spanyolország) 401 vállalatát érintette 1994-ben azt találta, hogy 1 milliárd angol font segítene 9171 munkahely megteremtésében ezekben az országokban (a legkevesebb Franciaországban 6.344, a legtöbb Németországban 27.927). Egy hasonló tanulmány megmutathatná azt, hogy minden befektetett 1 milliárd dollár hány munkahely elvesztéséhez vezetett. Joze Mencinger szlovén közgazdász 2002-ben azt írta: empirikus tapasztalatokkal bizonyítható, hogy azok az átalakuló országok, akik kevesebb hányadát adják el a javaiknak magasabb gazdasági növekedéssel rendelkeznek. Azt is mondja, hogy a külföldi működő tőke beruházások csökkentik a növekedést, mert megnövekedett importot és egy foglalkoztatás-csökkentő struktúrát generálnak. Többnyire a külföldi működő tőke beruházást a multinacionális vállalatokkal hozzák összefüggésbe, akik letörik a meglévő gazdasági láncokat.

Az úgynevezett és sokak által istenítt „zöldmezős” beruházások hatásai vita tárgyát képezik, ha már meglévő tevékenységekre irányulnak Horvátországban. Miután a horvát piac kicsi, inkább előfordulhat az, hogy a külföldi tőke ereje és versenyképessége kiszorítja a helyi vállalkozásokat, ami munkahelyek megszűnéséhez vezet. A „zöldmezős” beruházásokban dolgozók száma közel van azokéhoz, akik pontosan emiatt veszítették el munkahelyüket. A legerősebb vita a külföldi működő tőke beáramlás megítélésében azonban azon van, hogy vajon a helyi gazdaság erősebbé válik-e a technológiai transzfereknek, produktivitás növekedésnek és a nemzetközi versenyképesség növekedésének következtében vagy egyáltalán ezek a tényezők automatikusan a külföldi működő tőkével érkeznek e. Azonban megkérdőjeleződik a hasznosság a helyi populáció számára akkor, amikor a produktivitás és a nemzetközi versenyképesség úgy növekszik,

hogy majdnem hasonló az össztermelés aránya, de a foglalkoztatottak száma csökken. Ez csak alacsonyabb életszínvonalat jelent, ami csak tovább növekszik a nemzetközi versenyképesség és az export növekedésével. Azonban azt nem lehet kijelenti, hogy a külföldi működő tőke beruházások nem lennének kívánatosak a horvát gazdaság számára. Azt a következtetést azonban le kell vonni, hogy olyan fejlesztési problémák között működik Horvátország, amelyeket külföldi tőkével nem lehet megoldani. A külföldi tőke legfontosabb célja ugyanis a profit, leggyakrabban rövid távú profit, amelynek nem szükséges a termeléssel és a foglalkoztatás növekedésével összhangban lennie. A külföldi tőke magasabb profitot tud generálni kisebb termeléssel is, amelyet a munkaerő csökkentésével ér el valamint a helyben gyártott termékeket importáltakkal cseréli fel, amelyek olcsóbbak (19. táblázat).

19. táblázat: Import struktúra a tervezett gyártási felhasználás tükrében 1977-2003 (1979 és 1989 Horvát Szocialista Köztársaság Statisztikai évkönyve, 1998, 2002 és 2004 Horvát Köztársaság Statisztikai évkönyve)

	1977	1987	1997	2001	2003
Teljes	100	100	100	100	100
Termelési cikkek	66.9	48.9	48.4	48.9	46.3
Nyersanyagok és félkész termékek	30.4	30	19.3	-	-
Ellátás	24.1	3.5	8.9	-	-
Kész termékek	12.4	15.4	20.2	-	-
Beruházás	26.4	25.3	22.3	22	23.3
Fogyasztási cikkek	6.7	25.8	29.3	29.1	30.3

Egy jóval radikálisabb aspektusba helyezve a fent említetteket: a külföldi befektetők arra a konklúzióra is juthatnak, hogy a horvát termelés nem lukratív, és ezáltal horvát vállalatok csak elosztóként szolgáljanak a horvát piacra szánt áruk tekintetében vagy ezeket a vállalatokat teljesen bezárják versenyképességi indokok miatt.

4.4. A horvát gazdaságpolitika EU érettsége

Az elmúlt 15 év makrogazdasági politikájában, de az elmúlt negyedszázadban elkövetett hibák teljes félreértéshez vezetnek a gazdaság helyzetével, az alapvető gazdasági

gerinccel és a fejlesztési stratégiák hiányával kapcsolatosan. Az évek alatt a pénzügyi szektorba és a lakosságba bepumpált, a vállalkozásoktól elvett pénz mennyisége növekszik. A gazdaság lepusztult és képtelen fenntartani a meglévő és alacsony színvonalú technológiáit. A fixált árfolyam modell, amit az ár és gazdasági stabilitás elérésére használnak az ellenkezőjével szemben, ami az ár és árfolyam stabilitás, mint a gazdasági stabilitás eredménye, a horvát gazdaságban leküzdhetetlen károkat okozott a hosszú távú folyamatok tekintetében. Horvátország talán elérte azt a pontot, amikor ezzel vagy azzal a gazdaságpolitikával való elköteleződés már nem kérdés a józanész tekintetében. Az 1994 és 2007 közötti periódust meghatározó átalakulási folyamat teljesen megváltoztatta a horvát vállalat tulajdonlás struktúráját: privát vállalatok váltak dominánssá és maguk felé fordították a gazdaságpolitikát. A gazdaságpolitika és különösképpen az árfolyam politika az iparosodás visszaszorulásának folyamatát és a kereskedelem és szolgáltatás elburjánzását indította el, ezáltal a gazdasági forrásokat átirányította a az igazi, materiálisból a pénzügyi szférába. Ez a folyamat az ipari termelés, az iparban foglalkoztatottak számának csökkenését, a GDP és az export stagnálását és az import hihetetlen növekedését eredményezte. Ez pedig magas külkereskedelmi és folyófizetési mérleg hiányt, és dinamikusan növekvő külső és belső adósságot okozott. Így sürgőssé vált a gazdaságpolitika megváltoztatása a jelenlegi recessziósból egy fejlődőbe, egy vállalat, egy exportvállalat középpontba helyezéssel, miután az export és termelés növekedése valamint a foglalkoztatottság növekedése nélkül nem lehet elképzelni a horvát gazdaságpolitika stabilitását.

1993-ban Horvátország feladta monetáris politikáját, mint a nemzeti gazdaság alap karakterét és a teljes gazdaságpolitika részét, amelyet arra lehetett volna használni, hogy mind a termelésben, mind a foglalkoztatásban, mind pedig az exportban, vagyis a versenyképességben növekedés keletkezzen. Az okok ismeretlenek. Szlovénia ugyanezt azután tette meg, hogy csatlakozott volna az EU-hoz, 15 évvel azután, hogy kikiáltotta függetlenségét. A bér és fizetés politika mellett a fiskális politika virtuálisan egy eszköz maradt a gazdaságpolitikai célok eléréshez. Miután az uniós csatlakozás a függetlenség ezen a téren való elvesztését is magában hordozza sokkal ésszerűbb volna a csatlakozásig fennálló időt a gazdaság megerősítésére valamint a Horvát gazdaság felkészítésére és megalapozására fordítani. Hosszútávon Horvátország nem képes megoldani néhány hiánytételét (külkereskedelem, folyófizetési mérleg és költségvetés) és ezek származékait – állam és teljes külső adósság, magas munkanélküliség – a termelés és export által teremtett munkahelyek növelése nélkül. A jelenlegi monetáris és árfolyam politika javítása mellett

átfogó adóreformra lenne szükség a foglalkoztatás, a termelés és az export mértéknek növelése érdekében Gordan Druzic akadémikus közgazdász szerint. Amikor a GDP növekedés az import fogyasztási növekedésen alapszik a helyi termelés és foglalkoztatás növekedése helyett, akkor több mint racionális döntés volna a munkát terhelő és tőke adó terhelést és növelni a fogyasztási adó terheket. A munkás adó terhelés csökkentését alacsonyabb bruttó bérekkel, magasabb adómentes bevétellel például az átlagbér szintjére hozatalával vagy alacsonyabb munkát terhelő hozzájárulásokkal a munkáltató részére. A 2006-os Világbanki ajánlások Horvátország számára tartalmazták a munkát terhelő járulékok csökkentését a foglalkoztatás növelésének céljából.

Az állam bevételeinek és kiadásainak mértéke és szerkezete és ezek hatásai a horvát gazdaságra azonnali fiskális politika változásért kiáltanak adóterhelés csökkentése, a GDP arányában mért állami fogyasztás visszavétele és a struktúra átalakítása miatt. A bevétel és kiadás szerkezete sokkal nagyobb problémát jelent, mint annak mértéke, ugyanis az nincsen köszönőviszonyban sem a horvát gazdaság kívánalmaival. Néhány következetlenség a bevételi struktúrában az EU és a Horvát adórendszer közötti inkompatibilitásnak is köszönhető. Az alap összeférhetetlenségek tartalmazzák a horvát Áfa törvény diszkriminatív intézkedéseit, vagyis a szelektív áfa mentességet a bankoknak és biztosítótársaságoknak, a kamatbevételek hiányát a horvát jövedelemadóknak és a mezőgazdasági termelés utáni bevételi adó hiányát. A további következetlenségek nagyjából technikai természetűek és a jó pár megoldási lehetőség végett úgy tűnik, hogy Horvátország már elérte azt a célt, amit az EU még nem. A horvát adóbevételek (indirekt adók 50 százalékot tesznek ki a központi kormányzat teljes adóbevételéből) különbözősége az unióstól (70 százalék direkt adó) a fejlettség különböző szintjéből és a gazdasági struktúra különbözőségéből ered, ami elsősorban az 1994 és 2007 közötti horvát gazdaságpolitika eredménye, ahol a legfontosabb cél az árstabilitás és az árfolyam politika volt. Ez a gazdaságpolitika nem csak a horvát politika importfüggőségét, de az állami bevételek magas importfüggőségét eredményezte. A 2006-os 34,9 milliárd kunás áfa bevétel 27,6 milliárd kunás (4,7 milliárd amerikai dollár) import termékekre kirótt áfát tartalmazott, vagyis ennek a bevételnek a 79 százalék import termékekből származik. Az államnak befizetett áfa az importőr részéről csak akkor kerül továbbhárításra a fogyasztó felé, ha az megvásárolta a terméket, ami a horvát esetben több hónapot is eredményezhet. Azonban az importőr köteles megfizetni az államnak az áfát az importált ár és a kereskedelmi ár különbsége után.

A horvát központi kormányzat kiadásai, amelyek tartalmazzák az úgynevezett domináns nem termelési kiadásokat és az oktatás és tudomány alacsony juttatását úgyszintén import függőkké válnak. Szakértők szerint nehéz lesz Horvátországnak, amely az utóbbi időben veszélyesen megközelítette az EU azon kritériumát, hogy az államadósság a GDP arányában nem lépheti túl a 60 százalékot és a költségvetési deficit a GDP arányában a 3 százalékot (ezt egyébként néhány évig Horvátország módszeresen túllépte), hogy az elkövetkezendő években ezeket a kritériumokat magáévá tegye. A kritériumok teljesítéséhez a kiadások csökkentésére (ez egyébként az államháztartási hiányt is csökkentené) és a folyó fizetési mérleg hiányának csökkentésére lenne szükség.

4.4.1. A horvát fejlesztéspolitika EU érettsége

A horvát közgazdászoknak eltérő álláspontja van a horvát fejlesztési stratégiákkal kapcsolatban. Néhányan azt mondják, hogy országuknak nincs is fejlesztési stratégiája és ez az igazán nagy probléma, míg megint mások azzal érvelnek, hogy Horvátországnak van stratégiája, amelyet sikeresen átültetett. Bár ez a két szemlélet ellentétesnek tűnhet, mindkét állítás ugyanarra a megoldásra vezet: Horvátországnak nincsen saját fejlesztési stratégiája. Mint ahogy azt már fentebb taglaltuk Horvátország csak úgy tudja megoldani a hiánnyal (folyó fizetési mérleg és költségvetési), külső és belső adósságával, munkanélküliségével és a fejlesztéssel kapcsolatos problémáit, hogy hosszútávon export alapú termelést és a foglalkoztatásban növekedést generál. A fejlesztés egyik legismertebb alapja a természet adta lehetőségeiben rejlik az országnak: a turizmus és szolgáltatási szektor fejlesztése alapvető kérdés. Ugyanakkor a statisztikák azt mutatják, hogy turisztikai bevételek nagyon kis hányadot tartalmaznak a helyi összetevőkből, vagyis a turisztikai forgalom növekedése a külkereskedelmi hiány emelkedését is magában hordozza. Eltekintve a turizmus költségvetésre gyakorolt hasznos hatásaitól, a külkereskedelmi hiánnyal folytatott ádáz küzdelem a folyó fizetési mérleg hiányát és tovább növeli és bizonyos tekintetben Horvátország külső adósságát is. A másik nagy gond a turizmussal, hogy politika érzékeny, mind Horvátországban, mind pedig a környező országokban különös tekintettel a küldő országok gazdasági helyzetére. Kizárólag egy az import állományban végbemenő nagyobb átrendeződés teheti a horvát turizmust az igazi valójának megfelelővé és alapozná meg annak fontos helyét a gazdaságban. Ez természetesen kapcsolatokat vet fel a mezőgazdasági termeléssel és az élelmiszeriparral, de egyéb más iparággal és a turizmussal is.

A második lehetséges fejlődési terület a kis vállalkozások fejlesztése, amelyet a kormányzat már többször zászlóshajójának nevezett. Azt azonban le kell szögezni, hogy attól függetlenül, hogy mennyire pozitívak a kis vállalkozások a flexibilitásuk és foglalkoztatási potenciáljuk alapján képtelen fejlődésnek indulni egy szélesebb vállalkozási forma, vagyis a nagy vállalatok nélkül függetlenül attól, hogy azok horvátok vagy külföldiek. Az esetek többségében a horvát kisvállalkozások nem képesek a horvát piacra sem betörni egyedül, nem hogy a világpiacra. Vagyis a kormányzatot áldania kellene a szereplőknek azért a 11,5 millió kunás ösztönzőért, amellyel klasztereket hoztak létre 2005 és 2008 között, hiszen az az egyetlen út a költségek csökkentésére és a hatékonyság növelésére valamint a meghatározott termelés versenyképességének javítására és az export lehetőségek kiszélesítésére.

Amennyiben az úgynevezett klasszikus termelés, mint például a textil és faipar valamint a kézimunka fejlesztése nem történik meg Horvátország nem lesz képes megoldani munkanélküliségi kérdést. Ezek fejlesztése egyrésztől elképzelhetetlen mikro és makro klaszterek nélkül, amelyeknek magasabb-értékű termékeket kell gyártaniuk (bútorgyártás és -export a fa helyett, horvát ruházati márkák gyártása és exportja) elfogadható minőségben és formatervezésben, ami megállja a helyét a világpiacon is.

A harmadik kiút a jelenlegi helyzetből tűnik a legegyszerűbbnek. Horvátországnak egy nagy világszintű vállalatra van szüksége, egy „Nokia”-ra a szimbólum kedvéért. Nem szükségszerű azt kiemelni, hogy a vezető nagyvállalatok néhányszor több bevétellel rendelkeznek, mint a horvát GDP, hogy kutatás-fejlesztésre többet fordítanak, mint Horvátország a tudományra és oktatásra együttesen. Azt azonban le kell szögezni, hogy egy ilyen méretű vállalat meg tudná oldani az összes jelenlegi horvát gazdasági problémát (külkereskedelmi mérleg hiány, külső adósság, munkanélküliség) és további fejlesztéseknek engedne utat. Azonban egy ilyen vállalat létrehozatala nem egyszerű, pláne nem olcsó és gyors, valamint a végleges eredmény sem garantált. A horvát liberálisok meggyőződése szerint semmi sem fog spontán vagy csak magától megtörténni, vagyis nincs olyan horvát vállalat, amelynek lehetősége lenne hasonló lépést saját magától megtenni. Vagyis semmilyen hasonló lehetőség nem teremődik meg a kormányzat nélkül még inkább az oktatásba, tudományba és a hasonló kezdeményezéseket ösztönző pénzügyi befektetései nélkül. Horvátország így csak a könnyeit hullajthatja az úgynevezett szocialista masztodonok szétrombolása és a még megmaradtak külföldi kézre juttatása miatt.

Ha termelés alapú fejlesztéseket nézzük, amelye a világ gazdaságára manapság jellemző Horvátországnak nincsen esélye. Az országnak a jövő felé kell fordulnia és olyan termelésbe kezdenie, ami 5 vagy több év múlva meghatározóvá válik. Ezek lehetnek nanotechnológiák, amelyek az új technológiai forradalmat hozzák el az információs technológiák után, biotechnológia vagy bármi más, de minden a fejlesztés lehetőségének megítélésén múlik és a rendelkezésre álló emberi és anyagi javakon. Az „ázsiai tigrisek” példája mutatja meg azt, hogy fejletlen országok kis befektetési lehetőségekkel az úgynevezett fundamentális kutatás terén hatékony adatokat tudtak felmutatni természetesen a saját lehetőségeiken belül, amivel elérték a fejlett országokat. Hogy egy stratégiát dolgozzon ki az ország, szükség van arra, hogy tudja mi fog történni a környezetében elsősorban az EU-ban a következő években. Ez nem csak azért fontos, mert Horvátország hamarosan csatlakozik az unióhoz, hanem azért is, mert az EU az egyik legfontosabb kereskedelmi partnere is. A legtöbb turista és termék az EU országain keresztül érkezik. Az ezeken a területeken el nem végzett fejlesztések nélkül elképzelhetetlen folyó fizetési mérleg hiányának befolyása a jövőben vagyis, hogy csökkentsék a hiányt vagy elérjék azt, ami elérhetetlennek tűnik a szufficitet.

A horvát GDP per fő PPP alapon számítva 2006-ban 48,5 százalékot mutatott az EU 25 átlagához viszonyítva, a munkaerő termelékenység per munkavállaló pedig 59,2 százalékot, ami azt mutatja, hogy Horvátországban kézzel foghatóan magasabb a munkanélküliségi ráta, mint az EU-ban (kivéve Lengyelország, és Szlovákia) és, hogy Horvátországban kevesebbet fordítanak oktatásra, különös tekintettel a kutatásra és fejlesztésre. Jelen pillanatban Horvátországnak nincs kötelezettsége arra, hogy kidolgozzon egy olyan nemzeti stratégiát, ami összhangban van a lisszaboni stratégiával, de egyes közgazdászok szerint a csatlakozás utáni leghamarabbi időpontban magáévá kellene tennie a horvát gazdaságnak a lisszaboni stratégia céljait és a horvát fejlesztési stratégiának pedig kevésbé ambiciózus számokat és céldátumokat kell majd tartalmaznia. Ezek ugyanis csak részben vannak meghatározva az úgynevezett „stratégiai fejlesztési keret”-ben a horvát állam által. Horvátországnak gondot fog okozni a foglalkoztatási, munkaerő piaci és szociális kohézió területe a magas munkanélküliség és az átalakulási és privatizációs folyamatok átvétele miatt, ami erős szociális rétegződéseket okozott a horvát társadalomban.

Egy hosszú távú horvát fejlesztési stratégiának foglalkoznia kell a közelebbi (EU, balkán) és távolabbi (világ) környezeti változások előrejelzésével is az elkövetkezendő évtizedekre. Csakúgy, mint ahogy az Európai Bizottság különleges kutatási csoportja az

úgynevezett „Forward Studies Unit” tette. Ők négy féle lehetséges uniós politikai rendszert jeleztek elő. Az első az úgynevezett „hálózati állam”. Itt az unió egy politikai világ paradigma. Egy nemzetek felett álló állam van a középpontban és nemzetek részei ennek a hálózatnak. A második verzió a „Federáció”. Ebben az unió egy az Egyesült Államokhoz, Indiához vagy Kínához hasonló államszerkezetet vesz fel. A harmadik elképzelés szerint az unió az Ottomán vagy a Habsburg birodalomhoz hasonló multi-etnicitású államformát vesz fel. A negyedik és egyben utolsó lehetőség pedig az úgynevezett „Protektorátus”. Ennek keretében az unió gyakorlatilag egy ügynökség szerepét látja el, aminek a segítségével a tagállamok a gazdasági liberalizációra törekszenek. Ebben a formában az Unió alig tér el az IMF-től, a Világbanktól és a WTO-tól. Az EU egy ügynökséggé válik Európa amerikanizációjához. Mint ahogy az unió is minden eshetőségre felkészülve lehetséges forgatókönyveket gyárt a jövővel kapcsolatban úgy Horvátországnak is fejlesztési stratégiákat kellene kidolgoznia az elmúlt években készült scenariók felhasználásával.

4.5. Horvátország és a válság

Horvátországba a válság a többi balkán országhoz hasonló módon késve érkezett meg, de viszonyítva nagyobb kárt okozott a szomszéd országokhoz képest. 2008-ban a növekedés még csak megfeleződött, de 2009-re már visszaesett a GDP, az első negyedévben ráadásul 6,7%-kal, ami még a krízissel sújtott környezetben is drasztikusnak mondható. A válságon kívül strukturális problémák is eredményezték a kiemelkedően gyenge teljesítményt. A horvát privát fogyasztás a GDP több mint felét teszi ki, ennek köszönhetően is volt igen negatív hatással a GDP-re a fogyasztás visszaesése, ami a fizetések csökkenésére, és a munkanélküliség növekedésére volt visszavezethető. A gazdasági visszaesés nem csak az iparban, kereskedelemben, termelésben jelentkezett. A legsúlyosabban az építőipar volt érintve hasonlóan a térség más országaihoz, vagy akár Magyarországhoz. A horvát lakosság várakozásai a különböző kimutatások szerint nem javultak 2009 közepén sem, és ez további pesszimizmusra adott okot a gazdasági eredményekkel kapcsolatban, hiszen a fogyasztás javulására nem igazán lehetett számítani. Ezen a helyzeten a kormány részéről tanúsított gazdaságpolitikai hozzáállás sem javított, ugyanis a fiskális megszorítások jellemezték az állami gazdálkodást, annak érdekében, hogy a költségvetési hiány csökkenjen. Ez viszont egyértelműen további fogyasztás csökkenést eredményezett. Az ipar teljesítménye a kereslet visszaesésének következtében

szintén csökkent. A termelés visszaesése 2008-ban kezdődött, és 2009 végére mintegy 10%-ot ért el. 2010-ben az ipari termelés -1,4 százalékot ért el. A lejtmenet 2011-ben is folytatódott akkor az ipari termelés -3,1-os volt a „növekedés”.

A turizmus visszaesése Horvátországban komolyabb problémát jelentett, mint Szlovéniában. Ez részben persze annak is betudható, hogy Horvátország gazdasága erősebben támaszkodik az idegenforgalomra, mint Szlovénia, viszont az is elmondható, hogy számszerűen is súlyosabb volt a válság turizmusra gyakorolt hatása. Az ok legfőképpen a külföldi turisták számának jelentős csökkenése volt, az összes csökkenés 5% körül volt az éjszakák számát nézve 2008-ban, és hasonló volt a trend a következő évben is. Az idegenforgalomból származó bevétel 6%-kal csökkent 2009 első negyedében az előző év azonos időszakához képest. Hasonló visszaesés a többi mediterrán európai ország turizmusában is tapasztalható volt, ahol a turizmus nagy része a tengerparti nyaralásokra alapozódott.

A visszaeső belföldi kereslet, és a negatív várakozások a fogyasztók részéről a kereskedelmi eredményeket is erőteljesen visszavetették. 2008-hoz képest a 2009 első félévében mért kereskedelmi adatok egy drasztikus 16,6%-os csökkenést mutattak. A válság által leginkább érintett kereskedelmi ágazatok Horvátországban is az autókereskedések, illetve az ehhez kapcsolódó áruk kereskedelme voltak, illetve az ingatlanpiaci forgalom is erősen visszaesett. A gépjárművek eladása 2008-ról 2009-re több mint az éves érték felével csökkent. Ezen kívül csökkenés volt megfigyelhető az élelmiszerek kereskedelmében is, amely elég nagy arányt képvisel az összes kereskedelemben.

A munkanélküliség is jelentősen, észrevehetően növekedett 2009-re. Az év közepére már 1,8%-kal magasabb volt a munkanélküliség, mint egy évvel azelőtt, ez pedig azért feltűnő, mert az előző években ilyen időszakokban a munkanélküliség sokkal kedvezőbb képet mutatott a szezonális munkavállalási lehetőségek miatt. Ez azonban a válság miatt már nem volt elég a sok megszűnő munkahely kompenzálására, illetve a turizmusban és az építőiparban is a visszaesés miatt kevesebb szezonális munkalehetőség generálódott. 2010-ben 17,6, míg 2011-ben 17,9 százalékos volt a munkanélküliség.

Érdemes megemlíteni még a globális válság hatását Horvátországban a pénzügyi szektorra. Világméretű jelenség volt a banki hitelezés erőteljes megcsappanása, és nem volt ez másképp Horvátországban is. Itt azonban az állami szféra a belföldi bankok felé fordult hitelezésért, ami tovább csökkentette a magánszféra irányába történő hitelkibocsátást a kereskedelmi bankok részéről, hiszen a kockázatosabb lakossági, és

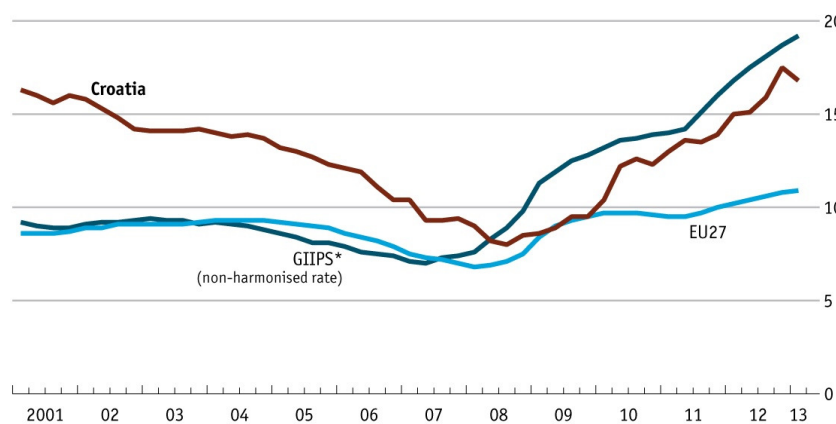
vállalati hitelek helyett a bankok elérték céljaikat a biztosabb állami hitelekkel. Így mind a lakossági, mind a vállalati hitelfelhasználás csökkent, ami természetesen további visszatartó erővel hatott a gazdaságra. A megtakarítások összességében véve növekedtek, és egyben a helyi kunáról deviza megtakarításokra váltódtak át. A kuna megtakarítások 5 milliárd értékű csökkenését ugyanis 6,7 milliárd kuna értékű deviza megtakarítás növekedés kísérte, amely még így is elmarad az előző évek eredményeitől.

Míg 2009-ben a gazdasági növekedés -6 százalék volt, addig 2010-ben -1,2, 2011-re a horvát gazdaság növekedési szempontból úgy tűnik, hogy túl van a nehezén. A 2011-es mérleg pozitívrá fordult és közel egy százalékos gazdasági növekedés volt kimutatható. Az államháztartási hiány tekintetében viszont nem éppen a pozitív fordulatok a meghatározók. Míg 2008-ban GDP arányosan -0,9 addig 2009-ben már -3,1, 2010-ben -4,6, és 2011-ben hat százalék körüli államháztartási hiánnyal nézett szembe a horvát gazdaság.

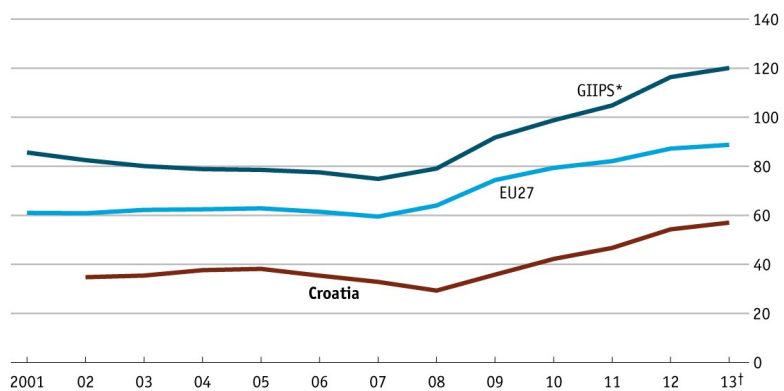
4.6. Valahol Európában

2013. július elsején közel 10 év várakozás után Horvátország az Európai Unió teljes jogú tagjává vált. Második volt Jugoszláv tagállamként Szlovénia után. Horvátország gazdasága az unió térképén az úgynevezett GIIPS országokéhoz hasonló. A GIIPS országokat gyakran mediterrán országoknak is nevezik, bár a rövidítés Görögország, Olaszország, Írország, Portugália és Spanyolország kezdőbetűiből áll össze. A 17-19 százalékos munkanélküliség, az 52 százalékos fiatalok munkanélküliség sok hasonlóságot mutat az unió sokszor és sokak által lesajnált és megsegített országaival. 2008 óta a Horvát gazdaság 13 százalékot zsugorodott, az idén 1 százalékos növekedést várnak az elemzők. A horvát lakosság szegényebb, mint az unió átlaga, bár az átlagfizetések például jóval magasabbak, mint Magyarországon. Az egy főre jutó GDP pedig 2/3-a az európai átlagnak (5. ábra).

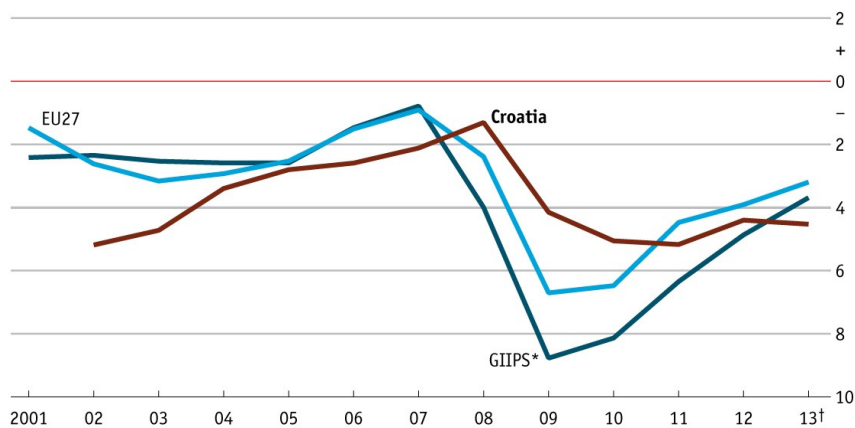
Ugyanakkor a horvát állam jobb állapotban van, mint a hasonló gondokkal küzdő gazdaságok. Az adósság relatíve alacsony, a költségvetési egyensúly a következő öt évben javulhat (6. ábra).

5. ábra: Munkanélküliségi ráta, % (the economist)

6. ábra: Bruttó államadósság a GDP százalékában (the economist)

7. ábra: Központi költségvetés mérlege GDP százalékában (the economist)

Gazdasági szempontból nem ad sok öröme okot Horvátország EU-csatlakozása. Az amúgy is súlyos gazdasági gondokkal küzdő unió szemszögéből csak egy újabb bajban lévő ország csatlakozik, míg Zágráb számára legfeljebb majd csak pár év múlva jelentkezhetnek a tagság gazdasági előnyei (7. ábra). Horvátországnak emellett azzal is számolnia kell, hogy hamarosan uniós túlzottdeficit-eljárás indulhat ellene, ami költségvetési megszorításokat eredményezhet (20. táblázat).

20. táblázat: Makrogazdasági adatok (Emerging Europe Monitor)

	2011	2012	2013	2014
GDP-növekedés %	0.0	-2.2	0.3	1.7
Ipari termelés %	-1.3	-8.0	0.2	2.2
Költségvetési egyenleg % GDP arányában	-4.5	-3.5	-4.0	-3.9
Infláció %	2.0	4.7	3.9	3.0
Import (milliárd dollár)	22.4	20.4	21.0	21.5
Export (milliárd dollár)	13.6	12.2	12.3	12.4
Államadósság GDP százalékában	101.9	104.1	105.4	105.9

Mint ahogy azt korábban említettem Horvátország export orientált ország. A kivitel mintegy 60 százaléka irányul az EU-ba, ami jelentősen visszaesett az uniós kereslet zsugorodása miatt. A bankszektort pedig külföldi tulajdonú, főként olasz bankok uralják, amelyek a válság évei alatt jelentősen visszafogták a hitelezést. Az ország GDP-jének közel egyötödét adó turizmus az egyetlen szektor, amely nem sínylette meg jelentősen az elmúlt éveket. Az sem tett jót a gazdaságnak, hogy a beérkező külföldi tőke a válság évei alatt hatalmas mértékben visszaesett. Az FDI 2008-ban még több mint 4 milliárd eurót tett ki, ez az érték 2010-re 326 millió euróra esett vissza, majd tavaly alig egymilliárd eurót ért el. Az EU-csatlakozás egyik kedvező hatása az lehet az ország számára, hogy az uniós tagság növelheti a külföldi befektetők bizalmát az amúgy nem éppen elsőrangú üzleti környezettel bíró Horvátország iránt. Bár azt az ország központi bankjának elnöke is elismeri, hogy rövid távon nem hoz érdemi gazdasági javulást a csatlakozás. Boris Vujcic szerint az EU válsága miatt csak lassan növekszik majd az FDI értéke, így három-öt éves távlatban jelentkezhetnek majd a csatlakozás közvetlen eredményei. Csak addigra jelenhetnek meg az első gyümölcsei annak is, hogy Horvátország a jelenlegi tervek szerint

a 2014-2020 közötti uniós költségvetési ciklusban 11,7 milliárd euró uniós támogatásra lesz jogosult.

Bár az EU-csatlakozás az uniós pénzcsap megnyitását, illetve a befektetői bizalom erősödését eredményezi, EU-tagként az országnak új kihívásokkal is szembe kell néznie. Magyarország példájához hasonlóan ugyanis a csatlakozás után nem sokkal várhatóan túlzottdeficit-eljárás indul az ország ellen, miután az EU által előírt 3 százalékos államháztartási hiányszintet 2009 óta minden évben túllépte a zágrábi kormányzat, és Brüsszel jelenlegi előrejelzése szerint idén és jövőre is bőven e szint felett marad a deficitadat. A hiányeljárás pedig várhatóan költségvetési megszorításokat követel meg a szociáldemokrata kormánytól.

A siralmas GDP-adat, illetve fiskális helyzet miatt a három nagy nemzetközi hitelminősítő közül kettőnél (Standard & Poor's-nál december óta, míg a Moody's-nál február óta) már bővli kategóriában található az ország adóminősítése, míg a harmadik (Fitch) esetében a befektetésre ajánlott legalacsonyabb szinten áll a besorolás. Ez pedig jelentősen megnöveli az ország adósságának finanszírozási terhet. Az adósság mértéke 25 milliárd euró, amiből jövőre 7,6 milliárdos tétel jár le. Az Európai Bizottság azzal számol, hogy 2014-ben az államadósság mértéke az uniós plafonszintnek számító 60 százalék fölé emelkedik.

Brüsszel májusban kiadott értékelése szerint Horvátországnak jelentős kihívásokkal kell szembenéznie: egyszerre kellene újraindítania a növekedést, konszolidálnia az államháztartás helyzetét és növelnie a versenyképességét.

Utóbbihoz feltétlenül szükség lenne arra, hogy lazuljon a munkaerőpiac merevsége.

Az exportágazatokba történő külföldi beruházásokat az is nehezíti, hogy az elmúlt négy évben 7,5 százalékkal emelkedtek a munkaerőköltségek, miközben a GDP ugyanebben az időszakban 10,9 százalékkal zsugorodott. Emellett a kormányzatnak kezelnie kellene majd a túlméretezett közszféra, a veszteséges állami vállalatok, illetve a korrupció problémáját is. A Transparency International tavalyi korrupciós felmérése Ruandánál, Jordániánál és Kubánál is rosszabb helyezést adott az országnak. Brüsszel becslése szerint pedig a szürkegazdaság a GDP 40 százalékát is elérheti.

4.7. A csatlakozás után

Megcsappant a lelkesedés a horvát lakosságban az unió iránt. A 2004-es bő 80 százalékról a felére zuhant a tagságot támogatók aránya, és egyre többen tartanak attól,

hogy rövid- távon nem hoz javulást az unióhoz tartozás. Már csak azért sem, mert a volt Jugoszláviából 1991-ben kiszakadt ország a csatlakozási folyamat során megkapta a legfontosabb kedvezményeket: megszűnt a vízumkényszer, és Horvátország részesedhetett az előcsatlakozási alapokból is. Az idei évre az EU újabb 655 millió eurót – a horvát GDP 1,5 százalékát – tett félre számára és 2020-ig Zágráb 13,7 milliárd euróra számíthat, ha minden költségvetési pénzt sikerül lehívnia (21. táblázat).

21. táblázat: Horvát uniós csatlakozási referendum eredménye 2012.01.22.

(Horvát választási iroda)

Igen vagy Nem	Szavazatok	Százalék
✓ Igen	1,299,008	66.27%
✗ Nem	649,490	33.13%
Érvényes szavazatok	1,948,498	99.4%
Érvénytelen szavazatok	11,733	0.6%
Összes érvényes szavazat	1,960,231	100.00%
Választási részvétel	43.51%	
Leadott szavazatok	4,504,765	

Július elsejével eltörölték az EU-országokból érkezett termékekre kivetett 20 százalékos importvámot, így veszélybe kerülnek a versenyképességükből veszített horvát termelők. Ők pedig – csakúgy, mint a szomszédos, sokáig él-tanulóként számon tartott, ám mostanra válságba süllyedt Szlovénia – fontos szerepet játszanak a gazdaságban: Horvátországban jóval kevesebb cég került külföldi tulajdonba, mint a 2004-ben EU-tagdá vált közép-európai államokban.

Bár az EU-tagországok többsége csak kétéves türelmi idő leteltével engedélyezi a horvát állampolgárok szabad munkavállalását, sokan attól tartanak, hogy a csatlakozás után felgyorsul a most is tapasztalható elvándorlás. Horvátok tízezrei dolgoznak Nyugat-Európában – a 2011-es népszámlálás szerint tíz év alatt az ország lakossága 150 ezerrel csökkent 4,3 millió alá.

Bizonyos tekintetben azonban előnyére változott Horvátország. Jelentősen javult a horvát állam működőképessége az utóbbi években. A felmérések szerint visszaszorult a korrupció, és a jogrendszer EU-kompatibilissé vált.

Ennek részben az volt az ára, hogy egy fél kormányra való horvát politikust fogtak perbe vesztegetés vádjával. Egyiküket, Ivo Sanader volt kormányfőt tavaly novemberben ítélték – első fokon – tízéves börtönbüntetésre, mert állítólag kenőpénzt fogadott el azért, hogy a magyar Molnak lehetővé tegye a horvát INA vállalatirányítási jogainak megszerzését. Sanader politikai indíttatásúnak tartja az eljárást, ám alig van esélye arra, hogy az másodfokon jelentős enyhítéssel vagy felmentéssel érjen véget.

A korrupció visszaszorulása és az intézményrendszer hatékonyságának javulása hosszabb távon valószínűleg a gazdaságon is meglátszik majd: emelkedik a külföldi befektetések összértéke, ez pedig lendületet adhat a gazdaságnak.

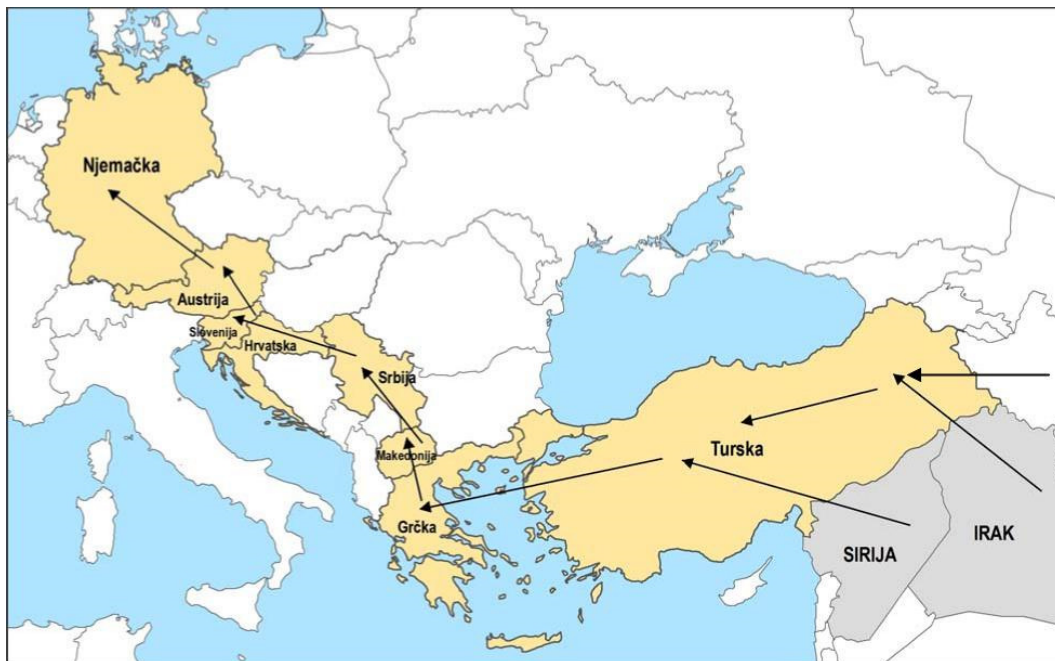
Azonban az Európai Unió csatlakozás előnyeit, hátrányait lehetőségeit és következményeit csak néhány év vagy évtized elteltével lehet reálisan értékelni.

4.8. Válság után válság

Van azonban olyan negatív tényező a horvát gazdaság, uniós politika és közélet terén, ami nem csak költségvetési és gazdaságpolitikai szinten valamint külpolitikailag érezteti hatását, hanem az ország renoméja tekintetében is. Ez pedig a migrációs kérdés (8. ábra).

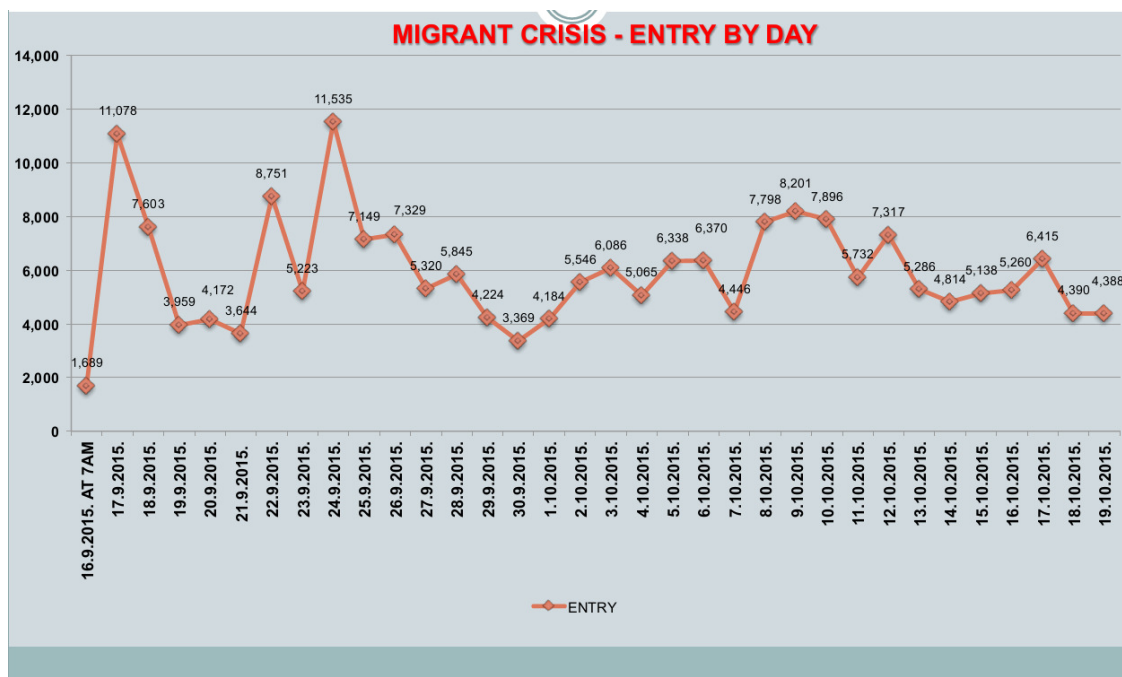
Az úgynevezett balkáni út megerősödésével a javarészt közel-keleti migránsok Görögországon és Törökországon keresztül Macedóniát érintve, Szerbián át jutottak át Horvátország területére. Szerbia északi határsávjában gyakorlatilag a horvát rendőrség és határrendészet hathatós segítségével és asszisztenciájával zavartalanul léphették át a menekültek az unió határát immáron másodszer, hiszen az első belépés Görögországban volt. A horvát kormány bár sokáig fennen hirdette, hogy felkészült a migráns áradatra, de gyakorlatilag két nap alatt megbukott. A hatóságok nem viselték a rohamot, a kiépítetlen menekültrendszer csődöt mondott, így Horvátországnak unortodox módszert kellett választania elkezdte szisztematikusan a magyar határra szállítani a területére lépett bevándorlókat. A nyomás miatt a horvát kormány lezárta hét határátkelőjét a rendelkezésre álló nyolcból Szerbiával, ám ennek ellenére is szeptemberig több mint 80.000 ember lépett horvát területre. Ez pedig szignifikáns kiadásokat jelentett az amúgy sem túl jó, sőt az utóbbi években egyre rosszabb – és ezért már az unió által többször megfedett – horvát

gazdaságnak. Branko Ostojic belügyminiszter szerint csak Október első hetéig 5 millió eurót költött el a horvát kormány a menekültválságra és ebben nem foglaltatnak benne a transzport költségek, amelyeket felajánlások útján rendez a kormányzat (9. ábra).

8. ábra: Migráns útvonalak

(<http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/migratory-routes-map/>)

9. ábra: Migráns válság - napi belépés (Horvát Belügyminisztérium)

Csakúgy, mint a menekültválságtól sújtott országok többségében Horvátországban is sok szám szerint 40 civilszervezet állt csatasorba, hogy a kormányzati felkészületlenséget ellensúlyozva tevékeny részt vállaljon a menekültek ellátásában.

Az egyik civil szervezet a Béke Tudományok Központjának szakértője egy az általam vele készített interjúban azt mondta:

„a civilszervezetek oldaláról nagyon sok pozitív dolgot és néhány negatívát is tapasztaltunk. úgy vélem, hogy a pozitív oldala ennek a krízisnek az, hogy sok a jószándék és, hogy a humanitárius szemlélet túlnőtte a nemzetbiztonságit, azt is látjuk, hogy a civilszervezetek és magánszemélyek összegyűlnek és megpróbálnak segíteni az embereken, nagyon emberi módon. Igen sok megmozdulást látunk azokon a területeken, ahol sok migráns lép be az országba, ahol az emberek a szolidaritás nevében az utolsó takarójukat is a menekülteknek adják, együtt sírnak, a migránsok nagy transzparensen köszönik meg az embereknek a segítséget és ezek nagyon kedves, megindító és megható pillanatok. Ami a krízis negatív mozzanatait illeti Horvátországban: azt gondolom, hogy talán jobban is felkészülhettünk volna, mert mint említettem az emberek felajánlják az utolsó tartalékaikat is és úgy gondolom, hogy van elég szálláshely, van elég tartalék és jó szándék, de sok esetben ezek nem a megfelelő helyre mennek és, ha ezekkel jobban gazdálkodnánk, akkor a dolgok könnyebben mennének, és nem alakulnának ki helyi humanitárius krízishelyzetek.”

A civilszervezet szerint a horvát kormány nem rendelkezett a megfelelő tervvel a menekültválság kezelésére ugyanakkor az is problémát jelent, hogy egyes uniós tagállamok saját hatáskörben zárnak be vagy éppen nyitnak ki határokat. Vanja Bakalovic jogi szakértő szerint:

„mi a biztonságos átjárás mellett emeltek fel a szavunkat csakúgy, mint a humanitárius vízum esetében is. úgy hisszük, hogy néhány olyan mechanizmust, amit az európai jogban megjelenik már korábban aktiválásra kerülhetett volna. ilyen például az átmeneti védelem, amit tényleg a hasonló helyzetek kezelésére találtak ki, vagyis a menekültek tömeges vándorlására és amit a Délszláv háború idején léptettek életbe. Mi azt gondoljuk, hogy a probléma hasonló, nagyon sok ember jött akkor is, a segítség viszont nem érkezett hatékonyan, szóval az átmeneti védelem valamiféle védelmet biztosítani nekik és alap jogokat is, majdnem azonnal. A kormányoknak pedig meg kellene állapodniuk abban, hogy hány embert fogadnak be ahelyett, hogy azt a bajt fokoznák, amiben most vagyunk. Van néhány olyan döntés, amit csak együtt hozhatunk meg az Unión belül és az egyes kormányoknak pedig be kellene fejezniük a játékaikat, a politikai játékaikat és meg kellene érteniük, hogy kötelességeik vannak a nemzetközi jog alapján és eszerint is kellene

viselkedniük, ellenkező esetben ezeknek az embereknek a méltósága és emberi jogaik a továbbiakban is sérülni fog.”

Míg a gazdaságilag fejletlenebb és hátrányos helyzetben lévő Baranya-Szlavónia régiót gyakorlatilag tönkreteszi a migrációs válság, addig a horvát főváros csak a hírekből ismerheti a migránsokat. Errefelé ugyanis senki sem jött. Zágrábban működik az Etnikai és Migrációs Tudományok Intézete, más néven az IMIN. Az intézet kutatójával folytatott interjúm során Andjelko Milardovic azt mondta:

„ez egy új tapasztalat, az európai unió számára és azok számára is, akik ezen a területen, a Horvát Köztársaságban élnek. Ezt a helyzetet pedig csak egy kijáratival lehet megoldani, ami akár egy korridor, egy folyosó is lehet. De van egy kérdés Angela Merkelhez. Ha Angela Merkelnek szüksége van migránsokra a közel-keletről. Miért nem megy le egyenesen Törökországba vagy a Görög partokra és miért nem szállítja őket egyenesen a tengeren át Hamburgba? Azt hiszem, hogy a jelenlegi helyzet nagyon bonyolult minden ország számára a balkán térségben, a közép-európai országoknak is és remélem, hogy a közeljövőben az uniós politikusok megtalálják a megoldást a kilépésre a problémából.”

A szakértő szerint a tél beálltával az úgynevezett balkáni út, elnéptelenedik majd. Ugyanis a téli hőmérséklet nem kedvez az alapvetően közel-keletről és afrikából érkezőknek. Helyét új utak veszik át. Az egyik lehetséges forgatókönyv a tengerre koncentrálódik. Törökország partjaitól, az Adrián át Európába. A vándorló csoportok összetétele is egyre gyakrabban változik.

„a migránsok csoportjaiban különböző féle emberek vannak. vannak a menekültek, Szíriából és a háborús övezetekből. A második csoport a gazdasági migránsoké. Pakisztánból, Afganisztánból és a Balkánról. Például Albániából és Koszovóból. És találkozunk nagyon összetett csoportokkal is. Ezekben az összetett csoportokban nagy lehetőséggel előfordulnak illegális tevékenységet folytatók is. De azok az emberek, akik a tudományos szektorból látják őket nem tudják teljes bizonyossággal megmondani, hogy ők mit akarnak, mert ez a nemzetbiztonsági szolgálatok dolga. És a nemzetbiztonsági szolgálatok, a mi szolgálataink ők teremtenek biztonságot és ez az amire szükségünk van.”
– mondta Milardovic.

A horvát belügyminisztérium október 27-én új adatokkal állt elő és az előző 80.000-es létszámot, a háromszorosára emelték, vagyis Zágráb szerint a menekültválság kezdete óta, közel 264.000 bevándorló érkezett meg Opatovac-on keresztül Horvátországba. Mint, ahogy az az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának adataiból is kiderül a migránsok 77%-a

Görög és Törökországon, 22 százaléka pedig Olaszországon keresztül éri el az Uniót. A migránsok 53 százaléka Szír, 16 százaléka Afgán, 6 százaléka Eritreai és 25 százalékuk egyéb nemzetiségű (10. ábra).

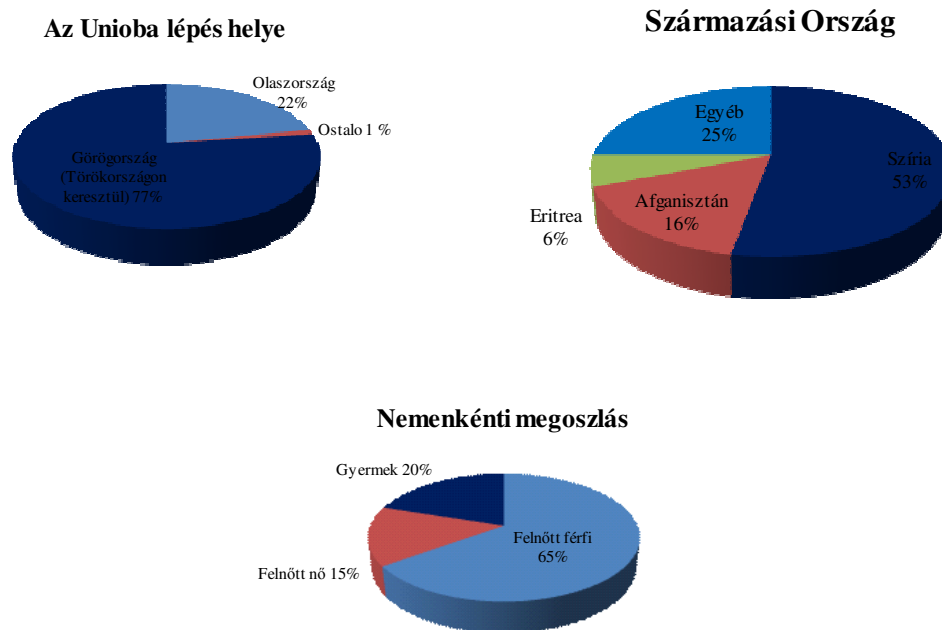
A bevándorlók 65 százaléka felnőtt férfi, 15 százaléka felnőtt nő és 20 százalék a gyermek. A kialakult humanitárius krízisre való tekintettel az IMIN, mint a kormányzat mellett működő intézet javaslatcsomagot dolgozott ki a válság kezelésére. Ebben többek között a befogadási kapacitások lehetőségének és számának növelését, új tranzitközpontok létrehozását kezdeményezte.

A Szlovénia és Ausztria felé irányuló transzferek gyorsabbá és professzionálisabbá tételét, a szomszédos országokkal tárgyalások megkezdését a Horvátországot ért terhek megosztásában, a szolidaritás szellemében, az anyagi és emberi erőforrások megnövelését, a fizikai akadályok létrehozása helyett, a meglévő szálláshelyek felújítását és korszerűsítését (pl. internet-hozzáférés), a koordináció javítását, a fordítók és tolmácsok számának növelését, a menekültek időszerű és érvényes tájékoztatását indítványozta.

A kialakult helyzetről, a további kilátásokról, az orvosi és egészségügyi létszám növelését, a pszichológiai, pszichiátriai támogatás megteremtését, az úgynevezett sérülékeny csoportok, vagyis a terhes nők, gyerekek és idősek különleges igényeinek biztosítását, elsőbbségi fogadását és ellátását javasolják.

A lakosság kvótarendszerre való felkészítését, a lakosság tájékoztatását a kényszerű intézkedésekről, vagyis a befogadásokról, az idegengyűlölet és rasszizmus elleni intézkedések megszigorítását valamint a köz és magánszféra a szponzorált fogadás, elszállásolás és integrációs kérdésekbeni partnerségének erősítését javasolják.

A választásokra készülő horvát állam azonban a gyakorlatban inkább a szélsőséges elvek és ideák zászlóra tűzését vállalta fel.

10. ábra: Migránsok megoszlása (ENSZ menekültügyi főbiztossága)

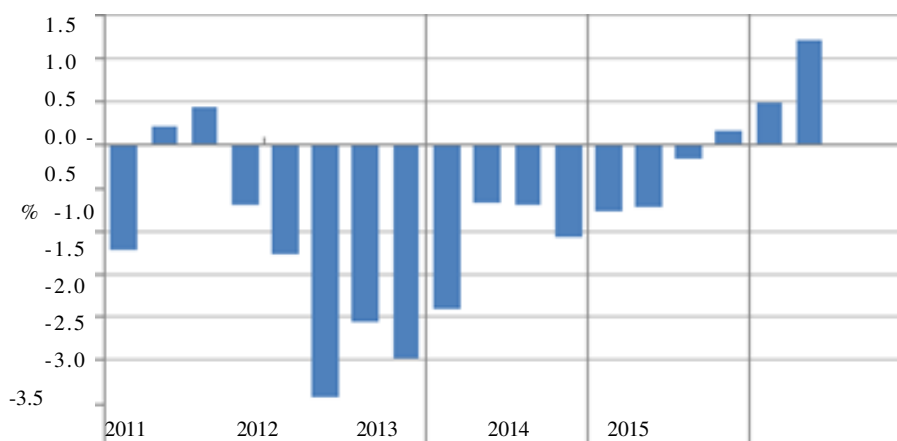
4.9. A horvát gazdaság kilátásai

A 2015-ös évben Horvátország visszatért a növekedésbe hat év recesszió után. Az első negyedéves 0,5 százalékos növekedést, 1,2 százalékos reál GDP növekedés követte a második negyedévben. Ehhez a leginkább az áru és szolgáltatás export járult hozzá, ami az éves 10,2 százalékos szintet is elérte. A csökkenő olaj és élelmiszerárak valamint a személyi jövedelemadó csökkentés növelte a belső keresletet. A beruházások is növekedtek 12 negyedévnyi, vagyis 3 évnyi folyamatos csökkenés után. Ezek nagy része azonban uniós forrásból történt. A beruházás növekedés ellenére azonban például az építőipar stagnált. A munkanélküliség továbbra is 17 százalékos volt 2015 első felében, a munkakeresők több mint 60 százaléka már egy éve állást keres és az úgynevezett fiatal munkanélküliség pedig a 40 százalékot is túllépte. Fiatal munkanélküliség alatt a 15-24 éves korosztályt értjük.

A folyófizetési mérleg is javulást mutat a 2015-ös évben, ez javarészt az uniós transzfereknek köszönhető. Ugyanakkor a belső kitettség folytonosan maradt. A külső adóság, amit a kormányzati kölcsönök tesznek ki javarészt 10 éves csúcson, 49,3 milliárd eurón állnak, vagyis a GDP 112 százalékát teszik ki.

A külföldi működő tőke beáramlás is folyamatos növekedést mutat 2015-ben, 393 millió eurós mértékkel az év első negyedévében. Ez nagyjából 40 százalékos növekedést mutat az előző év azonos időszakához viszonyítva. A külföldi működő tőke több mint 50 százaléka a pénzügyi szektorba vándorolt, 15 százaléka pedig az ingatlanpiacra.

Mélyül a fiskális kitétség. A költségvetési hiány 2015-re is 5 százalék körüli mértékre várható a Világbank szerint. Április végén a kormányzat elfogadott néhány Európai Bizottsági döntést a deficit csökkentése érdekében, ennek mértéke 2015-16-ra a GDP 0.63 százaléka, aminek 0,18 százaléka a állami vállalatok osztaléknak elvonása. A kormány emellett bejelentette az állami vállalatok átalakítását is. Az állami cégek adóssága a GDP majd' 20 százalékát teszik ki. Ennek közel kétharmada a vasút és autópálya cégeké. Júliusban a kormányzat elfogadott egy kiadáscsökkentési tervet is: 187 állami ügynökség kiadásainak racionalizálása foglaltatik ebben, mintegy 1 milliárd kuna értékben, ami a GDP 0,3 százalékát teszi ki (11. ábra).

11. ábra: Reál GDP, éves növekedés (Horvát Statisztikai Hivatal)

Hat évnyi recesszió után a gazdasági aktivitás közel 1 százalékos növekedést érhet el a Világbank 2015-ről szóló előrejelzése szerint, amit azonban több belső veszély is fenyeget. Ezek javarészt a megjósolhatatlan tőkeáramlásnak és a magán-, valamint az állami szektor eladósodottságának köszönhetőek. Horvátország továbbra is kitétt marad a pénzügyi piacok volatilitásának. Egy elrontott túlzott deficit eljárás cél, a növekvő eladósodottság és a versenyszféra lassú átalakulása, valamint az Uniós források igénybevétele aláaknázhatja a befektetők elvárásait, és tovább lökheti lefelé Horvátország adóskockázati besorolását.

4.10. Szerbia

Szerbia a mai állapotában 2006-ban jött létre, amikor Montenegró kikiáltotta függetlenségét és ezzel felbomlott az államszövetsége Szerbiával. Éppen ezért a szerb gazdaságot önállóként nehéz elemezni. Ugyanis ez a gazdaság meglehetősen fiatal, mindössze 6 éves. Azonban vizsgálhatjuk a gazdaságot 2002 óta is, hiszen akkor Szerbia és Montenegró néven államszövetség működött. A vizsgálatot megnehezíti az is, hogy 2008-ben Koszovó önhatalmúan kikiáltotta függetlenségét. Koszovó függetlensége azért árnyalja Szerbia gazdasági képét, mert ennek a parányi országnak a nehézipara nagy részben járult hozzá a „szerb” GDP-hez. Nem tisztázott még a jogutódlás kérdése sem, ugyanis nem lehet tudni azt sem, hogy a szövetségi köztársaságnak és a szocialista szövetségi köztársaságnak ki a jogutódja. Megnehezíti a vizsgálatot a szürke- és feketegazdaság, valamint a hatalmas korrupció is, aminek hatásaként a Szerb Köztársaság közölt adatai nem megbízhatóak.

Csak úgy, mint többi korábbi szövetségi köztársasági tagországot talán Szlovénián kívül, Szerbia gazdasági fejlődésére is nagy hatással volt a délszláv háború. A szerb gazdaság ugyanis nem funkcionált a délszláv háború alatt, a nemzeti stratégia részét képező gyárakat pedig a NATO bombázta szét. Így az országot a háború befejeztével a nulláról kellett újraépíteni. Ehhez az újjáépítéshez adott a világbank 2001-ben 1,3 milliárd dollárt. Akkor még a legoptimistább szakértők is azt mondták: minimum 10 éve kell ahhoz, hogy Szerbia gazdasága helyrejöjjön. Mára bebizonyosodott, hogy a szerb gazdaság még mindig nagyon sebezhető és mindent áthat a korrupció valamint a transzparencia hiánya. A szerb-montenegrói államszövetség idején két hivatalos fizetőeszközzel is rendelkezett az ország: a szerb dínárral és az euróval. Ennek az az előzménye, hogy még a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság idejében a dínár árfolyamát a német márkához kötötték a döntéshozók, ám amikor Németország belépett az euró övezetbe Montenegró áttért az euróra. A két ország közötti statisztikai hiányosságokra ez is nagy hatást gyakorolt.

4.10.1. Szerbia gazdasága

A GDP tekintetében viszonylag stabil volt a növekedés a 2005-2008-as periódusban. A legfontosabb szerepe a mezőgazdaságnak van a maga majdnem 11 százalékos részesedésével, a szolgáltatások aránya 41,6 százalék, míg az ipari részesedés

25 százalékos volt 2005-ben. Ez azért jelenthet gondot, mert magas foglalkoztatottságot von maga után. Ha az EU piacaihoz akar integrálódni az ország, akkor a mezőgazdaságban leépítések lesznek az eddig tapasztalatok alapján, vagyis a munkanélküliségi ráta növekedni fog. 2007-ben a szerb gazdasági növekedés 5.4 százalékos volt. A háborúk óta ez a legmagasabb GDP érték. A 2008-as 3,8 százalékos növekedés motorja a közlekedés és a bankszektor volt, illetve a kereskedelem. Az építő és feldolgozóipar visszaesett, csakúgy, mint az energetikai szektor (3. melléklet).

Szerbia 2006 és 2008 között közel 5 százalékos gazdasági növekedést könyvelhetett el. Ugyan 2006-ban 0,5 százalékos visszaesés volt kimutatható, 2008-ban pedig 1,6 százalékos volt a csökkenés az előző évhez képest. A 2007-es visszaesés szoros összefüggésben van Montenegró kiválásával. A GDP alakulása 2006 és 2008 között nem mondható rossz teljesítménynek, főleg ha figyelembe vesszük, hogy Montenegró függetlenné vált 2006-ban. Ám a 2009-es adatok mindent alulmúlnak. A gazdaság recesszióba hajlott a gazdasági növekedés negatívba fordult és egy gyenge -3,5 százalékos GDP-t produkált. Azért azt illik megjegyezni, hogy a 2009-es -3,5 százalékos GDP növekedés vagyis csökkenés a volt jugoszláv tagországok között még mindig a harmadik legjobbnak volt mondható a 2009-es évben. Ugyanis az EU tag Szlovénia 8, Bosznia 2,9, Horvátország 6, Macedónia 0,9, Montenegró pedig 5,7 százalékos GDP visszaesést volt kénytelen elkönyvelni. 2010-ben pedig egy lassú növekedési pályára állt Szerbia a maga 1 százalékos gazdasági bővülésével. A volt jugoszláv tagállamok közül csak Horvátország rendelkezett negatív mutatóval 2010-ben (22. táblázat).

22. táblázat: GDP Szerbia (IMF)

Év	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
GDP (USD)	8.7	11.4	15.1	19.5	23.7	25.2	29.3	39.0	47.7	40.1	38.0	45.1
GDP növekedés	5.3%	5.6%	3.9%	2.4%	9.3%	5.4%	5.2%	6.9%	5.5%	-3.0%	1.8%	1.9%
GDP per capita (USD)	1152	1524	2012	2613	3169	3391	3985	5277	6467	5438	5139	6081

Szerbiában az infláció hektikus képet mutat. Míg 2005-ben 17 százalékos volt addig 2006-ban már „csak” 12. A 2007, 2008-as év ismételen egy hullámvasúthoz hasonlított. Míg 2007-ben 6,5. addig 2008-ban ennek majdnem a duplája 12,5 százalék volt az infláció.

2009-ben aztán sikerült letörni az áremelkedések mértékét ugyanis egy még mindig magas, de az előző évhez viszonyítva erős csökkenéssel alig több mint 8 százalékra tornázták a mértéket. Összehasonlításként Magyarországon ekkor 4,2 százalékos volt az infláció, az unióban 1,4 százalék körül.

A munkanélküliségi ráta gyakorlatilag stagnál, ha az elmúlt 5 évet vizsgáljuk. 2006-ban 21,6 százalékos volt, 2007-ben 18. Egy kis javulás következett be 2008-ra, bár 14,7 százalékos munkanélküliség még mindig hatalmas. 2009-re ez a szám újra növekedni kezdett és előbb 17, majd 2010-re 19 százalék fölé emelkedett. Összehasonlításként az Európai Unió munkanélküliségi rátája a vizsgált 5 évben 8,7 százalékos volt. Ebből az átlagból is a legrosszabb adat a 2010-es, amikor az unióban 9,5 százalékos volt a munkanélküliség. A szerb munkanélküliség helyzetén nem javít az sem, hogy a szerb fiatalok nagy része még nem járt külföldön, sem Nyugat-Európában, vagy Közép-Európában, de még a volt jugoszláv utódállamokban sem. A munkanélküliség vizsgálatakor ez azért érdekes, mert valószínű, hogy a szocializmus alatt is felellhető volt ez a probléma, vagyis maga a munkanélküliség, ám abban az időben Jugoszlávia nagyon sok és jól képzett munkaerőt ontott magából a Nyugat felé. A folyó fizetési mérleg hiánya 2005-ben még a 2,2 milliárd dollár, 2008-ban majdnem 11 dollár volt. A rákövetkező két évben pedig visszacsúszott a 2,7-2,8 milliárd dolláros szintre. Ez pedig a GDP 7,3 százaléka körüli eredményt jelent.

4.10.2. Mezőgazdaság

Szerbiában nagy hagyománya van a mezőgazdaságnak. Igaz, hogy az ipari ágazatra helyezték a hangsúlyt az előző rendszerben, de a háztáji gazdálkodások megmaradtak, azokat nem lehetett felszámolni. A klíma is tökéletes a mezőgazdaság szempontjából, a kontinentális éghajlatnak és a csapadékmennyiségnek (évente körülbelül 600 és 800 mm a csapadék) köszönhetően. Ezen kívül tökéletes domborzati viszonyok is vannak az országban, például a Vajdaság alföldként kiválóan megfelel a gazdálkodásra. Szerbia területének közel 65%-a mezőgazdasági földterület. Az alföldeken és síkságokon előszeretettel termesztenek ipari növényeket (repce, napraforgó, cukorrépa) és gabonaféléket (búza, árpa, rozs, kukorica, stb.), illetve szálas takarmányt (például lucerna) és zöldségeket (krumpli, bab, stb.).

A fennsíkokon, illetve a hegylábaknál és oldalakban pedig a szőlőt és más gyümölcsfajokat részesítik előnyben. A hegyvidékeken jellemző az állattartás, elsősorban

juhféléket és szarvasmarhát tenyésztenek. A földek alig 17%-a van ellátva öntöző rendszerrel, így bizonyos növények termesztése hátrányba kerül, mivel nem áll rendelkezésre a megfelelő infrastruktúra. Kifejezetten elmaradott a mezőgazdaság infrastruktúrája, sürgős reformok szükségesek a versenyképesség fenntartása végett. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma körülbelül a teljes lakosság 20%-a. Ez majdnem 1,5 millió embert jelent. Legtöbben az állattenyésztéssel foglalkoznak, és a gabonafélék termesztésével (e kettő ágazat százalékos részesedése 85%). A maradék részesedés jelentős részét a szőlőgazdálkodás foglalja el.

4.10.3. Szerbia ipara

A szocialista idők hozományaként a szerb ipart a nehézipar határozta meg. Óriási gyárkomplexumokat építettek az országban, több tízezer embernek munkát adva így. A háború utáni illetve az újjáépített szerb ipar viszont korántsem emlékeztet régi önmagára. Sem fejlettségben, sem pedig anyagi forrásokban. A NATO bombázások a földdel tették egyenlővé a gyárakat, az ipari parkokat. Például az újvidéki kőolaj-finomítót, koszovói akkumulátor gyárat, vagy a Zimonyban található Ikarusz autóbuszgyárat.

A rendszerváltozás után, miután gyakorlatilag azonnal háború kezdődött Szerbia az iparának nagy részét a hadászat felé fordította. Az ipar újbóli fellendülésének kulcsa két dolgon múlhat. Az egyik a privatizáció, bár ennek ellenpéldái is megmutatkoztak a volt szocialista országokban az elmúlt 20 évben vagy pedig a nacionalizálás. A szerb ipar egy részét már sikerült privatizálni, tehát a folyamat elindult, a szerb kormány évről-évre közzéteszi a még privatizálható vállalatok és szektorok listáját. Azonban fontos az is, hogy olyan termékek gyártását kell forszírozni, amelyek versenyképesek lehetnek az európai piacon. A szerb ipar 2006-ban 4,7%-kal nőtt, 2007-ben 3,7%-kal, a 2008-as évben alig haladta meg az 1%-os növekedést, 2009-ben egy egészen elképesztő 12,6-os visszaesést produkált. Ha 2009-es adatot szétbontjuk, az derül ki belőle, hogy a bányászat 3,8 százalékkal, a gyártás több mint 16 százalékkal esett vissza és csak és kizárólag a víz, gáz és elektromos szektor tudott minimális mértékben növekedni. 2010-re fordult a trend. Ugyan az ipari termelés adata 2,6 százalékos növekedést mutatott, a szétbontott adatoknál azt látjuk, hogy a ellentétben az előző évi számokkal 2010-ben az energetikai szektor szenvedett el nagyobb visszaesést, míg a bányászat és a gyártás növekedni tudott. 2011-re az ipari termelés újra lassú visszaesést mutatott az előző évi 2,6 százalék után csak 2,1 százalékkal volt képes növekedni.

Miután 2006-ban Montenegró kivált a szerb ipar 6 év alatt 2006 és 2011 között átlagosan 0,25 százalékos növekedésre volt képes. Érdekességképpen 2000 és 2006 között vagyis még Montenegróval, de már a háború utána a szerb ipari termelés 3,03 százalékos volt átlagosan. Montenegró azért is érintette érzékenyen a szerb ipart, mert a kis ország ipara igen fejlett.

Az ipar szempontjából Belgrád, a főváros nagyon jelentős, mivel az ipari termelés felét adja körülbelül. Tőle délebbre fekszik például a híres, Kragujevac-ban található Zastava gyár, mely autókat, és fegyvereket. Ez még az 50-es években települt ide. Ma személyautókat, kisteherautókat gyártanak. Nis-ben elektronikai gépeket és berendezéseket gyártanak, de például itt van gyára a Philip Morrisnak is.

Ami az ipar foglalkoztatottságát illeti, az aktív lakosság 52%-a dolgozik ezen a területen, ami 696 540 főt jelent. Ebből 32,9% dolgozik kis- és középvállalkozásokban, a maradék közel 68% pedig nagyvállalati alkalmazott. A teljes ipar 57,17%-át öleli fel az élelmiszeripar, a fémipar, a vegyipar és a villamos energia és gázipar. A maradék 42,83%-ban több kisebb jelentőségű iparág található például a textilipar, a cipő- és bőrgyártás vagy az újrahasznosító iparnak.

4.10.4. Privatizáció

A szerb privatizációt mindenképpen meghatározza a volt szocialista rezsim. A vállalati struktúra nagy részét a nagyvállalkozások tették ki. A privatizációnak gyakori feltétele az, hogy a dolgozókat vegye át az új tulajdonos, mivel így is sok munkanélküli van az országban. Volt példa rá, hogy azért állt el nyertes vállalat a vásárlástól, mert utólag feltételül szabta a szerb kormány a dolgozók megtartását. Problémát jelent a tulajdonviszonyok tisztázatlansága, átláthatatlansága. A háborús elkobzások, az önkényes kisajátítások, az elszakadt részek rendezése mind bizonytalanságot gerjesztenek. Szerbia abban a helyzetben van, hogyha akarná, sem tudná rögtön értékesíteni az állami vagyont. Ugyanis sok vállalat van a dolgozók kezében. Igazából Szerbiában több dolog is hátráltatja a privatizációt: az idegenkedés a külföldi befektetőktől, politikai bizonytalanság, a stratégiai vállalatok védelme, a korrupció és a kiszámíthatatlanság. 2001 és 2011 között 3538 vállalatot privatizáltak Szerbiában. A teljes privatizációs sikerráta 70 százalékos és az állam teljes bevétele 5,5 milliárd euró a magánosításokból a szerb privatizációs ügynökség adatai szerint.

4.10.5. *Külkereskedelem és külföldi működő tőke*

Ami a külföldi működő tőkét illet, elmondható, hogy a privatizációnak köszönhetően, jelentős mértékű befektetés érkezett az országba. 2006-ban érte el tetőpontját az FDI beáramlása, ezután lassuló tendenciát mutat a tőkebefektetés, mivel a vállalatok nagy részét már sikerült privatizálni. Mára már csak a „kényesebb” helyzetű vállalatok maradtak.

A szektorokat illetően elmondható, hogy az elmúlt években a legkedveltebb szektor a bank szektor volt a befektetők előtt (több mint 3,5 milliárd dollárral). A második legkedveltebb szektor a telekommunikáció és a közlekedés volt, meghaladta a 2 milliárd dollárt, majd a feldolgozóipar következik, szintén meghaladva a 2 milliárd dollárt. Jelentős befektetést konstatált még a kis- és nagykereskedelem, illetve az ingatlan szektor. Az EU országai a legaktívabbak Szerbiában, különösen Ausztria, Görögország, Hollandia és Németország. Norvégia is jelentős befektető.

Az első húsz befektető közül tizennégy EU-s ország (70%). Magyarország 9. a befektetők listáján, 322,45 millió dollárral (a legaktívabb Ausztria, 2,157 milliárd dollárt fektetett be). Befektetői között találhatjuk szomszédjait, illetve a térség országait, igaz csekélyebb mértékben. Ha az EU országainak összes befektetéseit nézzük, akkor megállapítható, hogy körülbelül 85%-a, a befektetéseknek ezekből, az országokból származik. Vezető befektetői vállalatok az összes külföldi működő tőke arányában, olyan híres vállalatok, mint például a Gazprom az energia szektorban, a Philip Morris a dohányiparban. A legnagyobb befektető a norvég Telenor, ami a szerb távközlésben van jelen. Szerbiából kiáramló tőke nagysága elenyésző (23. táblázat).

23. táblázat: Külföldi működőtőke Szerbia (SIEPA, UN)

Év	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Készpénz befektetések (USD milliárd)	0.05	0.17	0.50	1.38	0.98	1.61	4.47	3.56	3.36	2.40	n/a	n/a
Teljes befektetés (USD milliárd)	0.05	0.16	0.55	1.41	1.03	2.09	5.12	3.98	2.99	1.92	1.01	3.01
Total per capita (USD)	6.7	21	73.3	189.3	138.8	282.4	693.8	541.5	412.4	266.7	141.3	422.7

A külkereskedelem tekintetében Szerbia legfőbb partnere az Unió. Kereskedelmének kétharmadát vele bonyolítja le. Magyarország a 8. partnere Szerbiának, az exportot és importot figyelembe véve. Természetesen az EU után a régióbeli országok a főbb kereskedelmi partnerei. Az orosz-szerb barátságból adódóan, Oroszország is jelentős kereskedelmi partnere. Legjelentősebb importpartnerei a következők: Oroszország, Kína, Németország, Olaszország, Bulgária, Magyarország, Franciaország, Ukrajna, Románia, Bosznia-Hercegovina, Horvátország. Oroszországból és Ukrajnából főképpen olajtermékeket importál. Magyarországról a feldolgozott termékeket és a gépeket importálja.

Behozatalra kerülnek gyógyszerek, vegyipari termékek, kész és félkész acélipari termékek, és faipari termékek. Export oldalról elmondhatjuk, hogy többlete leginkább a régióbeli országokkal van, mint például Macedóniával, Montenegróval, Bosznia-Hercegovinával, Horvátországgal, Romániával, és Szlovéniával. Az EU-s országok közül a legtöbbet Németországba, Olaszországba és Romániába exportálnak. Igen jelentős még Oroszország szerepe. Főbb exporttermékei közé tartozik a mezőgazdasági növények közül a kukorica és cukor, továbbá a gumiabroncsok és rézlemezek, a vas- és acélapanyagok, gépalkatrészek, a bőr lábbelik, és a polietilén. 2008-ban a legtöbbet importált ország Oroszország volt, 3 492,6 millió dollárral, ami a teljes importnak a 15,2%-át teszi ki, 2011-ben azonban ez a szám csökkent. 2,6 milliárd dollárra.

Míg 2009-ben a legtöbbet Bosznia- Hercegovinába exportálta Szerbia, a teljes export 12,2%-át, megközelítve ezzel a 1 338,7 millió dolláros értéket, addig 2011-ben már ezt a szerepet Németország töltötte be. Oda ugyanis 1,3 milliárd dollár értékű terméket szállított Szerbia a tavalyi évben, a második helyen Olaszország, a 2009-es listavezető Bosznia pedig csak a harmadik volt tavaly. Az elmondható, hogy 2000-től gyakorlatilag az import mértéke duplája az exporténak (12. ábra).

Top 5 export partners of Serbia in 2011:

- [Germany](#) (\$1.330bn)
- [Italy](#) (\$1.308bn)
- [Bosnia and Herzegovina](#) (\$1.191bn)
- [Montenegro](#) (\$0.891bn)
- [Romania](#) (\$0.813bn)

Top 5 import partners of Serbia in 2011:

- [Russia](#) (\$2.657bn)
- [Germany](#) (\$2.176bn)
- [Italy](#) (\$1.802bn)
- [China](#) (\$1.530bn)
- [Hungary](#) (\$0.928bn)

12. ábra: Szerbia kereskedelmi partnerei (Szerb pénzügyminisztérium)

4.10.6. Szerbia és az Unió

Szerbia kormánya 2006, illetve 2007 decemberében benyújtott az Európai Unió bizottságának egy először két, majd három évre (2007-2010) szóló gazdasági és fiskális tervezetet, amely strukturális reformokat, és költségvetési fiskális változtatásokat irányoz elő. Ez a megállapodás az, amely megalapozza Szerbia csatlakozási programját az EU irányába.

A 2005-ös 6,2%-os GDP növekedés után 2006-ban lassulás következett be, 5,7%-ra lassult a gazdaság növekedése, ez a növekedés pedig főképp a szállítmányozás – raktározás, kommunikációs, és pénzügyi szolgáltatások teljesítményének erősödéséből adódott. A következő évre gyorsult a gazdaság növekedése 7,5%-ra, leginkább a kereskedelemről származó érték növekedésnek köszönhetően, illetve további erősödés volt megfigyelhető a pénzügyi és logisztikai szektorokban. Lassulás volt megfigyelhető 2007 második felére, a lakossági fogyasztás visszaesésének köszönhetően.

Ezen kívül a nyári szárazság jelentősen visszavetette a mezőgazdasági termelést is. 2008 második negyedévére már egy jelentős visszaesés következett be, a GDP előző évhez viszonyított növekedése már csak 6,2%-os volt, 2008 egészére vonatkozóan pedig a GDP növekedése lelassult 5,4%-ra, érezhetővé vált a gazdasági válság hatása. 2009-ben már

negatívba csúszott a szerb növekedés, 3 százalékos bruttó hazai össztermék visszaeséssel zárták az évet. A következő két évben úgy tűnt erőre kap a gazdaság előbb egy 1,8, később, vagyis 2011-ben egy 1,9 százalékos növekedéssel számoltak a kutatók.

4.10.7. A válság hatásai Szerbiában

Szerbiában a válság olyan állami költségvetési problémákat generált, amelyet az ország önerőből képtelen lett volna egyensúlyba hozni. Az IMF-el már 2008 decemberében felvette a szerb kormány a kapcsolatot, és egy 420 millió eurós hitelkeret biztosítását kérte a nemzetközi szervezettől. Ez már egy hónappal később jóvá is lett hagyva az IMF részéről. Ez a korai segítségkérés azonban túlzottan optimistának bizonyult, és már 2009 tavaszán módosításban állapodott meg a szerb kormány és az IMF. A lehívható hitelkeret kis híján 3 milliárd euróra bővült, a rendelkezésre állási idő pedig kitolódott 2 évre. A szerb kormány arra kényszerült, hogy már 2009 májusáig egy 800 millió eurós összeget lehívjon annak érdekében, hogy a költségvetés megálljon valamelyest.

A válság hatására már 2007-ről 2008-ra bekövetkezett egy jelentős GDP növekedési ütem csökkenés, 2008-ban 5,4%-kal nőtt a GDP, a 2007-es 6,9%-kal szemben. Ez leginkább az ipari termelés jelentős visszaesésének volt köszönhető. Az ország pénzügyi szektora is erőteljesen érintve volt. Mivel veszélyeztetetté vált Szerbia tőke ellátottsága a válság következtében, így annak érdekében, hogy a bankszektor likviditását fenntartsa, a szerb Kormány tárgyalásokba kezdett nemzetközi pénzintézetekkel. Az így kialakult pénzügyi segélycsomagokat leginkább a pénzügyi gondokkal küzdő helyi vállalatok kiegészítésére fordították.

Természetesen a munkaerőpiacra is erős hatással volt a válság a többi országhoz hasonlóan Szerbiában is, már 2008-ban. 2008 és 2009 között egy erős ingadozás figyelhető meg ebben a tekintetben, ugyanis 2008-ra még a legtöbb mutató, mint például a foglalkoztatottság, vagy a regisztrált munkanélküliség javulást mutatott.

2009-re viszont többnyire a javulás előtti helyzet alá romlott minden ilyen mutató, kivéve talán a munkanélküliséget, amely 2009-re is még 1,5%-kal elmaradt a 2007-es értéktől, 17,4% volt. Azonban észrevehető, hogy például a munkahelyek megszűnése tekintetében a válság beütését követően kevésbé volt erős a kontraszt itt, mint akár közeli szomszéd országokban, vagy Európa nyugati részein. A 2010-es munkanélküliségi adat újabb emelkedést mutatott. Közel 20 százalék volt az állástalanok száma (24. táblázat).

24. táblázat: Munkanélküliségi ráta Szerbiában (IMF)

Év	Munkanélküliségi ráta	% változás
1997	12,26	
1998	12,8	4,4
1999	13,3	3,91
2000	12,1	-9,02
2001	12,2	0,83
2002	13,28	8,85
2003	14,6	10,17
2004	19,5	33,29
2005	21,8	11,79
2006	21,6	-0,92
2007	18,8	-12,96
2008	14,7	-21,81
2009	17,4	18,37
2010	19,569	12,47

Összességében megállapítható, hogy a válság hatása leginkább a költségvetési problémák erősödésében volt nyomon követhető Szerbiában, ami a termelés visszaeséséből, és a pénzpiacok likviditásának csökkenéséből adódott.

Szerbia 2008-ban a Nemzetközi Valutaalap segítségét kérte, amelyről Novemberben megállapodás is született. Az IMF és a kormány megállapodott abban, hogy a szerb költségvetés hiánya a 2009-ben nem haladhatja meg a GDP 1,5 százalékát.

Ezért cserébe Szerbia 518 millió dolláros készenléti hitelt kapott. 2009. január 16-án az IMF igazgatótanácsa 402,5 millió euró (530 millió dollár) készenléti keretet hagyott jóvá Szerbiának 15 hónapra a makrogazdasági és a pénzügyi stabilitás támogatására. 2009 februárjában Mirko Cvetkovic szerb miniszterelnök azt mondta, hogy a kormány további 2 milliárd dollár hitelt fog kérni a Nemzetközi Valutaalaptól a globális gazdasági válság negatív hatásainak ellensúlyozására.

Szerbia és az IMF 2009 márciusában megállapodott arról, hogy a készenléti megállapodást 3 milliárd euró összegű tényleges hitelfolyósítási programmá alakítják át, amelyet az IMF igazgatótanácsa 2009. május 15-én jóváhagyott. 2010 áprilisában azonban

az IMF már nem engedte Szerbiának, hogy lehívja a 2009 januárjában jóváhagyott készletbeli hitel negyedik részletét. Szerbia 2009 májusáig összesen 2,9 milliárd eurót hívott le.

2010. februárban az IMF a szerb gazdaság 2 százalékos GDP- növekedését jelezte előre 2010-re és 3 százalékos növekedéssel számolt 2011-re. Több évi erőteljes növekedés után a válság miatt Szerbiában 2009-ben 3 százalékkal esett vissza a hazai össztermék. Az IMF felszólította a szerb kormányt, csökkentse a magas strukturális költségvetési hiányokat, elsősorban a közszférában dolgozók bérének és a nyugdíjak emelkedésének korlátozásával. 2010. szeptemberben Szerbia és a Nemzetközi Valutaalap megállapodott abban, hogy a balkáni országban emelhetik a nyugdíjakat és a béreket 2011 elejétől.

A belgrádi vezetés korábban vállalta, hogy befagyasztja a nyugdíjakat és a fizetéseket egészen 2011 áprilisáig, az IMF pedig hozzájárult ahhoz, hogy a hazai össztermékhez (GDP) mért államháztartási hiány 4,8 százalék legyen 2010-ben, A tervezett 4 százalék helyett. Belgrád azonban az élelmiszerek drágulására, a rossz termésre és a közhangulat romlásának veszélyére hivatkozva indítványozta, hogy már 2011 elején emelkedhessenek a bérek és a nyugdíjak. Az IMF a kezdeményezés támogatásáról biztosította szerb partnereit.

2011. második felében gyakorlatilag az után, hogy az előző 3,9 milliárd dolláros IMF hitel kifutott, Szerbia újra a valutaalaphoz fordult segítségért. Ez a hitel 18 hónapra szól, feltételei között 4,5 százalékos államháztartási hiány, 2 százalékos gazdaságnövekedés és a közkiadások visszafogása szerepel. Szerbia és az IMF ennek a hitelnek a kapcsán többször is egymásnak feszült. 2012. év elején a valutaalap küldöttsége nem tartott felülvizsgálatot Szerbiában.

A valutaalap arra hivatkozott, hogy a balkáni ország 2012. évi költségvetése nincs összhangban a hitel feltételeivel. Az IMF közleménye szerint mértéküket tekintve az államkötvény kibocsátások, illetve az állami kezességvállalások nincsenek összhangban az államháztartási hiánnyal, valamint az államadósságra vonatkozó szerb vállalásokkal.

A szerb statisztikai hivatal adatai szerint a gazdaság 1,6 százalékkal nőtt 2011-ben, ami lassulás az egy évvel korábbi 1,8 százalékhöz képest, és elmarad az IMF által várt szinttől. Az első negyedévben 3 százalékkal, a másodikban 2,5 százalékkal, a harmadikban 0,7 százalékkal, a negyedikben 0,4 százalékkal nőtt a szerb hazai össztermék.

Amikor az újabb 1 milliárdos hitelszerződést augusztusban aláírták, Belgrád és az IMF Szerbia 2011. évi gazdasági növekedésével kapcsolatos előrejelzését 3 százalékról 2 százalékra, a 2012-est 4,5 százalékról 3 százalékra, később 1,5 százalékra, majd

0,5 százalékra rontotta, tekintettel az euró-övezeti adósságválságra. Az IMF áprilisi world outlook kiadványában Szerbia gazdasági növekedésére már 0.8 százalékot jósol.

Szerbia gazdasági növekedése aztán a tényadatok ismeretében a vártnál rosszabb lett. 2011-ben 1,6 százalékos pozitív előjelű, 2012-ben 1,5 százalék negatív előjelű, 2013-ban ismét növekedett 2,6 százalékkal, míg 2014-ben 0,6 százalékkal csökkent a növekedés, vagyis recesszióba süllyedt (25. táblázat).

25. táblázat: Szerb makrogazdasági adatok (Szerb Pénzügyminisztérium)

Év	GDP (USD bn)	GDP növekedési arány	GDP fejenként (Nominal)	GDP fejenként (PPP)	Munkanélküliségi ráta
1997	n/a	n/a	n/a	n/a	12,3
1998	n/a	n/a	2,039	n/a	12,8
1999	n/a	-11,2	1,444	n/a	13,3
2000	8.66	+5,3	1,152	6,233	12,1
2001	11.43	+5,3	1,524	6,725	12,2
2002	15.16	+4,3	2,021	7,128	14,5
2003	19.58	+2,5	2,617	7,472	16,0
2004	23.54	+9,3	3,154	8,413	19,5
2005	25.06	+5,4	3,368	9,181	21,8
2006	29.33	+3,6	3,957	9,838	21,6
2007	39.16	+5,4	5,304	10,687	18,8
2008	47.67	+3,8	6,485	11,361	14,7
2009	40.24	-3,5	5,497	11,090	17,4
2010	36.38	+1,0	5,030	11,385	20,0
2011	43.77	+1,6	6,030	11,854	24,4
2012	38.09	-1,5	5,291	11,982	23,1
2013	42.49	+2,6	5,902	12,465	21,0
2014	42.65	-0,6	5,924	12,605	21,6

Az államadósság ugyanakkor 2011-ben a GDP 45,4 százalékát tette ki, és évről-évre ez a szám exponenciálisan növekedett. 2012-ben 56,2, 2013-ban 59,6, míg 2014-ben 70,8 százalék volt (26. táblázat).

26. táblázat: Szerb államadósság alakulása (Szerb pénzügyminisztérium)

Köztartozások															
Év	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Tartozás (Billion EUR)	14.17	13.43	11.53	11.02	9.68	10.28	9.35	8,88	8.78	9.85	12.16	14.78	17.72	20.14	22.76
Tartozás (% GDP)	201.2%	97.7%	68.3%	61.7%	52.6%	50.2%	35.9%	29.9%	28.3%	32.8%	41.8%	45.4%	56.2%	59.6%	70.8%

4.10.8. A 2015-ös év, és ami utána jöhet

A szerb gazdasági növekedés a kutatók szerint 0,5 százalékos lehet 2015-ben, ami egy kicsi, de rettentő fontos gazdasági erősödés a 2014-es áradások okozta gazdasági kiesések miatt. Mint ismeretes 2014 májusában óriási áradások sújtották Boszniát, Magyarországot, Horvátországot és Szerbiát. Összesen 71 ember halt meg, közülünk 51 Szerbiában. Az Európai Fejlesztési és Újjáépítési Bank számadatai szerint a természeti katasztrófa 1,5 milliárd eurós veszteséget okozott Szerbiának, ez a GDP 2,5-5 százalékát jelenti. A mezőgazdaság sínylette meg leginkább az áradásokat, ami a legerősebb hatással van a gazdaságra, hiszen nagyjából a bruttó hazai össztermék 10 százalékát adja a mezőgazdaság. Az újjáépítések, különös tekintettel az út és vasút hálózatra valamint a víz és szennyvíz rendszerre óriási eszökmennyiséget emésztettek és emésztenek fel a mai napig is.

A szerb bányászati és erömű szektor is erősen érintetté vált a problémában, különös tekintettel a Kolubara szénbányára. A frissen megválasztott szerb kormány még áprilisban megerősítette csatlakozási szándékát az unióhoz, majd aláírt egy 1,2 milliárd eurós rendelkezésre állási hitelt az IMF-fel. Ennek ellentételezéseként három pilléres programot ajánlott a Nemzetközi Valutaalap Belgrádnak.

Az egyik pillér a költségvetés fenntarthatóságának megerősítése, a második a pénzügyi szektor stabilitásának növelése, a harmadik pedig a strukturális reformok meghozatala volt. Olyan strukturális reformoké, amelyek a munkahelyteremtést ösztönzik, és a növekedést megerősítik. Ebbe a környezetbe érkezett az áradás és okozta a már fent említett károkat a szerb gazdaságban.

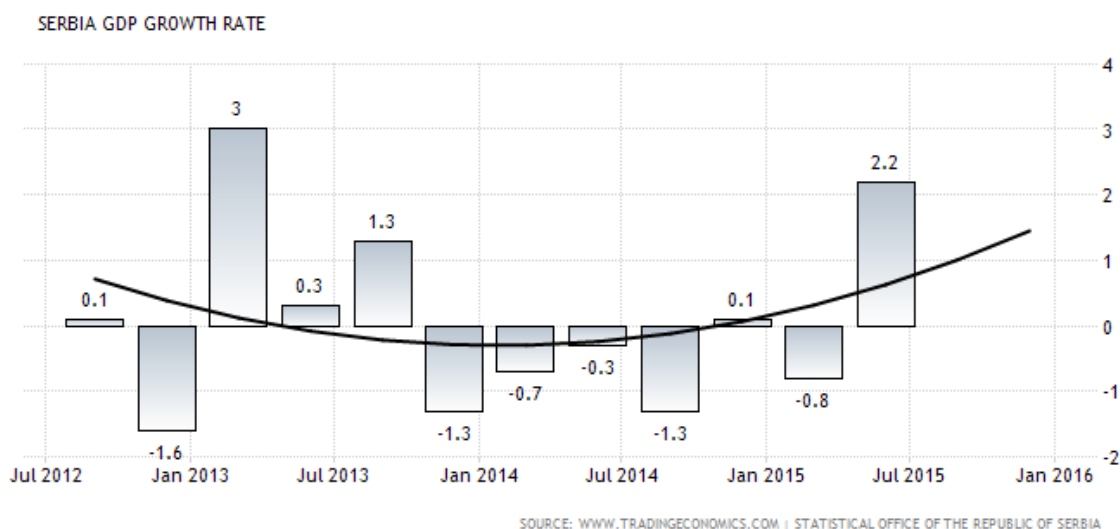
A 2015-ös várható fél százalékos növekedés, egy 1,8 százalékos előző évi csökkenést követ, ami javarészt a már említett természeti katasztrófák miatt alakult ki. A szerb GDP per capita valamivel több mint 6100 dollár volt 2014-ben, a szegénység növekedése sem

állt meg a 2012 és 2014-es recesszió után, ez javarészt a munkahelyek megszűnésének és a fizetések csökkenésének köszönhető.

Ha a sztenderd regionális moderált szegénységi mutatót, vagyis a 2005-ös napi öt dolláros szintet nézzük, 2010-re a szegénységi ráta 15,1 százalékon tetőzött. A 2011-es visszaesés után, 2012-ben ismételen nőtt a szegénység és 2014-ben is nagyjából 14,5 százalékkal. A növekvő munkanélküliség rekordszintre emelkedett 2012 Áprilisában mintegy 25,5 százalékra, ami az elmúlt években csökkent így 2015 közepére már csak 18 százalékos volt.

A szerb gazdaság fő exportcikke az autó illetve a gépjárműipar más kiegészítő termékei. Az olasz FIAT jelentős befektetései után a gépjármű export vált az elsődleges vagy legfontosabb szektorrá a gazdaságban. Miután a szerb export 90 százaléka Európába, 55 százaléka az EU-ba megy, ennek jelentősége elvitathatatlan.

A szerb gazdaság főbb kihívásai az életszínvonal emelkedésében, a gazdasági fejlődés munkahelyteremtésbe való megjelenésében és a szoros költségvetési környezetben keresendők. Az ország gazdasági növekedésének fenntartásához az export, a versenyképesség és termelékenység növelésével érhető el (13. ábra, 27. táblázat).

13. ábra: Szerb gazdasági növekedés (Szerb statisztikai hivatal, trading economics)

27. táblázat: A Szerb gazdaság alakulása (Szerb Nemzeti Bank)

Serbia	NBS Forecast								
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Real GDP, y-o-y %	5.4	-3.1	0.6	1.4	-1.0	2.6	-1.8	0.5	1.5
Consumption, y-o-y %	6.1	-0.2	-0.5	0.9	-2.0	-0.6	-1.3	-0.8	0.5
Investment, ¹ y-o-y %	14.6	-23.7	-7.9	7.3	14.3	-7.7	-4.8	4.6	5.3
Government, y-o-y %	-0.4	-4.4	0.1	-0.5	2.8	-6.4	1.5	-1.2	-1.2
Exports, y-o-y %	9.4	-6.9	15.0	5.0	0.8	21.3	3.9	9.0	4.8
Imports, y-o-y %	12.0	-19.6	4.4	7.9	1.4	5.0	3.3	5.9	3.0
Unemployment Rate, % ⁴	13.6	16.1	19.2	23.0	23.9	22.1	18.9	18.4	19.1
Real Wages, y-o-y %	5.6	0.8	1.0	0.2	1.1	-1.5	-1.5	-2.3	-1.3
Money Supply (M3), y-o-y %	9.8	21.5	12.9	10.3	9.4	4.6	-	-	-
CPI, ² y-o-y %	8.6	6.6	10.3	7.0	12.2	2.2	1.7	Chart 2	
National Bank of Serbia Repo Rate, ³ %	17.8	9.5	11.5	9.75	11.25	9.5	8.0	n/a	n/a
Current Account Deficit BPM-6 (% of GDP)	21.2	6.6	6.8	10.9	11.6	6.1	6.0	4.0	3.9
General Government Deficit ⁵ (% of GDP)	2.6	4.4	4.6	4.8	6.8	5.5	6.7	4.0	3.9

¹ Excluding the effect of change in inventories

² Inflation figures in the table represent Dec on Dec inflation: (Pt/Pt-12)*100-100

³ End of period data

⁴ Labor Force Survey

⁵ Augmented deficit. Includes payment of called guarantees and acquisition of financial assets

4.10.9. Válság a válság után – Migráció

Az úgynevezett migráns válság valamikor 2015 kora tavasszal ütötte fel a fejét Szerbiában nagy tömegben. Apró dózisosokban ugyanis már korábban is észlelni lehetett menekülteket az ország területén. Tavasszal azonban a súlypontok áthelyeződtek a tengeri (Lampedusa, Kos sziget, Lesbosz és Törökország) részről a szárazföldi úgynevezett Balkáni útvonalra. Így a migránsok Görögország szárazföldi részéről Macedónián át, Szerbiába érkeztek, hogy onnan aztán folytassák az útjukat Magyarország és az Unió később pedig Horvátország érintésével az unió felé.

A szerb hatóságok egy menekültet sem toloncoltak ki az országból és megpróbálják megoldani az ellátásukat is. Az ENSZ menekültügyi főbiztosságának belgrádi kirendeltség vezetőjével készített interjúm során Hans F. Schrodder azt mondta: *„fizikailag lehetetlen a határok lezárása, ha csak nem akarunk egy újabb vasfüggönyt európa közepére. jogilag sem lehetséges, mert minden európai demokráciának kötelessége menekülteket befogadni és megvédeni őket. egy humanitárius krízist kell megelőzzünk és ezért kell együtt dolgozzunk szerbiában és nemzetközileg is, hogy megteremtsük és megadjuk az alap humanitárius ellátást ezeknek a menekülteknek.”*

A presevoí átmeneti, nyitott táborból, egy zárt, őrzött objektum lett. A város polgármesterével készített interjúmban Ragmi Musztafa azt mondta: bár nehéz kezelni egy 30.000 főt számláló városnak a dél-szerbiai részen kezelni a menekültválságot, de ahogy

tudják megteszik. „A menekültek jórészt Ázsiából jönnek, mindenekelőtt Szíriából, Afganisztánból, és a többiek Afrikából, de a többség Szíriából. Ezek az emberek a háborús pusztítás elől menekültek el: Törökországon, Görögországon és Macedónián keresztül több ezer kilométert tesznek meg gyalog, és így érkeznek meg Presevóba. Mivel Presevo megye szomszédos Macedóniával, ez az első hely Szerbiában, ahova belépnek. Természetesen azonnal a legközelebbi rendőrségre mennek, ahol igazolást kapnak, amellyel 72 órán át szabadon mozoghatnak Szerbia területén.

Ennyi idő alatt kell feltalálniuk magukat, menedéért folyamodhatnak a Szerbia különböző részeiben lévő központokban, vagy folytathatják az utat tovább. A többség az Európai Unió, és a fejlett nyugati országok felé tart, mert itt nincsenek meg a megfelelő életfeltételek a szerbiai állampolgárok számára sem, hogy a menedékkérőkről ne is beszéljünk. Naponta ötszáz és ezer között van az érkezők száma. Mi már két-három éve szembesülünk ezzel a problémával, de korábban nem voltak ennyien, az utóbbi egy hónapban növekedett meg a számuk, a háborús övezetből érkező menekültek száma nap, mint nap egyre nagyobb.

A helyi önkormányzat nem tud méltó módon megküzdene ekkora menekültáradattal, mivel Presevo a legkevésbé fejlett szerbiai megye. Négy-öt nappal ezelőtt a illetékes szerb minisztériumok ezért az UNHCR-rel együttműködve kijelölték a volt dohánygyárat, ahol ideiglenes szállást biztosítunk minden migráns számára, amíg beszerzik az iratokat, és tovább indulnak.

Persze az igazolás kiadása időt vesz igénybe, mert lefényképezik őket és felveszik az adataikat, addig orvosi ellátásban részesülnek, vizet és élelmiszert kapnak, és tisztálkodhatnak is. Öt napja így egy kicsit felszabadultunk, mert a menekülteket az UNHCR, a szociálismunkaügyi, az egészségügyi, és a belügyminisztérium regisztrálja, és így haladnak előre a dolgok az öt nappal ezelőtti helyzethez képest, amikor a város tele volt menekültekkel, amíg azok nem kapták meg az igazolást, amely felhatalmazza őket a Szerbiában való szabad mozgásra.”

Azonban a 2014-es áradásokból még éppen csak lábadozó szerb gazdaság nem igazán viseli jól a megnövekedett terheket. A használaton kívül kormányzati és állam épületek rendelkezésre bocsátását, a hadsereg és a rendőrség, nem beszélve a határőrök megnövekedett munkaóra számáról és persze a menekültek ételmezéséről és ellátásáról. Szerbia helyzetén az sem segített, hogy a Macedón kormány az országába érkező menekülteket gyakorlatilag intézményesítve 72 órán belül Szerbiába küldte és az sem, hogy a magyar kormány lezárta, fizikai védelemmel, kerítéssel a magyar-szerb határsávot.

Az sem segített a helyzeten, hogy egy időre a 8 határátkelőből Horvátország is lezárt hetet. A szerb kormány számításai szerint – és ez derül ki Alekszandar Vucsics miniszterelnök Jean-Claude Junckernek és Martin Schulznak írott leveléből (forrás: Szerb köztársaság Külügyminisztériuma 2015. szeptember 25.) is – átlagosan napi 20.000 euróba került a menekültek regisztrációja, beléptetése és elszállásolása, négy hónapon keresztül. Mint ahogy Alekszandar Vucsics fogalmaz az összes költség azonban ennél jóval magasabb hiszen egy befogadó központ üzemeltetése havi több mint fél millió eurót tesz ki.

Azon túl, hogy a szerb kormányzat képtelen egyedül finanszírozni a menekültválság költségeit és eddig szorult helyzetéhez képest „csak” néhány millió eurót kapott, sikerült évtizedes, sosem behegedt sebeket is feltépni. A horvátokkal ismét majdnem teljesen összekülönbözött a szerb Kormány. Kereskedelmi és szállítmányozási embargó és egymásra mutogatás váltotta egymást az elmúlt hónapokban. A balkán két korábbi erős állama között ismételten hűvös lett a viszony. Egyikük uniós tag, másikuk az unióba tart.

4.11. Szlovénia gazdasága

Vizsgálatom következő területe a volt Jugoszlávia legkisebb, az államközösség lakosságának mintegy 1/11-ed részét kitevő, de az Unióhoz a közösségből először csatlakozó Szlovénia. Ez az ország volt a Jugoszláv erában a legproduktívabb, az össz GDP-nek az 1/5-ét adták és az export 1/3-át. Amikor 1991-ben gyakorlatilag puskalövés nélkül függetlenné vált, már relatíve prosperáló gazdaságot tudhatott magáénak és erős piaci kötődése volt a Nyugat felé is.

Elszakadása óta gyakorlatilag az összes nyugati és transzatlanti szövetségnek a tagja. Alapítója a Világ Kereskedelmi Szervezetnek, 1996-ban a CEFTA-ba is belépett, amit 2004. Május elsején az uniós csatlakozás követett. 2004 júniusában pedig már az ERM részese volt. 2007-ben vezette be az eurót, a tolár helyett.

A 2000-es évek gazdasági válsága erősen visszavetette a szlovén gazdaságot, többször is. 2009-ben a GDP /capita 7,9 százalékot esett, ami az Európai Unióban a balti államok és Finnország után a legerősebb esés volt. Egy lassú javulás után, ami javarészt az exportnak volt köszönhető a szlovén gazdaság ismételten recesszióba süllyedt 2011 utolsó negyedében. Ez leginkább a belső fogyasztás visszaesésének és az export növekedésének lassulásából következett. Szlovénia a legnagyobb mértékben az eurózóna országaiba exportál, a belső fogyasztás visszaesésének pedig a költségvetési kiadások

befagyasztása, a fiskális megszorítások, a gazdaság reformok megvalósításának bukása, a helytelen finanszírozás és az exportesés voltak az okozói.

Alapvetően a szlovén privatizációs politika az úgynevezett „belső privatizációra” épül. Vagyis az állami vállalatok és javak eladásakor a mindenkori belső tőkés keresletet tekintették előbbre valónak. Külföldi működőtőke esetében pedig az ország magáénak tudhat néhány nagyberuházást, bár ezek legnagyobbika 1997-re datálható, amikor is a Goodyear nemzetközi gumiabroncsgyár 125 millió dollárnyi befektetést vitt véghez.

A 2008-as év végére az országba áramló külföldi működőtőke meghaladta a 11,5 milliárd dollárt. A szlovén vállalatok hozzávetőlegesen 7,5 milliárd értékben fektettek be külföldön (*14. ábra*).

Az elmúlt években a költségvetés folyamatos deficitet mutatott. Ez nagyjából 650 millió dolláros tételt tett ki 1999 és 2007 között, ugyanakkor ez GDP 23 százalékát tette ki. 2008-ban enyhe szuficitet könyvelhettek el a szlovén pénzügyminisztériumban ennek mértéke 23,1 milliárd dollár volt. A kormányzati növekedés a GDP 38 százalékát tette ki. 2011 januárjában Szlovénia államadóssága ismeretlen volt, az adott időszak utolsó a Szlovén Statisztikai Hivatal által publikált mértéke 19,5 milliárd euró vagyis a GDP 54,2 százaléka volt, ezt 2010 szeptemberében adták közre.

A pénzügyminisztérium 2011 januári jelentése szerint valamivel 15 milliárd euró alatti volt az eladósodottság, ami GDP arányosan 41,6 százalékot jelentett. Az egyik szlovén pénzügyi lap a Finance számításai szerint a 2011 januári adósságadat 22,4 milliárd euró volt, ami a GDP 63 százalékát tette ki és ezzel a szlovén államadósság átlépte az unió által megszabott bővös 60 százalékot. A számháborúnak a Szlovén Számvevőszék vetett véget, amikor 2011. január 12-én visszautasította a Pénzügyminisztérium által publikált adatot és lemondásra szólította fel Franc Križanič pénzügyminisztert (*15. ábra*).

14. ábra: A szlovén GDP alakulása (Világbank, Trading economics)

15. ábra: A Szlovén államadósság a GDP arányában
(Szlovén statisztikai hivatal, Trading economics)

Jelen pillanatban a szlovén államadósság több mint 34 milliárd euró, ami a GDP 77 százalékát teszi ki.

2014-ben a Szlovén gazdaság 2,6 százalékos növekedést produkált. Ebben az eredményben is az erős export dominált, ami 2014 utolsó negyedében 8,4 százalékos növekedést mutatott az előző év azonos időszakához képest.

Ez is azt mutatja, hogy Szlovénia mennyire export orientált ország és, hogy mennyire tudott nyereséget kovácsolni az eurózána feltámadásából csakúgy, mint az EU infrastruktúrális pénzügyi alapjaiból és a kormányzati költsékből, ami 1,2 százalékkal

növekedett a 2014-es év utolsó negyedében. Ez volt az első növekedés 4 év alatt, egy rigid megszorító programot követően.

Ugyanakkor a GDP növekedés lassulására számítanak az elemzők a 2015-ös évre vonatkozóan, egyrészt a kevesebb és kevésbé rendelkezésre álló uniós források, másrészt viszont az export lassulása miatt. A személyes vagy lakossági fogyasztás stagnálását várják a szakemberek, miközben a kormányzat a deficitcsökkentést célozta meg maga elé a 2014-es 5,5 százalékról 3 alá, 2015 év végére. A növekedés 2 százalék körül lehet, a munkanélküliség pedig 10 százalék körül a különböző előrejelzések alapján.

A 2016-os előrejelzések a növekedést folytatását mutatják. 2,5 fél százalék a konszenzus.

4.12. Montenegro gazdasága

Montenegro Koszovó után a balkáni térség a legfiatalabb állama. 2006-ban népszavazás útján vált ki az állam Szerbiából. A Szerbiától való különválást Montenegro esetében nem támasztotta alá a nemzetiségi arányok megoszlása, mint a koszovói esetben. Az ország lakosságának 43%-a vallja magát montenegróinak, 32% szerb, 11% bosnyák, illetve muzulmán, 5% albán, és 1% horvát nemzetiségű.

A montenegrói gazdaság egyik különlegessége, hogy annak ellenére, hogy az ország nem tagja az Európai Uniónak, és valójában nem is áll közel a csatlakozáshoz, a hivatalos pénznem mégis az euró. Az euró önkényes bevezetése alapvető táptalaja az ország fejlődő turizmusának. Nem csak itt mutatható ki a közösségi valuta kedvező hatása, hanem a befektetések körében is. Ezek elsősorban a távközlés, a turizmus és az ingatlanpiaci szektorokat érintő beruházások.

Montenegro gazdaságát a 2006-os kiválás utántól elemezhetjük csak. Gyakorlatilag rögtön a kiválás után fogadta el a kormány a 2007-2008-ra szóló gazdasági és fiskális programot, amelynek deklaráltan adósságcsökkentés volt a célja. Montenegro 2007- ben az IMF és a Világbank tagja lett. A Világbank által felrajzolt stratégia a munkaerő piac megreformálására, és az életszínvonal javítására koncentrált.

4.12.1. Montenegro költségvetése

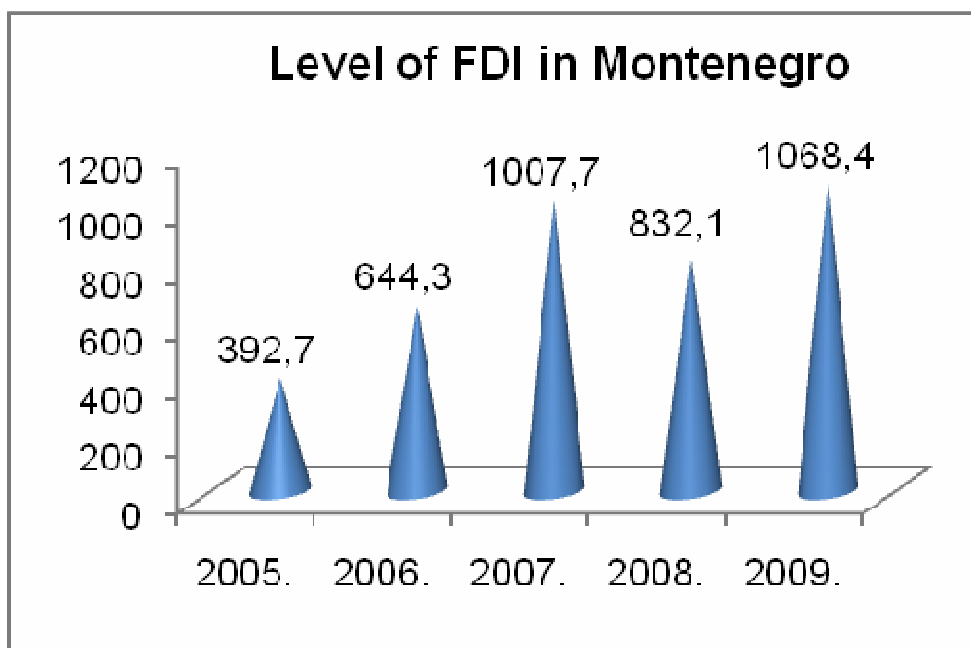
A 2007-es költségvetés 7 százalékos szufficittel zárt Ennek oka a vártnál jelentősen magasabb ÁFA, vállalati, illetve személyi jövedelemadó bevétel volt. Ugyanakkor a kiadási oldalon is növekedés volt tapasztalható, különösképpen az állam szektor

bérezésében. A kormány a 2007 októberéig termelődött többletet többek között a külföldi eladósodás csökkentésére, a közalkalmazottak bérének emelésére, és a beruházások növelésére csoportosította át.

A montenegrói költségvetés közkiadásai nőttek 2007-ről 2008-ra. Míg 2007-ben a GDP 41 addig 2008-ban már 44 százalékát jelentették a közkiadások. Ez a folyamatos emelkedés a kiadási oldalon komoly problémába torkollott 2009 elejére, amikor a globális gazdasági válság hatására jelentősen csökkentek a fiskális bevételek. Ennek ellenére, a kormány reakciói elég gyorsak voltak ahhoz, hogy a kiadások visszafogásával egy a GDP 0,4%-át kitevő többletet érjenek el 2009 első felére.

Az év közepére, júliusban azonban szükség volt a költségvetés kiigazítására, annak érdekében, hogy az egyébként várhatóan megjelenő hiányt a lehető legalacsonyabb szinten sikerüljön megtartani. Ez a GDP 2,6%-ára sikerült végül, részben közalkalmazotti bérek lefaragásával, részben pedig a beruházások visszafogásával. Ezen kívül állami tulajdonok értékesítésével is sikerült a kormánynak plusz bevételre szert tennie, hogy tovább enyhítse a költségvetésre nehezedő nyomást.

Az energiaszolgáltatás, és a külföldről származó kölcsönök területén sikerült további kiadásokat megtakarítani, illetve bevételeket szerezni. A 2009-es hiány végül a GDP 5,9 százaléka, a 2010-es pedig 3,7 százaléka volt. A több mint két százalékos hiánycsökkentés a kormány kiadáscsökkentésének és válságellenes politikájának volt köszönhető. A 2011-es hiány a várakozások szerint 3,4 százalékos volt (16. ábra).

16. ábra: A külföldi működőtőke alakulása (Montenegrói Pénzügyminisztérium)

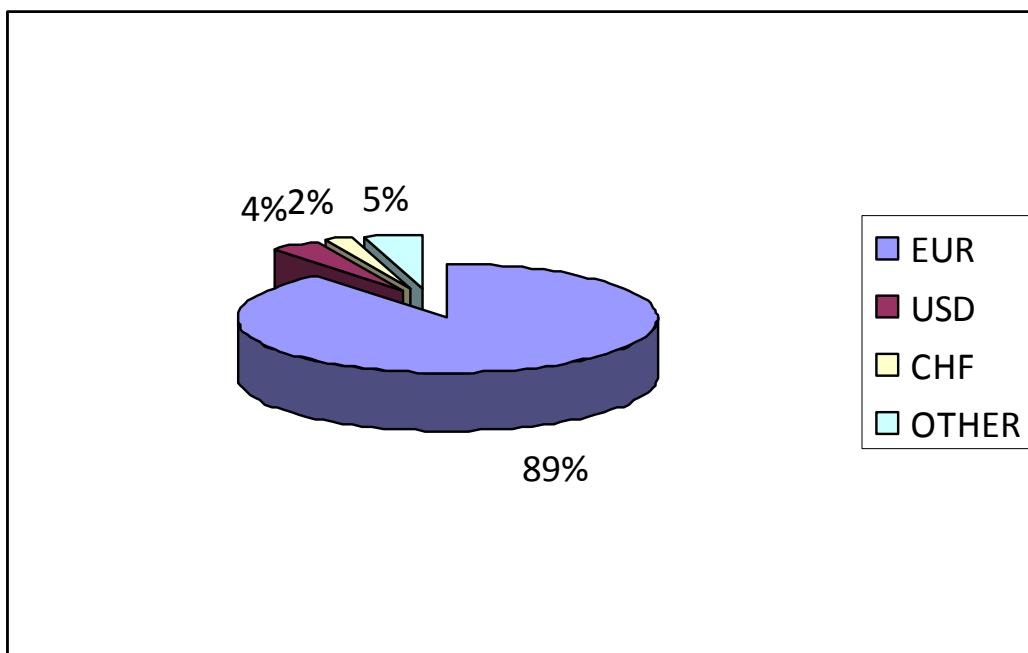
4.12.2. Montenegro adósságállománya

Montenegro államadóssága 2006 óta csökkenő képet mutat. 2007-re a GDP 32,4%-ára csökkent le az adósságállomány, annak köszönhetően, hogy a pénzügyi eredményekből származó tartalékok lehetővé tették a visszafizetések hamarabbi átutalását (4. melléklet). A következő évre azonban mintegy 3%-al nőtt az adósság szintje, a lakosság jelentős eladósodása miatt. A Kormány csökkenteni próbálta az adósságot, ám ezek nem bizonyultak elegendőnek.

Az intézkedés sor egy alapvetően növekedés elősegítő csomagot takart, amely az adómérték csökkentésén alapult. Ellentétben sok más országgal ez a várakozás beigazolódott, hiszen az adók mértékének csökkentése valóban az adóbevételek növekedését okozta.

Az államadósság 2008-ra 26,8 százalékra csökkent, ám a 2009-ben a válság elérte Montenegrot is és az adósság mértéke visszahízott a 37%-os szintre. Ebből a külsőadósság 22,7 százalék a belső pedig 14,3 százalékos volt a bruttó hazai összterméket tekintve. 2010-re sem változott a helyzet az államadósság elérte a 42 százalékot. Az adósság összetételében az figyelhető meg, hogy a belső adósság 11,8 százalékra csökkent az előző évihez képest a külső adósság azonban 30,2 százalékra hízott a GDP arányában (5. melléklet).

A külső államadósság közel 90 százaléka Euróban, 4 százaléka dollárban és alig két százaléka pedig svájci frankban volt. 2011 év végére az államadósság mértéke tovább növekedett a bruttó hazai össztermék 45,3 százalékát tette ki. A belső adósság ráta ismételten nőtt 12,8 százalékát tette ki a GDP-nek, míg a külső adósság 32,5 százalékos volt (6. melléklet). Az még mindig elmondható, hogy Montenegro államadóssága gyakorlatilag minden gond nélkül teljesíti a maastrichti kritériumokat még úgy is, hogy az elmúlt három évben folyamatos emelkedés mutatkozik az állam adósságában (17. ábra).

17. ábra: Az államadósság megoszlása devizanemek szerint
(Montenegrói Pénzügyminisztérium)

4.12.3. Gazdasági növekedés

2006-ban a GDP 6,5%-kal nőtt, ez a növekedés pedig leginkább az idegenforgalomba, és az építőiparba beáramló, nagyrészt külföldi tőke segítségével végrehajtott fejlesztéseknek volt köszönhető. 2007-re ez a trend folytatódott, a GDP bővülés megmaradt. Ebben az évben a gazdaság lendületesen növekedett, a GDP 8%-kal nőtt, leginkább a beáramló külföldi tőke, és a tovább erősödő belföldi kereslet hatására. 2008-ban a gazdasági növekedés már „csak” 6,9 százalékos volt.

A válság évében 2009-ben Montenegró gazdasága visszaesett és egy -5,7 százalékos zuhanást produkált. A következő évre magához tért az ország és egy biztató, ámbar az előző évekhez mért szolid sikert tudhatott magáénak 1,1 százalékos pozitív mérleget. A lassú gazdasági növekedés megmaradt 2011-re is, amikor 1,8 százalékos pozitív mérleggel fejezte be az ország az évet (28. táblázat).

28. táblázat: Makroindikátorok (Montenegrói Pénzügyminisztérium)

	2007	2008	2009	2010
GDP in current prices - (mil€)	2,807.9	3,085.6	2,980.967	3,023.000
GDP per capita in current prices (€)	4,484	4,908	4,720	4,801
Real GDP growth in %	10.7	6.9	-5.7	
Industrial production growth rate (%) ø2000	0.10	-20.0	-32.2	
Manufacturing industry (growth rate in %)	9.30	-11.3	-38.6	
Production of electricity, gas, water growth rate	-27.40	31.9	-2.4	
Stone and coal excavation (growth rate in %)	1.50	17.7	-65.5	
Inflation-CPI (%)	4.2	9.2	3.4	0.5
Number of tourists	1,150,000	1,188.116	1,207.694	
Total income from tourism (in mil.€)	480.00	590.000	597.00	
Employed	159.223	163.069	169.859	
Unemployed rate (in %)	11.92	10.74	11.42	
Unemployed	31,845	28.366	30.169	
Number of pensioners	93,606	97,762	97.088	
Average wage (in €)	338	416	463	
Average pension (in €)	161.20	198.6	257	
Budget deficit/surplus (in mil.€)	178.25	-12.11	-106.42	-84.57
Budget deficit/surplus as % GDP	6.65	-0.39	-3.54	-2.80
Total deposit (mil €)	2,089.40	1,990.6	1,824.7	
Household deposit (mil €)	1,017.90	856.4	843.9	
Deposits by corporate sector(mil €)	644.40	589.5	510.1	
Total loans(mil €)	2,247.06	2,797.5	2,397.8	
Loans disbursed to households (mil €)	796.80	1,037.6	919.3	

4.12.4. A munkaerő piac

A munkanélküliség szintje nem nevezhető Montenegróban a térségben kiemelkedőnek. 2006-ban még 14,7% volt, de 2007-re 11%-ra csökkent, és ezzel már jobban állt Szerbiánál, illetve Horvátországnál is. A munkanélküliség általános értelemben, jóval magasabb érték volt az átlagosnál, és érdekes módon a regisztrált munkanélküliséggel szemben növekedést mutatott, 2005-ben 30% volt az előző év 27%-ához képest.

Ez az érték azonban azért nem egyértelmű, illetve azért ad torz értéket, mert a statisztikai hivatal számítási módszerei alapján nem tartalmazza azokat a munkavállalókat, amelyek részmunkaidőben, nem állandó munkát végeznek, vagy megbízások alapján esetenként végeznek munkát.

A fiatal lakosság körében jelenti a legnagyobb problémát a munkanélküliség, a 24 év alattiaknál ez az érték eléri a 60%-ot is, ami a képzési rendszer hiányosságait is megmutatja. 2007-től a gyorsan növekvő gazdaság számára olyan mennyiségű munkaerőre

volt szükség, leginkább a turisztikai, és mezőgazdasági szektorban dolgozó időszakos munkaerőre, amelyet az ország lakossága nem tudott biztosítani. Ennek oka a mobilitás hiányában is megtalálható. A hiányzó munkaerő részben külföldről, többnyire Szerbiából pótlódott. 2008 elejére a munkanélküliségi ráta 18%-ra csökkent, az év első felében pedig az előző évhez képest a foglalkoztatás 6%-os növekedést mutatott, ami mindenképpen kedvező előjelként volt tekinthető a gazdaság állapotát illetően.

Mindezek azonban a válság begyűrűzését megelőző adatok. Azonban bár a tendencia lassult, a válság sem viselte meg úgy az ország munkaerőpiacát, mint arra előzetesen számítani lehetett. A munkanélküliségi ráta ugyanis tovább csökkent 3%-kal 2009-ben is, és eközben további 5%-kal nőtt a foglalkoztatás. Továbbra is fenn állt azonban az a tényező, hogy a hazai munkaerő egyenetlen eloszlása és az alacsony mobilitási képesség miatt az ország rá volt szorulva a szezonális, külföldről, főleg Szerbiából érkező munkaerőre.

A foglalkoztatottság növekedésében is megfigyelhető a szolgáltatások jelentősége, ugyanis a legtöbb új munkahely ugyanúgy szintén a szolgáltatási szektorban keletkezett, ahogy a termelés bővülése is. Megfigyelhető volt továbbá a külföldről érkező bevándorló munkaerő, és a helyi munkaerő kicserélődése ezekben a szektorokban. Túlzottan nagy arányban van a montenegrói munkaerő az adminisztrációban, illetve állami vállalatoknál foglalkoztatva, ami csökkenti a termelő ágazatok versenyképességét.

A 2009-es munkanélküliségi ráta 19,1 százalékos volt, ami 6 tized százalékkal jobb, mint a következő évben, vagyis 2010-ben. A 2010-es évben ugyanis 19,7 százaléka az aktív lakosságnak maradt munka nélkül. A 19,7 százalékos adat a 2011-es évben is maradt. Az azonban elmondható, hogy ha Montenegró elmúlt hat évét vetjük össze egymással, akkor 2006 és 2012 között 10 százalékkal csökkent a munkanélküliség.

4.12.5. *Montenegró és a válság*

2006-ban az egykori Jugoszlávia felbomlásának egyik utolsó elemeként egy új kis ország alakult az államszövetség romjain. Montenegró, mely az új évezred elejéig jelentéktelen balkáni periféria volt, távol minden hatalmi központtól, ígéretes rajttal indított. Pótolnivalóból persze nem volt hiány, ám a szárnyaló gazdasági növekedést csak a világgazdasági válság tudta megtörni. Igaz, ez a törés elég drasztikus volt, a montenegrói kormány azonban délies optimizmussal állt neki az akadályok elhárításának.

A Montenegrói Köztársaság területe sosem tartozott a régió élvonalába, elzártsága hosszú évszázadokra a fejletlen államok sorsára kárhoztatta. A jugoszláv időkben is meglehetősen periférikus helyzete, a '90-es évek délszláv háborúiban a „vesztes” oldal támogatása nem sok jót ígért a függetlenség felé igyekvő országnak. Montenegró, bár 2006 óta független állam, mai napig nyögi ennek súlyát, bár ez nem mindig tűnik elsőre egyértelműnek.

Az ország nem rendelkezik számottevő iparral, külkereskedelmi mérlegei rendre deficitet mutatnak, természeti erőforrásai korlátozottak. Területe, lakossága igen kicsi. A 11 ezer négyzetkilométeres Montenegróban mintegy 650 ezer ember él. Gazdaságpolitikai mozgásteret behatárolt, ugyanis saját devizapolitikája sincs: a fekete hegyek országa az első világháború óta nem bocsát ki pénzt. 1999-ben a válságok és inflációk által megtépzott hírnevű jugoszláv dinárt német márkára cserélték, majd az euró 2001-es készpénzforgalomba állítását követően az európai közös valutára váltottak.

Az ország tehát erősen kötődik az európai trendekhez, ám azokra semmilyen befolyással nem rendelkezik, hiszen névleg nem tagja, nem is lehet tagja az eurózónának.

Montenegró kormányának irányítását 2010-ben vette át az Európa legfiatalabb miniszterelnökének számító Igor Lukšić. Az ifjú politikus rovott múltú elődje, Milo Đukanović távozása után egyfelől annak örökségét folytatta, másrészt új célokat tűzött ki országa számára. Lukšić országát az gazdasági visszaesés a Balkánon a legmagasabb, 5,7 százalékos volt (reál GDP). Az akkori elemzések azonban még optimistán látták a jövőt. Arra számítottak, hogy az ország hamar kilábalhat a válságból, a következő évre azonban nyilvánvalóvá vált, hogy ez még jó ideig nem várható.

Az ezt követő időszak sem tartogatott túl sok jót a kis köztársaság számára, hiszen a gazdaság stagnált, 2010-ben mindössze 1,1-os reál GDP növekedést mutatott. Igaz, ezzel egy időben az infláció csökkent és 3-3,5 százalék körül stabilizálódott. Komolyabb problémát jelentett és jelent mai napig azonban az növekvő államadósság, mely 2007-ben még csak a GDP 27,5 százalékát tette ki, 2009-ben már a 29 százalékát, a válság hatására azonban még meredekebb emelkedésbe kezdett. 2011-ben az ország adóssága már a GDP 45 százalékát tette ki. Ez mintegy 15 százalékkal volt magasabb a Montenegrói Központi Bank (Centralna Banka Crne Gore) előzetes jóslatainál. Aggodalomra adhat okot, hogy az adósság növekedése továbbra sem állt meg.

2011 végén Montenegró külső adóssága számszerűen 1,46 milliárd euró volt, a régió második legmagasabbja, míg a bruttó össztermék 3,17 milliárd euró volt. A költségvetési hiány 81,5 millió eurót, a GDP 2,5 százalékát tette ki. A terveknek megfelelően alakult

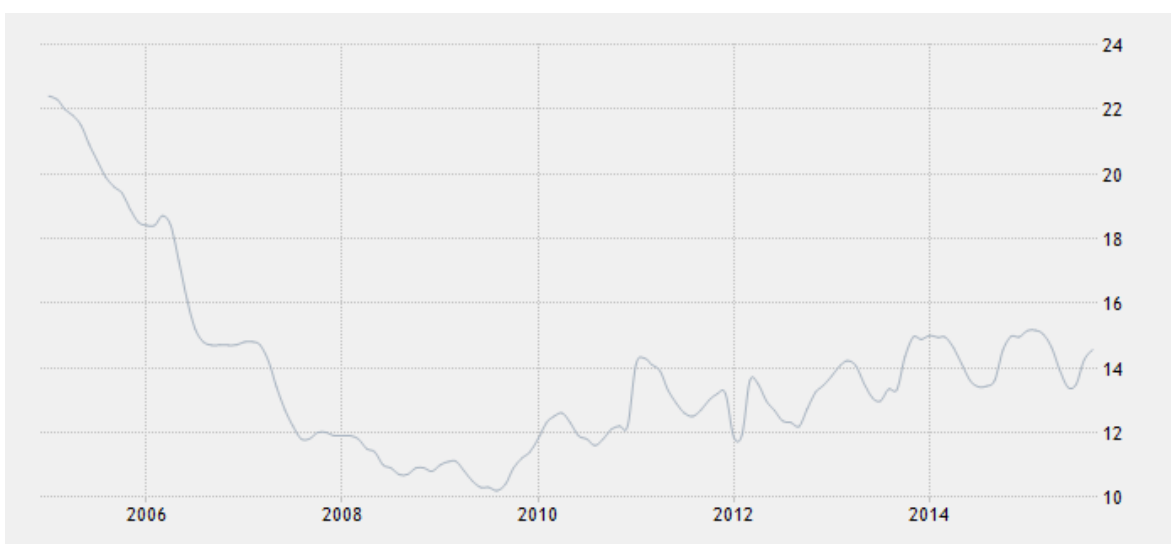
azonban a gazdasági növekedés, de ez így is csak 2,5 százalékot jelentett reálértéken. Ez európai mércével mérve nem kirívó, de kétségtelen, hogy a függetlenség kikiáltását követő időszakhoz képest erős megtorpanást jelez.

A stabilizáció érdekében a kormány az év közepe óta tárgyalta a Világbankkal 59 millió euró fejlesztési hitelről, az idei évtől azonban a VB végül 85 millió euró folyósítását kezdi meg a kis balkáni köztársaság számára. A hitelből elsősorban a bank- és finanszírozási rendszert akarják megreformálni. Bár Montenegró 2007 óta tagja az IMF-nek is, a valutaalaptól való hitelfelvétel lehetőségét az ország közgazdászai nem tartják valószínűnek. Ebben az is közrejátszik, hogy a Montenegró nem szeretné vállalni az IMF megnövekedett befolyását és az általa támogatott, a szociálpolitikát háttérbe helyező szemléletet. Az ország ugyanis komoly szociális, társadalmi problémákkal is küzd.

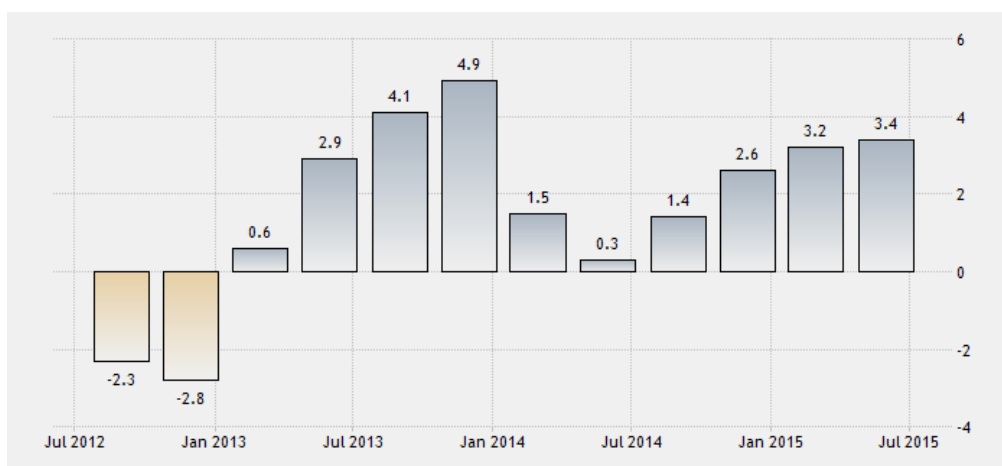
4.12.6. Montenegró napjainkban

A 2012-es év mély recesszióba taszította a kis országot. A gazdasági növekedés 2,5 százalékos mínuszt mutatott, a munkanélküliség 12 százalék körül tetőzött (18. ábra).

A 2013-as év már növekedést hozott a gazdaságban. 3,3 százalékkal gyorsult a Montenegrói növekedés. A munkanélküliség azonban növekedést mutatott (19. ábra).

18. ábra: A munkanélküliség alakulása (Montenegrói Statisztikai Hivatal)

19. ábra: A gazdasági növekedés alakulása (Montenegrói Pénzügyminisztérium)

A volatilitás nem állt le 2014-ben sem, amikor a Montenegrói gazdaságnak ismételten sikerült lelassulnia és bár még így is pozitív előjelű volt a növekedés, az azért egy 1,1 százalékot jelentett. Az ipari termelés lelassult és egyedül csak a turizmus tudott erős növekedést produkálni. A két fő exportcikke az országnak, vagyis az alumínium és az áram, miután valahol mind kapcsolatban az olajárakkal, meglehetősen sebezhető a növekedés szempontjából. A 2014-es év végén az államháztartási hiány tekintetében javulás állt be, hiszen az a GDP arányában 0,7 volt, szemben az előző évi 3,7-tel.

A montenegrói gazdaságra, illetve a növekedésre két veszélyforrás leselkedik. Az egyik egy több mint 400 millió eurós kötvény lejáratát (ennek összege a GDP 10%-ának fele meg) valamint az autópálya építését. A sztráda építése a GDP 20 százalékát teszi ki, bár a montenegrói kormány már megállapodott az építés 80 százalékos finanszírozásáról a kínai Eximbankkal. Mindezek ellenére is az Európai Bizottság 3 százalékos növekedéssel számol Montenegro esetében 2015-ben és 3,7 százalékkal, egy évvel később.

Nem ennyire kedvezőek a kilátások a belpolitika terén. 2015 októberében a feldühödött ellenzék és szimpatizánsai folyamatos tüntetéseket tartottak a podgoricai parlament előtt, ahol azt követelték, hogy a veterán miniszterelnök Milo Djukanovic mondjon le és tartsanak előrehozott választásokat. A miniszterelnök 20 éve van hatalmon. A tüntetések elveszítették békés mivoltukat és egy eszkalálódó belpolitikai válságot vetítenek elő.

5. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A volt Jugoszlávia tagállamainak vizsgálata után kijelenthető, hogy bár az akkori időben, vagyis Jugoszlávia létezésének idején maga az államszövetség mind gazdaságilag, mind politikailag és persze katonailag is az erősebb nemzetek közé tartozott, darabjaira hullva minden egyes része gyengeségeket mutat. Még a két, gazdaságilag az államszövetségben a legerősebbnek tekintett állam sem tudja a stabilitást hozni függetlenként, európai, uniós államként.

Horvátország gazdaságának bemutatásakor a volt Jugoszláviától a 2015-es évig megfigyelhető volt néhány pozitív momentum is például a foglalkoztatottság terén, de azt ki kell jelenteni, hogy a 2008-as gazdasági világválság előtt is krízis helyzetben volt a horvát gazdaság, amely gyakorlatilag 1980 óta, vagyis 30 éve tart.

Horvátország egy kicsi, majdnem jelentéktelen ország, amelynek semmi hatása nincsen a világgazdaságra, akinek egyetlen opciója, hogy izolált maradjon vagy szálljon be és arra törekedjen, hogy a saját erőforrásait a számára legelőnyösebb módon felhasználja, megérezvén a világ trendjeit az elkövetkezendő években, mint ahogy néhány más ország is.

A hosszú távú növekedés sosem keletkezett valamiből spontán módon, az a szándékos kormányzati tettek következménye. Az unión belüli változásoknak azonnali hatása van a horvát gazdasági változásokra és a gazdaság struktúrájára.

Horvátország jövőjére vonatkozóan számos kérdés és lehetőség merül fel.

Az egyik ilyen, ami befolyásolja a jövőről alkotott képet az INA jövője. Az INA nem csak a legnagyobb horvát vállalat, de ez generálja a legtöbb profitot, fizeti a legtöbb adót és ugyanakkor az egyik legnagyobb munkáltató is.

A másik fontos tényező az energiafüggőség kérdése. Miután a Nabucco ügye sem mozdul, az oroszok pedig leállították a Déli Áramlatot, nagyon sok kérdés maradt nyitva az energiafüggőség, és az ehhez, vagyis az ellátáshoz kapcsolódó munkahelyteremtés terén.

Horvátország jövőjét erősen befolyásolja a munkaerő szabad áramlása is. Ennek, mint ahogy azt a disszertációban már kifejtettem hosszú tradíciója van Horvátországban, csakúgy, mint a volt Jugoszláviában. A szocializmus ideje alatt ugyanis, nem kevesebb, mint 400.000 dolgozott külföldön. Abban az időben még hazautalták a bérüket részben vagy egészben Jugoszláviába. A jövőben, az unióban ez nem fog megtörténni, tehát a

költségvetés nem fog annyi devizát kapni külföldről, mint a 70-es, 80-as években. Emellett az unió, az unió munkaerőpiaca is nagyon attraktívvá válik, válhat majd a horvát fiatalok számára, akik jól képzettek és beszélnek nyelveket is.

Fontos kérdés az is, hogy Horvátország mennyire és hogyan fogja felhasználni a rendelkezésére álló uniós pénzeket, illetve, hogy azzal hogyan bánik majd. Nehéz és fájdalmas kérdés a horvát vidéki emberek számára, hogy mi fog történni a mezőgazdasággal és az iparral.

A piacnyitással a horvát vállalatok és parasztok óriási kihívás elé néznek. A mezőgazdasági szektor a vesztes ágazatok között lehet, ezt egyébként az összes „frissen” csatlakozott állam elmondhatja magáról. Az uniós szubvenciók nem olyan mértékűek, mint a korábban csatlakozott országok esetében, ez pedig megemelheti az árakat, miközben az egységes piacnak köszönhetően a horvát boltok polcai roskadoznak a külföldi termékektől.

Horvátország, mint volt jugoszláv és jelenlegi Uniós tagállam magára utalva, egy rossz állapotban lévő sebezhető gazdasággal és a pillanatnyi politikai sikerért minden jószomszédi viszonyt megszüntető államvezetés mellett nem a győztes oldalon áll. A pillanatnyi fellángolások és a gazdaság időszakos jó teljesítése nem változtatja meg a horvát gazdaság egészét sújtó alapvetően strukturális félreirányítás hibáit.

Nem sokban tér el a horvát példától Szlovénia sem. Bár a legkevesbé jugoszláv, jugoszláv tagállam él-tanulóként kettésével véve a lépcsőfokokat jutott el az Európai Unióba, majd nem sokkal később bevezette az eurót.

Ugyanakkor a szlovén gazdaság is nehéz helyzetbe került, ami hol recesszióba taszítja és az IMF és a Valutalap felé irányítja az országot, hol pedig növekedést generál. Látszik az is, hogy egy mesterségesen létrehozott ország két vezető állama önmagában sokat nem ér. Nem áll meg a lábán. Szlovéniába is a bankrendszer tönkremenetele és a strukturális reformok hiánya miatti fundamentális problémák gyakorivá tették a kormány és miniszterváltásokat.

Szerbia, mint az állam konglomerátum feje és legfőbb haszonélvezője, Jugoszlávia felbomlása óta nem talál magára.

Nem csak a területe jórészt veszítette el hosszú és véres háborúk alatt, hanem saját renoméját is tönkretéve, még a békeidőkben, 2006-ban és később is veszített területéből és ennél fogva súlyából is. Ez a gazdaság is önmagában életképtelen, többször is az IMF és a Világbank infúziójára volt szüksége ahhoz, hogy életben maradjon.

Sok tekintetben ugyan közeledik Belgrád Európa felé, úgy tűnik, hogy néhány évnek még el kell telnie addig, amíg nem csak az uniós delegáció és néhány civil szervezet homlokzatán lobog majd a kék színű csíkos zászló.

Nyitott kérdés továbbá, hogy a botrányosan hamisító görög, a vártnál sokkal gyengébben teljesítő horvát gazdaság és a gazdasági mutatóiban módszeresen liftező Szlovénia után, az Európai Uniónak mikor lesz megint szüksége egy gyenge lábakon álló, de magát jó zsoldosként feltüntető tagállamra.

Montenegró sajátos helyzetben van. Kis ország, amely ha okosan kihasználja a görög szigetek és partok, menekülteknek való kitettségét, akár még rekordmértékű turistát is magáénak tudhat. Bár a montenegrói gazdaság is erősen hullámzó teljesítményt nyújt, mégis jelenleg stabilitási gondokkal nem küzd. Küzd viszont mással helyette. Egy kezdődő belpolitikai válsággal, egy rettenetes kitettségnél Kína és a más hitelezők felé és küzd egy néhány évvel ezelőtti örültnek tűnő ötlet – az euró bevezetésének – következményeivel.

Ezek alapján az a hipotézis beigazolódott, hogy a volt Jugoszlávia tagállamai az államszövetség felbomlása után képviseljenek bármilyen erőt is a szövetségi államrendszerben, önmagukban képtelenek stabil gazdaságokat alkotni hosszútávon.

Az összes vizsgált tagállamról elmondható, hogy alapvetően híján vannak a strukturális reformok iránti politikai akaratnak és fiskális és monetáris kérdésekben sem mindig a helyes vagy elvárható utat követik.

Az is világossá vált, hogy még a legnagyobb előnnyel induló országok is képesek elveszíteni előnyüket és visszafejlődni éveket, miközben a külső környezeti változások ezt nem indokolják.

Az a hipotézis is bizonyítottnak látszik, hogy a korábbi államszövetséget fenntartó országok nem képesek eltartani saját magukat és illetén módon a GDP arányos költségvetési hozzájárulásukat sem tudják arányosan továbbvinni Jugoszlávia felbomlása után.

Ennek okai, hogy az ipar több területen is visszafejlődött, a mezőgazdaság nem teljesít úgy, ahogy korábban és egyedül a turizmus az, ami úgy, ahogy sikeresen helyt áll még a mai napig is. Ezeken kívül azonban egyik korábban prosperáló területen sem teljesítenek jól a vizsgált gazdaságok a fentebb már említett pillanatnyi vagy rövidtávú időszakokon kívül.

A kutatás igazolja, hogy a volt Jugoszlávia korábbi tagállamai olyan kitettséget és olyan gazdaságpolitikai, politikai kultúrát hordoznak magukban, amelyek jelenleg alkalmatlanná teszik őket arra, hogy hasonlóan teljesítsenek, mint az államszövetségben.

Olyan hibák és hibás kódok épültek be tudat alatt is a rendszerbe, ami miatt mind az önfenntartás, mind pedig a rövid és középtávú stabilitás roppant sebezhető lesz.

6. AZ ÉRTEKEZÉS ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEI

1. Tudományos értékű a volt Jugoszlávia tagállamainak gazdaságpolitikai fejlődését egymással összehasonlító vizsgálata abból a szempontból, hogy az Európai Unióhoz való közeledésük vagy éppen tagságuk fényében miként is alakult Jugoszlávia megalakulásától kezdve gazdaságuk.
2. Az a megközelítés is új, hogy milyen hatások érték ezeket az országokat az államszövetség felbomlása óta, ezzel hogyan néztek szembe és mit tettek vagy nem tettek annak érdekében, hogy Európa felé nyissanak.
3. Új eredmény és a makrogazdasági folyamatok statisztikai elemzése során levonható következtetés, hogy két ország (Horvátország, Szlovénia) képes volt eltartani a teljes államszövetséget. Az önállóvá válást követően eltűnik, megszűnik a védőernyő és bár saját, szuverén döntéseket hoznak, azok attitűdje, hatása, határfoka és meghozataluk módjai, módszerei szoros összhangban vannak a múlttal, a szocialista Jugoszlávia szellemével.
4. Új megállapítás az is, hogy a különböző, az egyes vizsgált országokon kívül keletkező körülmények miként befolyásolják a gazdaság és gazdaságpolitika alakulását.

A 2014-es árhullám vagy a jelenleg is zajló migrációs válság, havi szinten több milliárd eurós terhet jelent az érintetteknek. Vannak olyan tényezők is, amelyek függenek az ország gazdasági és politikai állapotától is, ilyenek például a belső berendezkedés, az államhatalom, a kormánnyal szembeni türelem vagy türelmetlenség.

Minden volt tagállamban keletkeztek ilyen konfliktusok. Szlovénia esetében az idő előtti kormánybuktatás vagy minisztercsere,

Montenegro esetében a prosperáló podgoricai gazdaság azzal teszi tönkre magát, hogy belső ellentétek generálódnak egy olyan piacon és egy olyan országban, ahol két egymást követő év gazdasági növekedése között 5 százalékos különbség van.

5. Új tudományos eredmény a mélyinterjúk összegzéséből levonható következtések elemzése. Olyan civil szervezetek, döntéshozók és a nemzetközi szervezetek olyan képviselői válaszoltak kérdéseimre, akik a lehető legközelebb állnak a történésekhez és/vagy Ők alakítják azokat olyanná amilyenek.

A migrációs válság során kiderült, hogy az nem csupán pénzügyi terheket ró az országokra, de olyan politikai, külpolitikai helyzetet is előidéz, ami jelenleg – talán a diplomácia óvatossága miatt – egyelőre „csak” hidegháborús állapotokat idéz.

Ez különösen veszélyes olyan országok esetében, amelyek történelmi múltjukból eredően komoly ellentéteket hordoznak, és a mai napig területi viták mérgezik kapcsolatukat (Szlovénia, Horvátország),

A migrációs válság kihozta ezekből a nemzetekből a talán nem eltemetett, de valahova messze félretett aktív ellenállást a másikkal szemben és ez roppant veszélyes táptalaja a szélsőségeknek, mind politikai, mind kormányzati szinten, mind pedig a gazdasági bizonytalanságnak is.

6. Újszerű következtetés az is, hogy amennyiben a Balkán (és ide most Szlovéniát is kell érteni, ha nem is földrajzi, de történelmi és viselkedési múltja miatt is) nem tud szakítani az egymásra utaltság, a parazita jellegű túlélés módszerével (vagyis, hogy egy teljes államszövetség lóg két másik, őt eltartó államon) valamint nem szakít az évtizedes politikai és gazdasági hagyományokkal, akkor képtelen lesz hosszútávon sikert, sikereket elérni.

Az is igazolást nyert, hogy még a túlélés is megnehezül, akár az Unió és az Eurózána tagjáról, egy tagállamról vagy egy társult tagról, tagjelölti státuszban.

7. GYAKORLATBAN ALKALMAZHATÓ EREDMÉNYEK

A dolgozat tudományos eredményeinek többsége az elméleti alapvetések segítségével elvégzett elemzések és a gyakorlatban szerzett tapasztalatok összegzéséből származik.

A dolgozat eredményei a következő területeken hasznosíthatók:

- A Magyarország déli, dél-nyugati határain elhelyezkedő – az egykori Jugoszláviához tartozó – országok gazdasági-politikai állapotát szükségszerű folyamatosan figyelemmel kísérni, mivel közvetlen geopolitikai hatást gyakorolnak környezetükre.
- A kutatás rámutatott arra, hogy a jogilag történő önállóvá válás nem hozza magával a gazdaságilag megvalósuló önállóságot, így a történelmi tradíciók – rövidtávon – nem hagyhatók figyelmen kívül.
- Az Európai Unióhoz való csatlakozás (Szlovénia, Horvátország) nem hozza meg szükségszerűen a gyors gazdasági fellendülést, különösen akkor nem, folyamatos belpolitikai válságok, ellentmondások kísérik a folyamatot.
- Az Unión kívül maradt – de oda igyekvő – egykori tagállamok (Szerbia, Bosznia-Hercegovina, Montenegró, Macedónia, Koszovó) számára középtávon sem marad más megoldás, mint szövetségeseket találni, miután gazdasági-politikai lehetőségeik az önálló fennmaradást erőteljesen korlátozzák.

8. ÖSSZEFOGLALÁS (MAGYAR NYELVEN)

A volt Jugoszlávia második, vagyis 1945-ös megalakulásától kezdve erős ellentétek alakultak ki a tagállamok között különös tekintettel a gazdaságban betöltött szerepük illetve az ország költségvetéséhez való hozzájárulásuk és az abból visszajutott pénzösszegek tekintetében.

Az egyes tagállamok a nagy közös tortából egyenlőtlen arányban részesültek, ami egy idő után felerősítette a szeparatista törekvéseket.

Jugoszlávia felbomlásáig ezek a törekvések egyre-másra kaptak erőre, és a gazdasági függetlenségi törekvésekből valós nemzeti függetlenedési törekvések lettek.

Az államszövetség erőszakos szétbomlása és Belgrád hatalmának megrendülése ugyan tönkretette a tagállamok gazdaságát, ám a kilencvenes évek eleji függetlenségi törekvések megvalósulása után néhányan a helyes útra terelték gazdaságukat.

Szlovénia és Horvátország példaértékű fejlődésbe kezdett, ami a kétezres évek elejére, közepére megtorpant.

Szerbia gazdasága folyamatos leszakadást mutatott, míg Bosznia-Hercegovináé az ipar teljes lerombolásával végképp a partvonalra került. Montenegró folyamatos fejlődést produkált és az euró önkényes bevezetésével az európai gazdaság elfogadott szereplője lett, ami elsősorban turizmusának köszönhető. Egyre közelebb került Európához Macedónia is, Koszovó folyamatos viták táptalajává vált.

Az európaiság, az európai gazdasági közösséghez való csatlakozás minden volt Jugoszláv tagállam politikai retorikájában meghatározó szerepet tölt be.

Az értekezés az alábbiakat vizsgálta:

- Mennyire van közel Európa ezekhez az egymástól minden tekintetben elkülönülő és szerves egészet nem alkotó gazdaságoktól.
- Mennyire tekinthető a Nyugat-Balkán európainak gazdasági és politikai értelemben.
- Szüksége van-e a szlovén és a horvát példán tanulva Európának további – gondban lévő – gazdaságokra.

A Nyugat-Balkán, mint régió és, mint Magyarországgal javarészt szomszédos vagy közös történelmet viselő országok halmaza az elmúlt három évben kiemelt figyelmet érdemelt mind az Európai Unió, mind pedig Magyarország stratégiai, geo-és gazdaságpolitikai célkitűzéseiben.

Az értekezés főbb megállapításai:

- A volt Jugoszláviát, mint államszövetséget képes volt a szlovén és a horvát gazdaság eltartani és kvázi nettó befizetőként szolgálni 45 éven keresztül.
- A két ország a függetlenné válást követően nem tudja önmagát eltartani.
- A poszt-szocialista, nagyvonalú gazdaságpolitikai intézkedési metódus és hozzáállás a legkevésbé jugoszláv, volt jugoszláv tagállamokat inkább a balkán felé sodorja, mintsem Nyugat-Európa felé.
- Az uniós csatlakozás, mind Horvátország, mind Szlovénia esetében is csak rövidtávú és látszati sikereket hozott.
- A nem uniós tag volt jugoszláv tagállamok közül, a mesterségesen vezetővé tett és azóta folyamatosan területet és befolyást veszítő Szerbia minden úton és módon megpróbál Európa közelébe férkőzni.
- Montenegró az önkényesen bevezetett euróval és az unió tengerparti gazdaságainak valamint a kontrollálatlan külső tényezőknek köszönhetően potenciális turisztikai célponttá vált.

A volt Jugoszlávia tagállamainak vizsgálata után igazolható, hogy Jugoszlávia létezésének idején maga az államszövetség mind gazdaságilag, mind politikailag és persze katonailag is az erősebb nemzetek közé tartozott, darabjaira hullva azonban minden egyes része gyengeségeket mutat.

Az a hipotézis beigazolódott, hogy a volt Jugoszlávia tagállamai az államszövetség felbomlása után – képviseljének bármilyen erőt is a szövetségi államrendszerben – önmagukban képtelenek stabil gazdaságokat alkotni hosszútávon.

9. ÖSSZEFOGLALÁS (ANGOL NYELVEN)

From the second, the 1945 establishment of Yugoslavia strong oppositions could be traced between the member states based on their role played in the economy and on the amount of their contribution to the confederation's budget and on the amount of money they received from it.

Some member countries received much less than their contribution was and after a short period of time this set up separatist pursuits.

Until Yugoslavia's collapse these pursuits set up one after another and from the economical independence pursuits they became real national independence ones.

The violent collapse of the confederation and the jar of Belgrade's power ruined the member states' economies, but after the realization of the independence pursuits from the beginning of the nineties' some have driven their economies on the right track.

Slovenia and Croatia started an exemplary development which have stalled by the beginning of the 2000s.

Serbia's economy showed constant arrears while Bosnia-Herzegovina found itself on the sidelines with its totally ruined industry. Montenegro grew constantly and with the arbitrarily introduced Euro it became a member of the European economy, which was first and foremost generated by tourism. Macedonia is getting closer and closer to Europe, while Kosovo became a substratum of continuous debates.

Europeanness, the affiliation to the European economic community plays a big role in all ex-Yugoslavian member states's political rhetorics.

The thesis studied the followings:

how close is Europe to these in every respect distinct economies which are not forming an integral whole

how European is the Western-Balkans in economical and political means

is there a need in Europe for another economies who are experiencing constant hard times based on the Slovenian and Croatian example.

Western-Balkans as a region and as a set of countries who share border or part of history with Hungary gained accentuated interest in the past 3 years as main objective of the European Union's and Hungary's strategical, geo and economic policies.

Main findings of the thesis:

Slovenian and Croatian economies were able to support Yugoslavia as a confederation and serve it for 45 years as net contributors

the two economies are not able to support themselves after being independent

the post-socialist, generous methodology of measures and stance in economic policy could drive even the least Yugoslavian ex-Yugoslav member states to the Balkans rather than towards Europe

EU accession in both Croatia's and Slovenia's case brought only short-term and glossy success.

From the non-EU member state countries of the confederation Serbia which was artificially named as leader of the ex-Yugoslavia is constantly losing territory and influence but in the meantime tries to get closer to Europe in each and every possible way

Montenegro with the arbitrarily introduced Euro became a potential touristic target because of the EU's coastal economies and the uncontrolled external factors.

The member states of the ex-Yugoslavia we can state that during that time, the time when Yugoslavia existed the confederation either economically and politically and of course by military means belonged to the so-called stronger nations but after falling to pieces all of its parts are showing weaknesses.

The hypothesis became verified. The member states of Yugoslavia after the collapse of the confederacy no matter what force did they represent in the federal state, by themselves unable to build stable economies on the long-term.

10. IRODALOM

1. Armstrong, P., Glyn, A., Harrison, J.: 1984. *Capitalism since World War II: The Making and Breakup of the Great Boom*. Fontana, London.
2. Asch, J. B., Reichmann, C.: 1994. LITERATURE REVIEW ON THE ECONOMIC EFFECT OF EMIGRATION. [In: Asch, J. B. (szerk.) *Emigration and Its Effects on the Sending Country*.] Rand Corporation, Santa Monica.
3. Babic, M.: 2006. *Od dezinflacije u zaduženost: hrvatska privreda 1994-2004*. Binoza Press. 9. 1: 146-149.
4. Bajo, A.: 2006. *Proračunski sustav: ornament ili sredstvo upravljanja državnim financijama*. Institute of Public Finance, Zagreb.
5. Bellamy, J. A.: 2003. *The Formation of Croatian National Identity: A Centuries-old Dream*. Manchester University Press, Manchester.
6. Bergman, K.: 1990. Markovic Seeks to Keep Yugoslavia One Nation. *Christian Science Monitor*. 11. July (83. 192.): 6.
7. Bicanic, R.: 2004. *Ekonomska podloga hrvatskog pitanja*. *Financijska teorija i praksa*. 30. 4: 413-416.
8. Borbély T.: 2011. *Horvátország gazdaságpolitikai integrációja az Európai Unióba* [Bsc szakdolgozat]. WSUF, Budapest.
9. Central Bank of Montenegro.: 2005-2010. *Annual reports*. Studio Mouse, Podgorica.
10. Croatian Bureau of Statistics.: 1991-2014. *Statistical Yearbook of the Republic of Croatia, 1991-2014*. Croatian Bureau of Statistics, Zagreb. <http://www.dzs.hr/>
11. Central Intelligence Agency.: 2006-2011. *The World Factbook*. CIA, Washington, DC.
12. Croatian Academy of Sciences, Arts, Scientific Council for Economic Research and Croatian Economy, Zagreb, 11 April 2001
13. Croatian National Bank: 1996-2014. *Annual Reports*. Croatian National Bank, Zagreb.
14. Dalic, M.: 1999. *Utjecaj razine i strukture javnih rashoda na rast*. *Privredna kretanja i ekonomska politika*. 73. 1.: 122-159.
15. Development Strategy Office of the Republic of Croatia.: 2001. *Strategija Hrvatske za 21. stoljeće*. DSO, Zagreb.

16. Dragicevic, A.: 2003. *Znanost, obrazovanje i znanje u postmodernom razvoju Hrvatske, Zbornik radova Pristup strategiji ekonomskog razvoja Hrvatske*. Ekonomija/Economics, 10. 1.: 249-273.
17. Dragicevic, A.: 2000. *Znanstvena revolucija u funkciji tehnoloskih, ekonomskih i drustvenih promjena, Zbornik radova Uvijeti i izgledi ekonomskog razvoja Hrvatske pocetkom 21. stoljeca*. Ekonomija/Economics, 99. 4.: 169-186.
18. Druzic, G.: 2005. *Ekonomska politika poduzetnistvo*. HAZU, Zagreb.
19. Druzic, G.: 2004. *Hrvatska obratnica – stanje is perspektive hrvatskoga gospodarstva*. Golden Marketing – Tehnicka knjiga, Zagreb.
20. Druzic, G.: 2001. *Kriza hrvatskog goposdarstva i ekonomska politika*. Golden Marketing, Zagreb.
21. Druzic, G.: 2007. *Razvoj poduzetnistva u Hrvatskoj, u: Restrukturiranje gospodarstva u Hrvatskoj*. Faculty of Economics and Business, Zagreb.
22. Druzic, G.: 1990. *Utjecaj raspodjele na proces drustvene reprodukcije u SRH – Analiza razdoblja 1977. -1988. godine*. JAZU, Zagreb.
23. Druzic, I., Tica, J.: 2002. *Dinamika i kontraverze gospodarskog razvitka Hrvatske, Zbornik radova Stabilizacija – participacija – razvoj*. Faculty of Economics and Business, Zagreb.
24. Gallagher, T.: 1999. *Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States*. Europa Publications Limited, London.
25. European Commission. 2004. *Delivering Lisbon – Reforms for the Enlarged Union*. EC, Lisbon.
26. Friedman, M.: 1977. *Inflation and Unemployment (The 1976 Alfred Nobel Memorial Lecture) Occasional paper 51*. The Institute of Economic Affairs, London.
27. Frucht C. R.: 2005. *Eastern Europe: An Introduction to the People, Lands, and Culture*. ABC-CLIO, Santa Barbara.
28. Gelauf, G., Lejour, A.: 2006. *The new Lisbon strategy – An estimation of the Economic Impact of reaching five Lisbon targets. Policy and Economic Reform Papers*. European Commission, Brussels.
29. Gilles, B., -Michalski, A., Pench, R. L.: 1999. *Scenarios Europe 2010 – five possible futures of Europe*. EC, Brussels.
30. Haskin M. J.: 2006. *Bosnia and Beyond: The "quiet" Revolution that Wouldn't Go Quietly*. Algora Publishing, New York.

31. Horvat, B.: 2000. *Novi put – New Deal za Hrvatsku*, Ekonomija/economics, 7. 1. 87-127.
32. Horvat, B.: *Pretvorba i društveno vlasništvo*. Ekonomija/economics, 3.9. 429-441.
33. IMF World Outlook. 2007-2011. *Tensions from the Two-Speed Recovery: Unemployment, Commodities, and Capital Flows*. IWO, Washington.
34. Grgić, M.: 1997. *Globalizacija i liberalizacija hrvatskog financijskog sustava i gospodarski razvitak*. Institute of Economics Zagreb, 49. 2-3. 99-126.
35. Kiss, J.: 1994. *Debt Management in Eastern Europe*. Eastern European Economics, 32. 3. 52–75.
36. Kok, W.: 2004. *Facing the challenge, The Lisbon strategy for growth and employment*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
37. Kovács, J.: 2009. *Jugoszlávia gazdasági átalakulása [MSc szakdolgozat]*. Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Budapest.
38. Lampe, R. J., Russell, O. P., Adamović, L. S.: 1990. *Yugoslav-American Economic Relations Since World War II*. Duke University Press, Durham.
39. Massey D. S., Taylor J. E.,: 2004. *International Migration: Prospects and Policies in a Global Market*. Oxford University Press, Durham.
40. Messina A. M.,: 2007. *The Logics and Politics of Post-WWII Migration to Western Europe*. Cambridge University Press, Cambridge.
41. Ministry of Finance.: 1994-2004. *Annual Reports*. Ministarstvo Financija, Zagreb. <http://www.mfin.hr/hr/godisnjaci-ministarstva>
42. Ministry of Finance.: 1996. *Mjesečni statistički prikazi Ministarstva financija Monthly statistical review of Ministry of Finance*. Min. financija, 3. 14. 4-42.
43. Ministry of Finance.: 2008. *Mjesečni statistički prikazi Ministarstva financija: Monthly statistical review of Ministry of Finance*. Min. financija, 15. 7. 4-48. <http://www.mfin.hr/hr/mjesečni-statistički-prikazi>
44. Ministry of Finance of the Serbian Republic. 2007-2014. *Reports - bulletin, yearly reports*. Min. Finance, Beograd. <http://www.mfin.gov.rs/pages/issue.php?id=9131>
45. Statistical Office in Montenegro.: 2015. *Montenegro in Figures 2015*. Monstat, Podgorica. http://www.monstat.org/eng/publikacije_page.php?id=103
46. Statistical Office in Montenegro.: 2010-2012. *Monstat yearly reports*. Monstat, Podgorica.

47. Montenegro Investment Opportunities: 2011. *Montenegro Investment Opportunities Guide*. MIO, Podgorica. <http://www.montenegroinvestments.info/uploads/docs/Montenegro-investment-guide.pdf>
48. Ministarstvo finansija.: 2005-2014. *State Debt reports*. Min. finansija, Podgorica. <http://www.mif.gov.me/en/sections/state-debt/?pagerIndex=1>
49. Nestic, D.: 2000. *Visoka razina cijena u Hrvatskoj – neki uzroci i posljedice*. Hrvatska narodna banka izdaje sljedece publikacije, 1. 2. 3-36.
50. Nikic, G., 2003. *Gospodarski razvitak Hrvatske i konkurentnost na svjetskom tržištu*. Ekonomija/Economics, 10. 2. 299-318.
51. Nikic, G.: 2004. *Politika tecaja i strukturno prilagodavanje u hrvatskoj privredi, Privredna kretanja i ekonomska politika*. Ministry of Finance and the Institute of Economics, Zagreb.
52. Nikic, G.: 2003. *Tranzicija u Hrvatskoj – Deset godina stabilnosti tecaja i cijena*. Binoza Press: Faculty of Economics and Business, Zagreb.
53. Organisation for Economic Co-operation and Development: 1998-2008. *Economic Outlook* OECD, Paris <http://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-outlook>
54. Perišin, I., 2003 *Diskretna struktura fi nancijskih fenomena*. Ekonomija/Economics, 10. 2. 319-335.
55. Perisin, I.: 2000. *Financijski mehanizam i hrvatska zbilja*. Barbat, Zagreb.
56. Radosevic, D.: 2004. *Izlazna Strategija Hrvatske – Teze za novi model ekonomskog razvitka*, The engineering office, Opatija-Zagreb.
57. Radosevic, D.: 1996. *Ekonomski rast i izvoz, Privredna kretanja i ekonomska politika*. Ministarstvo financija, Ekonomski institut Zagreb.
58. Rueschemeyer M.: 1998. *Women in the Politics of Postcommunist Eastern Europe*. M.E. Sharpe, London and Armonk, New York.
59. Santini, G.: 2007. *Iluzija i stvarnost hrvatskog gospodarstva* RIFIN, Zagreb.
60. Santini, G.: 2000. *Neki indikatori u stanju hrvatske privrede na kraju tisucljeca*, Ekonomija/Economics, 2000. 1. 165 – 251.
61. Santini, G.: 2002. *Razlozi za osnivanje nacionalne poslovne banke*, Ekonomija/Economics, 2002. 4. 743 – 757.
62. Bahtijarević-Šiber, F., 1999. *Management ljudskih potencijala*, Golden marketing, Zagreb.

63. Bahtijarević-Šiber, F.: 2003. *Poduzetnistvo i rufovodenje*, Nase Teme, Zagreb, No. 11., 2854-2872
64. Sirotkovic, J., Druzic, G.: 2001. *Hrvatska gospodarska kriza i pravci zaokreta iz recesije u ekonomski razvoj*. Ekonomija/Economics, 2001. 1. 145-160.
65. Sirotkovic, J.: 2002. *Polazista za strategiju ekonomskog razvoja Hrvstke pocetkom 21. stojeca – Teze za raspravu*. Studies of the HAZU division for economic research, 1. 9. 1-22.
66. Somodi, A.: 2010. *A nyugat-balkáni országok gazdasági fejlődése az elmúlt 5 évben* [MSc szakdolgozat], Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Budapest.
67. Serbian Statistical Bureau.: 2012. *Statisticki Kalendar RS 2012 – SSB*, Beograd
68. Stiglitz, J.: 2002. *Employment, social justice and societal well-being*, International Labour Review, 141. 1-2. 9-29. <http://www.ilo.org/public/english/revue/download/pdf/stiglitz.pdf>
69. Stiglitz, J.: 2002. *Globalisation and its discontents* W. W. Norton & Company, New York.
70. Stiglitz, J., Hoff, K.: 1999. *Modern Economic Theory and Development*, The World Bank and Princeton University, New Jersey.
71. Tavcar, B., Zakotnik, I., Strnsnik, I., Kraigher, T.: 2007. *Scenarij gospodarskog razvoja Slovenije do leta 2030.*, Delovni zveski. 16. 8. 4-41.
72. Teichova, A., Matis, H.: 2003. *Nation, State, and the Economy in History*. Cambridge University Press, Cambridge.
73. The Government of the Republic of Croatia.: 2000. Program rada Vlade Republike Hrvatske za razdoblje 2000-2004 godine. Vlada Republike Hrvatske, Zagreb. <http://digured.srce.hr/arhiva/10/31637/Program%20rada%20Vlade%202000-2004.pdf>
74. The Government of the Republic of Croatia.: 2005. *Predpristupni ekonomski program 2005-2007*. Min. financija, Zagreb.
75. The Government of the Republic of Croatia.: 2006. *Predpristupni ekonomski program 2006-2008*. Min. financija, Zagreb. <http://www.mfin.hr/hr/pretpripristupni-economi>
76. Veselica, V., Vojnic, D.: 2004. *Quo Vadis Croatia*, Zbornik radova ekonomska politika Hrvatske u 2005. Inzinjerijski biro, Opatija-Zagreb. World Bank Group.: 2015. *Croatia Partnership Country Program Snapshot*. WBG, Washington, DC.

<http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/Croatia-Snapshot.pdf>

77. World Bank Group.: 1991. *World Development Report 1991, Statistical Annex, Tables 1 and 2*, WBG, Washington, DC.
78. Zdunic, S.: 2002. *Kriticna mjesta strukturne i stabilizacijske politike*. Ekonomija/Economics, 2002. 3. 415-428.
79. Zivic, D., Pokos, N.: 2004. *Demografski gubici tijekom domovinskog rata kao odrednica depopulacije Hrvatske 1991-2001*. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.

11. PUBLIKÁCIÓK AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN

DEBRECENI EGYETEM
EGYETEMI ÉS NEMZETI KÖNYVTÁR

Nyilvántartási szám: DEENK/7/2016.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Borbély Tamás
Neptun kód: Q0ITZJ
Doktori Iskola: Kerpely Kálmán Doktori Iskola

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvrészlet(ek) (1)

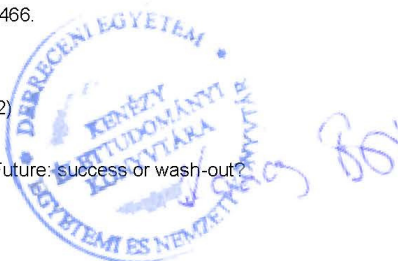
1. **Borbély T.:** Gyertyagyújtás előtt : Médiatámogatás a sportban.
In: A felsőoktatás szerepe a sportban, élsportban és az olimpiai mozgalomban, különös tekintettel a társasági adóból (TAO) támogatott sportágak helyzetére és a támogatások hasznosítására : továbbképzés és szakmai konferencia : Debreceni Egyetem Agrár- és Gazdálkodástudományok Centruma, 2013. november 7-8. : tanulmánykötet. /, Debreceni Egyetem GTK, Debrecen, 72-77, 2014. ISBN: 9789634737339

Magyar nyelvű tudományos közlemény(ek) hazai folyóiratban (3)

2. **Borbély T., Borbély A.:** Az EUfóriától az EUtanáziáig?
Polgári Szle. 11 (4-6), 525-547, 2015. ISSN: 1786-6553.
3. **Borbély T., Borbély A.:** Horvátország az Európai Unióban.
Gazd. Élet Társad. 1-2, 141-156, 2013. ISSN: 2060-7466.
4. Borbély A., **Borbély T.:** Gazdaság, sportmenedzsment, Olimpia.
Gazd. Élet Társad. 1-2, 136-142, 2012. ISSN: 2060-7466.

Idegen nyelvű tudományos közlemény(ek) hazai folyóiratban (2)

5. **Borbély, T.:** Croatia - the path from Yugoslavia to the EU: Future: success or wash-out?
Agrártud. Közl. 63, 5-8, 2015. ISSN: 1587-1282.
6. **Borbély, T.:** Sports financing in Croatia.
Apstract. 9 (1-2), 31-34, 2015. ISSN: 1789-221X.

Cím: 4032 Debrecen, Egyetem tér 1. □ Postacím: 4010 Debrecen, Pf. 39. □ Tel.: (52) 410-443
E-mail: publikaciok@lib.unideb.hu □ Honlap: www.lib.unideb.hu

További Közlemények

Magyar nyelvű közlemény(ek) hazai folyóiratban (1)

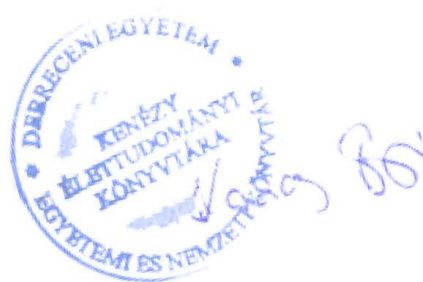
7. Borbély A., **Borbély T.**: A hazai nyugdíjrendszer sajátosságai és jellemzői.
Gazd. Élet Társad. 1-2, 164-175, 2011. ISSN: 2060-7466.

Magyar nyelvű absztrakt kiadvány(ok) (1)

8. Borbély A., **Borbély T.**, Szőnyi J.: Pilléres emlékeim, avagy hány fillér a két pillér?
Mo. Polit. Évkv. 23, 82, 2011. ISSN: 0864-7755.

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudományometriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2016.01.15.

12. FÜGGELÉK

1. melléklet: Az adóbevételek GDP aránya az EU országokban és Horvátországban
(ECD, Observer, March 2002, Eurostat and OECD Factbook 2006)

Ország	1965	1985	2000	2004	2006
Ausztria	34.7	41.9	42.9	42.7	43.4
Dánia	29.9	47.4	49.4	48.9	50
Horvátorsz.			44.1	40.4	40.2
Németorsz.	31.6	32.9	42.3	39.0	40.6
Svédorsz.	35.4	48.5	53.5	50.6	49.7
OECD	26.6	33.8	37.1	36.3	
EU 15	27.2	38.5	41.4	39.8	41.8

2. melléklet: A horvát emigránsok befektetéseinek körvonalai a befektetői országai szerint
(CPF performance report (1997), Zagreb)

Befektető ország	Érték német márkában	Százalékban	Horvát kunában
Németország	56,674,413	34,84	200,627,422.30
Chile	9,245,602	5,68	32,729,430.96
USA	25,853,200	15,89	91,520,328.00
Lichtenstein	14,000,000	8,61	49,560,000.00
Ausztrália	13,209,063	8,12	46,760,083.02
Kanada	5,632,444	3,46	19,938,852.44
Franciaország	6,885,693	4,23	24,375,354.13
Ausztria	5,475,429	3,37	19,383,018.42
Hollandia	3,565,300	2,19	12,621,162.00
India	1,787,600	1,10	6,328,104.00
Dél-afrika	510,000	0,31	1,805,400.00
Olaszország	450,000	0,28	1,593,000.00
Total	143,288,744	100,00	507,242,155.27

3. melléklet: Külkereskedelem Szerbia (Szerb Statisztikai Hivatal)

Év	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Export (mil. USD)	1.558	1.721	2.075	2.477	3.523	4.553	6.428	8.825	10.973	8.344	9.794	11.777
Import (mil. USD)	3.330	4.261	5.614	7.333	10.753	10.575	13.172	18.554	22.875	16.056	16.734	20.139
Kereskedelmi mérleg (mil. USD)	-1.772	-2.540	-3.539	-4.856	-7.230	-6.022	-6.744	-9.729	-11.902	-7.712	-6.939	-8.362
Export/Import (%)	46.8	40.4	37.0	33.8	32.8	41.1	48.8	47.6	48.0	52.0	58.5	58.5

4. melléklet: FDI Montenegro (Central Bank of Montenegro)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
FDI beáramlás (mil €)	392.7	644.3	1007.7	832.1	1.068.4	552.12

5. melléklet: Montenegro államadóssága (Montenegrói Pénzügyminisztérium)

Év	Adósság	Adósság /GDP
2003	711,2	49,6%
2004	742,4	48,4%
2005	700,4	42,7%
2006	701,1	38,3%
2007	737,2	32,4%
2008	894,7	26,8%

6. melléklet: Montenegro államadóssága (Montenegrói Pénzügyminisztérium)

	2009 várható	2010 várható	2011 várható	2012 várható
Külső Adósság (in mil €)	882,0	1.128,7	1.341,7	1.344,9
Külső Adósság (in % GDP)	24,9	29,6	32,7	31,3
Belső adósság (in mil €)	469,5	456,3	461,4	448,1
Belső adósság (in % GDP)	13,3	12,0	11,3	10,4
Teljes adósság (in mil €)	1.351,9	1.585,0	1.803,1	1.793,0
Teljes Adósság (in % GDP)	38,2	41,6	44,0	41,7

13. NYILATKOZAT

NYILATKOZAT

Ezen értekezést a Debreceni Egyetem Kerpely Kálmán Doktori Iskola keretében készítettem, a Debreceni Egyetem doktori (Ph. D.) fokozatának elnyerése céljából.

Debrecen, 2016. január 25.

.....
a jelölt aláírása

NYILATKOZAT

Tanúsítom, hogy Borbély Tamás doktorjelölt 2013–2016 között a fent megnevezett Doktori Iskola keretében irányításunkkal végezte munkáját. Az értekezésben foglalt eredményekhez a jelölt önálló alkotó tevékenységével meghatározóan hozzájárult, az értekezés a jelölt önálló munkája. Az értekezés elfogadását javaslom.

Debrecen, 2016. január 25.

.....
a témavezető aláírása